

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ASYADA MARKSİZM VE MİLLİYET- ÇİLİK

**Helene Carrère
d'Encausse
Stuart Schram**

**Çevirenler :
Şevil Avcıoğlu
Adil Aşcıoğlu**

ASYADA MARKSİZM VE MİLLİYETÇİLİK

Kapak Düzeni
SAİD MADEN

Hélène Carrère d'Encausse ve Stuart Schram

ASYADA MARKSİZM VE MİLLİYETÇİLİK

Çevirenler :

Sevil Avcıoğlu — Âdil Aşçıoğlu

Çağımızda Üçüncü Dünyayı çalkalandıran sosyalist ve milliyetçi akımları anlamak, bu ülkelerde Marksist analizin yüzyıldır geçirdiği aşamaları tanımak ve Asyalı Marksistler ile gözleri Avrupaya dönük Batılı Marksistler arasındaki, bugün de Çin-Sovyet anlaşmazlığı biçiminde süren, fakat daha başlangıçta ortaya çıkan önemli tartışmaları iyi değerlendirmek için, Türk aydınlarının mutlaka okumaları gerektiğini sandığımız bir kitabı, YÖN YAYINLARI Türk kamu oyuna sunmaktadır.

Kitap, stratejik, taktik ve kültürel plânda, «Avrupaya dönük» bir Marksist görüş ile «Asyaya dönük» bir Marksist görüşün zaman zaman sağırlar diyalogu haline gelen karşılaşmasını tarih içinde, vesikalara dayanarak anlatmaktadır.

Bu bilimsel araştırmanın bizim için özel bir önemi de, Asyada Hanefî Muzaffer ve Sultan Galiev gibi Türk Marksistlerin, müslüman sömürge bir çevreye Marksizmi uydurma yolundaki ümitsiz çabalarıdır. Stalin tarafından öldürtülen Sultan Galiev, Avrupadaki sosyalist ihtilâlin dahi, mazlum milletlerin durumunu değiştiremeyeceği düşünceyle, Üçüncü Enternasyondan bağımsız bir kolonyal komünist enternasyonal kurmayı tasarlamıştır. Bu enternasyonal, sanayileşmiş ülkelere karşı, «proleter milletler» in çıkarlarını savunacaktır. Bu mazlum milletler gruplaşmasının ilk aşaması, büyük bir millî Türk devleti, Turan olacak-

tır. Millî Türk Devleti Turan ve koloniyal enternasyonal, müslüman bir sosyalist ve işçi partisi tarafından yönetilecektir. Parti, başta köylü sınıfı, proleterya ve küçük burjuvaziden ibaret müslüman kütleleri temsil edecektir. Öte yandan, Çin'de Mao'nun arkadaşları da, sömürge ihtilâlinde, öteki ülkelere yol gösterecek iki anahtar ülke olarak Türkiye ile Çin'i göstermekte ve emperyalistleri onlardan önce yenen Mustafa Kemal'i hararetle övmektedirler...

Aydınlarımızı son zamanlarda ilgilendirmeye başlayan Asya tipi üretim biçimi hakkında da, Marks ve Engels'ten itibaren ilgi çekici tahlillere yer veren kitap, Marksist olmıyan iki araştırmacı tarafından yazılmıştır. Yazarlar, Paris'te, «Fondation Nationale des Sciences Politiques» te araştırma görevlisidirler.

Kitabın memleketimizdeki sosyalizm tartışmalarına bir aydınlık getirdiği inancındayız.

Doğan AVCIOĞLU

GİRİŞ

Önceleri Avrupa ve Kuzey Amerikanın kapitalist ülkelerinin problemlerine cevap vermek için düşünülmüş olmasına rağmen, Marksizmin, bugüne kadar az gelişmiş ülkelerde başarıya ulaştığı ve hâlen de câzibesini Asya, Afrika ve Güney Amerikada hissettirmekte olduğu herkesce bilinmektedir. İhtilâlin ağırlık merkezinin gitgide Avrupalı olmayan ülkelere kayması, yarım yüzyıldır dünya tarihinin en çarpıcı ve itiraz kabul etmez olaylarından birini teşkil etmektedir. Bu, esasen, daha geniş bir akımın —Asya ve Afrika halklarının Avrupalı milletlerce yapılmış bir tarihin bağımlı konuları olmaktan çıkıp, kendi kaderlerine hâkim, tarih yapıcıları olmak istemeleri akımının— özel bir görüntüsünden başka bir şey değildir. Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda Doğunun entellektüel ve politik hareketlerinin hepsinde gizli olarak bulunan bu iddialar, Rusyanın Japonlar tarafından 1905'te yenilmesiyle, Batı üstünlüğünün sürekli tarihsel bir veri olmadığını anlatan yeni bir itici güç kazanmışlardır. Bu ümit, o zamanlardan bu yana, eski dünya dengesinin altüst olması ve tarih sahnesine Asya ve Afrika ülkelerinin kütle hâlinde çıkmasıy-

la sonuçlanan dünyanın gelişimi ile perçinleşmiştir.

Avrupalı olmayan ülkelerde, bu gelişme evrensel olarak hissedildiği halde, Batılılar, en devrimci olanlar dahil, içinde yaşadıkları dünyanın geçirdiği derin değişikliğin uzun süre farkına varmak istemediler ve Avrupa ölçüleri ile düşünmeğe devam ettiler. Bu yeni dünyanın belirmesi ve ihtilâlin merkezinin oraya doğru kayması, Avrupalı komünistler arasında eziklik ve mahrumiyet duyguları yarattı, halbuki eski bağımlı devletlerin komünistleri, bu gelişimi sevinçle karşıladılar. Bu gelişim, her iki grubu da önemli teorik problemlerle karşıkarşıya bıraktı.

Kitabımızın amacı, bu sürecin tarihî gelişimini çizmektir. Bu perspektif içinde milletlerarası komünist hareketinin, bugünkü durumunu yorumlamaya çalışacağız. Fakat problemin bu konjonktürel görünüşleri dışında, komünist dünyayı sarsan anlaşmazlıkların Yirminci Yüzyılın büyük tarihî sarsıntısının özel bir belirtisi olduğunu da göstermek istemekteyiz.

Marksizm, esas itibariyle, Avrupa uygarlığının bir çok karakteristik çizgilerini bünyesinde toplayan Avrupalı bir düşünce biçimidir: Musevi - Hristiyan gelenekten gelen tarih anlamı, Rönesanstan ve özellikle Sanayi İhtilâlinde beri ortaya çıkan «prométhéenne» tabiata biçim verme azmi.

Asyada, çoğu tarihin bu anlamını tanımayan ve hiç biri (Descartes'ın ünlü formülüne uygun biçimde) «tabiata hâkim ve onun sahibi insan» idealini taşımayan toplumlarda yerleşen Marksizm, oralarda derin bir şok

etkisi yapmış, fakat bu karşılaşmadan Marksizm de de-
ğişmeden çıkamamıştır.

Marksizm ile Avrupalı olmayan dünya arasındaki
karşılaşma, bir aracıyı gerektirmiştir. Bu aracılığı Lenin
yapmıştır. Muhakkak ki Marks'ın Marksizmi bünyesinde,
«ortodoks» denen yorumcuların kabul etmek iste-
diklerinden çok daha fazla Doğu'nun şartlarına uygun
tohumlar taşımaktadır. Fakat bunlar, henüz birer doğ-
rultudan ibarettir. Marks, Asyaya dünya ihtilâli içinde
izleyicilerinin verdiğiinden çok daha önemli bir rol ta-
nıdıysa bile, kültür plânında, Doğu için tek çıkar yolu
«Avrupalılaşmak»ta görmekteydi. İlk olarak Asyada
Marksizmin yerleşmesi için kapıları ardına kadar açan,
Avrupa ve Asyaya ayaklarını uzatmış geniş bir impara-
torluğun vatandaşı olan Lenin'dir. Fakat o, kapıları aç-
sa da, Marksizmin Leninci biçiminin Asyalı, Afrikalı ve
Güney Amerikalı ihtilâlciler tarafından bir kere ele ge-
çirildikten sonra nasıl kullanıldığını önceden göremez-
di. Buna sebep, Lenin'in sâdece açtığı çağın eşliğinde
ölmüş olması değil, kuşağının bütün seçkin sosyal-de-
mokratlarına kıyasla Asya problemlerine çok daha faz-
la açık olmasına rağmen, anlayış ve tecrübesi içinde
kendisinin de çok fazla Avrupalı olması idi. Düşüncesi
Paris ve Zürih'te geçirdiği yıllarda biçimlenmiş kişi, bu
düşüncenin Asyanın geleneksel toplumlarında veya Af-
rika ormanlarında yetişmiş kafalar tarafından deęiști-
rildiğinde ne hâle geleceğini nasıl tahmin edebilirdi?

Okuyacağınız eserin büyük bölümlerini, anahat-
larını çizdiğimiz gelişim tâyin etmektedir. İlk bölümde,
Avrupa dışı ihtilâllerle ilgili olarak Marks'tan Lenin'e

kadar, Marksist olma iddiasındaki teorilerin gelişimini inceleyeceğiz. Sonra, Ekim İhtilâlini tâkiben, Rusyanın Müslüman ülkeleri ile Çin'de görülen çeşitli milliyetçi sapmalar ve inkârlar yelpazesi hakkında bir fikir vermeye çalışacağız. Aynı zamanda, milliyetçi sapmaların yalnız Avrupa dışı ülkeler ihtilâlcilerinin tekeline olmadığı, Avrupalı komünistlerin de çok zaman Asyalı ve Afrikalı arkadaşlarına yukarıdan ve hattâ küçümseyen bir tavırla muamele etme eğilimi gösterdiklerini ortaya koyacağız. Ve nihayet üçüncü bir bölümde, komünist dünyanın 1949'da Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşu ile ikinci bir siyasal ve ideolojik merkez kazanmış olmasından ve sömürge olma kompleksi ile dolu az gelişmiş ülkelerin sömürgelikten kurtulmaları ile dünya sahnelerinde ağırlıklarını kat kat arttırmalarından bu yana gelişimini inceleyeceğiz. Böylece Avrupa komünizmi ile Asya komünizminin ve onların Moskova ve Pekin'deki öncülerinin arasındaki dramatik çatışmanın köklerinin, çoktandır süregelen dünyanın «Avrupalılaşmaktan kurtulması»nda bulunabileceğini göstereceğiz.

Komünist dünyanın üç büyük devresini tartıştığımız sürece —Ekim İhtilâli öncesi, 1917-1949 ve 1949'tan sonrası—, meselenin birbirine bağlı ve gene de farklı üç ayrı yanını gözönünde bulundurmaya çalışacağız. Bunlar taktik, stratejik ve kültürel yanlardır.

Taktik yan derken, Avrupalı olmayan ülkelerde, komünist ihtilâlin nasıl yürütüleceği konusunda Marksistler arasındaki anlaşmazlıkları kastediyoruz. Stratejik yanla, kapitalist sistemi bütünüyle devirmek için girişilmiş mücadelede, ileri kapitalist ülkelerdeki proleter-

ya ihtilâli ile bağımlı ülkelerdeki millî kurtuluş hareketlerine verilecek ağırlığın dünya çapındaki stratejisini anlıyoruz. Nihayet kültürel yanla, Avrupalı olmayan bütün ülkelerin karşılaştığı üzücü sorunu belirtiyoruz: Kendi benliğine sâdik kalarak modernleşmek.

Bu üç unsuru sayarken izlediğimiz sıra, mantıklı bir sıradır; en somuttan en soyuta doğru gidilmiştir. Bu, aynı zamanda tarihî bir sıradır. Taktik silâhlardan birinin, «Marksizm - Leninizm arsenalinde» seçiminin yapılması, bazan sert tartışmalara yol açmakta devam etse de, taktik problem, büyük çizgileri içinde, daha Lenin'in sağlığında, hiç değilse teorik planda çözülmüştü. Stratejik problemin önemi ise durmaksızın artmaktadır ve bugünkü Sovyet - Çin anlaşmazlığının temelini bu problem teşkil etmektedir. Fakat yine de stratejik problemin çözülmesi, kültürel probleminki kadar zor olmasa gerektir. Zira stratejik plânda, insanların eylemleri, kültürel plânda ise, onların var oluş biçimi söz konusudur. Farklı durumlara ve farklı çıkarlara dayanan iki farklı stratejik görüş karşılaşıncı, ayrılıkların rasyonel tahlili yolu ile bir uzlaşmaya varılabilir. Buna karşılık, kültürel problemlerin çözümünde, akılcı tahlilin aynı rolü oynayabilmesi şüphelidir. Zira, bir kısmının millî gururu ile ötekilerin üstünlük tavrı arasındaki zahirî çatışmanın gerisinde temel problem biçimlenmektedir: Bağımsızlığına kavuşmuş halkların az gelişmişlikten kurtulma ve aynı zamanda millî kişiliklerini koruma ihtiyaçları. Az gelişmişliğin çaresi olan «modernleşme» belirli bir ölçüde batılılaşmayı gerektirdiğinden, mücadelelerinin temel amacını teşkil eden millî kişili-

ğın kazanılması sorunu tehlikeye düşmektedir.

Kapitalist dünyada, eski sömürgeci devletlerle sömürgeleri arasındaki ilişkileri bozan psikolojik sorunlara oldukça benzeyen sorunlar, düne kadar monolitik sayılan komünist dünyanın kendi bünyesi içinde de mevcuttur. Asya'ya «ihtilâl» getirenler de, eski öğrencilerinin kendi toplumlarının kopyasından ibaret olmayan yeni bir toplum yaratabileceklerine, sömürgelere «uygarlık» getirme iddiasını taşıyan sömürgecilerden daha fazla inanıyor değillerdir. Avrupalı olmayanların bu başarısının ve onun Avrupalılarca kabulünün Marksist Leninist dünyada mı, yoksa onun dışında mı daha çabuk gerçekleşeceğini gelecek gösterecektir.

1.

EKİM İHTİLÂLİNE KADAR AVRUPALI OLMIYAN DÜNYANIN SORUNLARI KARŞISINDA MARKSİSTLER

MARKS'IN MİRASI

Marks'ın arkasında iki anlamlı bir miras bırakmış olduğu fikrine bugün pek az kimse itiraz etmektedir. Bu ikilik, bir bakıma kişiliğinin ve kafasının zenginliğinden, bir bakıma da eserinin önemli kısmının sağlığında basılmamış, yarım kalmış bir eser olmasından doğmaktadır. Genç Marks ile Kapital'in Marks'ı arasındaki çelişme, bazan söylenmek istendiği kadar tam değildir. Eğer zamanla felsefeyle daha az ilgilenip iktisat ve sosyolojiye yöneldiyse, bu, gençliğine ait kavramların hepsini inkâr ettiği anlamına gelmez. Ama bazı belli sorunlarda Marks'ın tutumu gerçekten değişmiştir. Öyle ki, Marks'ın eserlerine atıflar yaparak birden fazla «Marksist» görüşü haklı göstermek mümkün olabilmektedir.

Bu kitapta bizi ilgilendiren alanda, yani Avrupalı olmayan ülkelerin ekonomik ve politik evriminin analizinde, Marksist tutumun ne olduğunu bulup çıkartmaktaki güçlük, Marks'ın Avrupa dışı toplumlara ait konuları kısa ve parça parça işlemiş bulunması ile daha da artmakta, öğrencileri teorilerini, Avrupanın kapitalist ülkelerinin evrimi konusunda olduğundan çok daha fazla dağınık ve bazan çelişik unsurlara dayanarak geliştirmek zorunda kalmaktadırlar.

Marks'ın düşüncesinde, Avrupalı olmayan ülkeler konusundaki temel çelişme, kültürel plândaki oldukça dar «Avrupaya dönüklük» ile çatışan stratejik plândaki «evrensel» görüşüdür. Hindistandaki İngiliz egemenliğinin sonuçları hakkındaki ünlü yazılarında Marks, Hint ve genellikle Asya uygarlığının Avrupanıkinden sâdece farklı olmakla kalmayıp, açıkça daha aşağı olduğu fikrini işlemiştir. Marks orada kişisel teşebbüsün hiç bir rol oynamadığı ve her çeşit ekonomik ve politik faaliyetin «Doğu despotizmi» altında boğulduğu bir toplum görmekteydi.

Marks, hiç değilse 1853'ten itibaren, Avrupa dışı ülkelerin bir kısmının Avrupalı toplumların geçirdikleri çağlardan nitelik bakımından farklı bir ekonomikososyal kuruluşu tanıdığına inanmaktaydı. Öyle ki antik, feodal ve burjuva üretim biçimlerinin sıralandığı bir tarihî çağlar dizisine yer veren ünlü bir yazısında, «Asya-tipi üretim biçimi»nden söz etmişti. Marks, Asya-tipi üretim biçimini, ilkel aşiret toplumuna en yakın bir toplumsal kuruluş olarak görüyordu. Fakat «Avrupaya dönük — européaentrique» dünya görüşüne sâdik kala-

rak, Avrupa uygarlığının ideal tipolojisinin bu aşamasını, köleci antik topluma doğrudan doğruya girmek için atladığına inanmaktaydı. Marks'a göre, köleci üretim, özel mülkiyet unsuru taşıdığı için daha ileri bir biçimdi.

Marks, özel toprak mülkiyetinin olmayışını, Doğu despotizminin temellerinden biri ve «Doğu göğünün gerçek anahtarı» gibi görmekteydi ⁽¹⁾. Fakat onun fikrine bu, Asya üretim biçimi için mutlaka gerekli bir husus değildi. Zira Çin'de özel toprak mülkiyeti olduğunu öğrendiği bir devrede dahi, onu da Hindistanla beraber Asya üretim biçiminin hüküm sürdüğü ülkeler arasında sınıflandırmıştı ⁽²⁾. Marks'a göre Asya üretim biçiminin gerçekten, iki temel özelliği, bir taraftan temelde birbirinden uzak düşmüş tarımla ve el sanatlarıyla küçük ölçüde uğraşan küçük köy topluluklarına dayanan bir ekonominin, diğer taraftan da köy topluluk-

(1) Engels'e yazdığı 2 Haziran 1853 tarihli mektuba bakınız. *Briefwechsel*, Cilt 1, S. 413.

(2) *Das Kapital*, Berlin, Dietz Verlag, 1956, Cilt III, S. 365-366. Çin'in Asya-tipi üretim biçimine dahil olup olmadığı konusunda Wittfogel ve Meisner arasındaki tartışmaya bakınız: *China Quarterly*, No. 11, 12 ve 16. Wittfogel'in genellikle, Asya-tipi toplum konusundaki Marks'ın görüşlerini sistemleştirmede çok ileri gittiğini ve onu tek bir model hâline getirdiğini (ki bunun günümüzün sorunlarına uygulanması çok daha tartışma götürür) kabul etmekle beraber, onun, tipik bir örnek olmasa da Marks'ın Çin'i, Asya-tipi toplumlar içinde sınıflandırdığı görüşünü haklı bulmaktayız. (Asya-tipi üretim biçimi ve onun politik sonuçları konusunda Wittfogel'in daha teferruatlı görüşleri için, onun *Le despotisme oriental*, Paris, Editions de Minuit 1964 eserine bakınız.)

larının üretim fazlasına sahip çıkan ve özellikle ekonominin iyi yürümesi için gerekli olan sulama gibi bayındırlık hizmetlerinin tamamını yapan despotik bir devletin varlığıydı ⁽³⁾. Marks'ın bu görüşlerinin kültürel plândaki anlamları açıktır: Biraz önce söylediğimiz gibi, Asya-tipi üretim, ilkel komünizmi doğrudan doğruya izleyen ve insanlığın evriminde çok erken bir aşamaya tekabül eden bir biçim sayılmıştır. Asyalı ülkelerin daha uygarlığın şafağında bulunduklarını ve üstelik Batının müdahalesi olmasa, hareketsiz durgun hallerinden asla kurtulamıyacaklarını söylemek, bu halkların kendi benliklerine sâdik kalarak modernleşme çabalarını önceden mahkûm etmek demektir.

Marks'ın, Asyanın ebediyen bu hareketsiz durumda yaşamaya mahkûm olduğunu tahmin etmediğini, bu arada belirtmek de yerinde olur. Aksine, insanî meziyetle-

⁽³⁾ Marks, *Hindistanda İngiliz Egemenliğinin Sonuçları* adlı makalesinde, bu görüşün anahatlarını çizmiştir. Daha sonra bir seri metinde, parça parça, fakat aydınlatıcı bir biçimde bu görüşü geliştirmiştir. Bunların en önemlisi, *Kapital*'in prekapitalist biçimlere dair müsvedde hâlinde bir pasajıdır: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin, Dietz Verlag, 1953, S. 375-413. Asya-tipi üretim biçimi konusunda, Marks'ın görüşündeki gelişmeyi bütününü ile ortaya koyan en iyi ekspoze, George Lichtheim'inkidir. «Marks and the Asiatic Mode of Production», *St. Anthony's Papers*, No. 14, London, Chatto and Windus, 1963, S. 86-112. Avrupa komünistlerinin bugünkü görüşü açısından *La Pensée*'nin 1964 Nisan tarihli 114. sayısına bakınız. *Pensée*, Marks ve Engels'in Asya-tipi üretim biçimiyle ilgili pasajları hakkında noksan, fakat yararlı bir bibliyografya vermektedir. (S. 55-56).

rini övdüğü Hintlilerin dünya yüzünde bir rol oynamaya mükemmelen muktedir olduklarına ve onların da dinamik bir uygarlık getirebileceklerine bir tek şartla inanıyordu: Avrupalılaşmak. Yunan geleneği ile Sanayi İhtilâli denemesinin etkisi altında bir hümanist olan Marks için, Avrupalılaşmanın özü, bir yandan bireyciliği, öte yandan da Avrupa uygarlığını Asyanın bütün uygarlıklarından ayırdığına haklı olarak inandığı Prometeci ruhu hazinetmek demektir. Bu inancı, Hindistan üstüne yazdığı yazıların en güzel pasajlarından birinde şöyle anlatır: «Hint uygarlığı, kendiliğinden değişen bir toplumsal durumu, değişmez ve doğal bir kadere dönüştürmüştür ve böylece doğayı hayvanlaştıran bir tapınmaya yol açmıştır. Bu yönelişin alçaltıcılığı, doğanın egemeni olan insanın maymun Kanuman ve öküz Sabballa'ya tapınmak için diz çöküşü ile ortaya çıkmaktadır.»

Marks'ın Asya-tipi toplum hakkındaki görüşleri bunlardır. Fakat Marks sâdece bir ekonomist veya toplumu inceleyen bir sosyolog değildi. O, aynı zamanda toplumu değiştirmek isteyen bir devrimciydi. Elbette önce içinde yaşadığı Avrupalı toplumu değiştirmek istiyordu, fakat onu dünya çapında bir çerçevede düşünmekteydi ve bu çerçeve içinde Asya'nın Avrupa ihtilâline bağlı olarak da olsa, oynayacağı bir rol bulunduğuna inanıyordu. Daha 1853'te Çin ve Avrupa ihtilâli konusundaki yazısında, Marksistler tarafından yarın yüzyıl sonra ortaya konan emperyalizmin çeşitli teorilerinin çekirdeğini teşkil etmesi gereken iki ana fikrin taslağını çizmekteydi: 1) Avrupa kapitalist gelişimi ve onun dünyaya yayılışı, bütün dünyayı kapsayan bir ekonomik sistem

yaratmaktadır (4) ve 2) bu sistemin Avrupalı olmayan kısımdaki sarsıntıları Avrupayı tekrar etkileyebilir ve orada yeni ihtilâller yaratabilir. «Avrupa halkının gelecek ayaklanması... belki de Gök İmparatorluğunda olup bitenle, mevcut herhangi bir siyasî sebepten çok daha yakından ilgili olacaktır».

«Gök İmparatorluğunda olanlar», Taiping'lerin ayaklanmasıydı. Başka bir deyişle, ilk bakışta sosyalist ihtilâlle, hattâ burjuva ihtilâli ile hiç bir ilgisi yokmuş gibi görünen bir gelişme idi. Demek ki Lenin ve haleflerinin, Asyadaki milliyetçi güçlerin dünya ihtilâli hizmetine kanallize edilmelerini öngören stratejik fikirlerini, Marks'ın eserlerinde de bulmak kabildir. Engels, Çin'de 1857'de bir «vanı yoğu için» harpten dahi bahsetmişti. Fakat Marks'ın ve Engels'in Asyalı toplumun Batının baskısı altında gelişmesi üzerindeki görüşleri, bu toplumun tabiatı ve menşei hakkındaki fikirlerinden çok daha parça parça ve dağınıktır. 1853 tarihli Hindistandaki İngiliz egemenliği ile ilgili yazıları, küçük köy topluluklarının parçalanmasının artmasını ve oralara özel teşebbüs ve bireycilik tohumlarının girmesini ileri ci nitelikte sayarak, Hindistanın ve şüphesiz diğer Asyalı ülkelerin de kapitalist bir aşamadan geçeceklerini anlatmaktaydı. Daha sonra Engels ve Marks, farklı düşünceler ileri sürecektir: Fakat bu kez, biraz özel bir «Doğu despotizmi» olan Rusya bahis konusudur.

Marks ve Engels'in Rusya konusundaki görüşleri, hem teorik ve hem de pratik önemi açıkça belirtilmiş bir

(4) Bu fikir, daha önce Manifeste'te ortaya konmuştur.

bölüm teşkil etmektedir. Avrupada 1848 ihtilâlleri ve onun Doğu Avrupadaki etkileri döneminde, onlar, Avrupada irticâın en önemli desteği ve ihtilâlin en önemli engeli olarak gördükleri Çarlık Rusyasından korkunç biçimde nefret etmekteydiler. Bu siyasî hükmün dışında, ırkçı diye nitelendirilebilecek tutumlar takındıkları da hi olmaktaydı.

Engels 1849'da Avusturya İmparatorluğu içindeki Güneyli Slavları, Macar ve Alman ihtilâlcilerine karşı İmparatorluğu destekler görünce şunları yazmaktaydı:

«Avusturyadaki milletler içinde sâdece üçü ilerlemenin taşıyıcısı oldular, tarihte aktif bir rol oynadılar ve hâlen de hayatîyetlerini sürdürmektedirler: Almanlar, Polonyalılar ve Macarlar. Bu yüzden, onlar hâlen ihtilâlcidirler.

Bütün diğer irili ufaklı ırkların ve halkların sonu, ihtilâl ateşinde mahvolmaktır».

O tarihte Marks ve Engels'in ne Ruslara, ne de Güney Slavlarına pek sempatileri yoktu. Rusyanın silinmesini istemekteyseler de, ülke, bir kalemle kendisinden kurtulunamayacak kadar büyüktü. Onlar, daha önce de söylediğimiz gibi, Rusyayı Asyalı veya yarı-Asyalı bir ülke olarak görmekteydiler. Fakat zaman geçtikçe, Marks ve Engels, Asya toplumları ile diğerleri arasında daha az kesin bir çizgi çekmeye ve Asyanın özelliklerinden daha çok, bulunduğu sosyal ve ekonomik aşama kavramıyla açıklamaya başladılar. Öte yandan Asyanın geleneksel toplumuna, orada Avrupa kapitalizminin yaptığı tahribatla karşılaştınca, daha az olumsuz bir tavırla

bakmaya yöneldiler. ⁽⁵⁾. Bu gelişme onları Rusya konusunda daha az aleyhtar bir tutuma itti ve hattâ Batı Avrupaya nazaran tarihî geri kalışından, Rusyanın ilerideki evriminde bazı avantajlar sağlayabileceğini öngören görüşler ortaya koydular. Bu fikirler, yalnız Rusya için getirdikleri bakımından değil, Marks'ın izleyicileri ve bu arada Lenin tarafından geliştirilerek, Asya toplumlarına, «kapitalist olmıyan bir kalkınma yolu» teorilerine hareket noktası olarak uygulandıkları için çok önemlidir.

Bu kavram, Engels tarafından 1875'te yazdığı bir yazıda o devrin Rus toplumu için hiç de övücü olmıyan bir tablo çizilerek anlatılmıştır:

«Birbirlerinden böylesine uzak ve kopuk köyler... Doğu despotizminin doğal temelidir ve Hindistandan Rusyaya kadar nerede mevcutsa, bu sosyal durum daima despotizme yol açmıştır. Çarın despotizmi... Rus sosyal şartlarının mantıkî ve zorunlu bir ürünüdür.» ⁽⁶⁾.

Ve bununla beraber aynı yazıda, Rus köylü komününün özel toprak mülkiyeti aşamasını atlayıp daha üstün sosyalist bir mülkiyet biçiminde geçiş imkânını da görmekteydi, fakat sâdece Rus köyündeki ortak mülkiyetin tamamen parçalanmasından önce Batıda başarılı bir sosyalist ihtilâlin gerçekleştirilmesi şartıyla. Marks ise, 1877de, Rusyanın 1861'den beri angaje olduğu kapitalizme doğru gelişmeye devam ederse, «tarihin bir

⁽⁵⁾ Bu evrim için bakınız: *Lichtheim, op. cit.* S. 97-98.

⁽⁶⁾ F. Engels, «*Soziales aus Russland*», in K. Marx ve F. Engels, *Werke Band 18*, Berlin, 1962, S. 563-564.

inillete verebileceği en güzel fırsatı» kaybedeceğini ve sonra da «kapitalist rejimin bütün safhalarını teker teker yaşayacağım» yazmaktaydı.

1882'de yayınlanan «Komünist Manifestosu» nun Rusça baskısının önsözünde Marks ve Engels bu fikri daha açık belirtmekteydiler:

«Acaba, Rus köy komünü, toprağın komünist mülkiyeti üstün biçimine doğrudan doğruya çevrilebilir mi? Yoksa Batının tarihî evriminde görülen çözülme sürecinden aynen geçmesi mi gerekecektir?

Bugün bu soruya bir tek cevap mümkündür. Eğer Rus ihtilâli, Batıda birbirlerini kovalayan bir proleterya ihtilâlinin işaretini verirse, hâlen Rusyada mevcut komünal toprak mülkiyeti, komünist gelişmeye bir hareket noktası teşkil edebilir». (¹).

Ve nihayet, 1894'te yazılmış bir metinde Engels, ölümünden az evvel prensip olarak bu görüşü teyid etti ve hattâ uygulamasını Rusyanın ötesine uzattı. «Kapitalist üretime yeni giren» ve ortak mülkiyet biçimleri kalıntılarını henüz taşıyan ülkelerin, «sosyalist topluma doğru evrim sürecini büyük ölçüde kısaltmak ve Batı Avrupada bizim geçirmemiz gereken mücadelelerin ve acıların büyük kısmından kurtulmak için, onda güçlü bir araç bulabileceklerini» belirtti. Esasen artık ne Rus toplumuna ve hattâ ne de Hint toplumuna, «özel» bir

(¹) *Rus dergisi Otecestvennye Zapiski'ye Marks'ın mektubu, in Marx ve F. Engels, Werke Band 19, Berlin, Dietz, 1962, S. 108. (Bk. mektup Fransızca yazılmıştır. Fakat geçenlerde yayınlanan metinler, yukarıda zikredilen cümleyi anlaşılmaz hâle getiren hatalar taşımaktadır.)*

«Aşyalı» nitelik atfediliyor değildi. Aksine, Slav olsun, Hintli olsun veya eski Seltler veya Cermenler olsun, üretim araçlarının ortak mülkiyeti ile nitelenen bütün vahşî ve barbar sosyal biçimler arasında ortak ne varsa, onlardan söz ediliyordu.

Fakat Engels 1882'de «Manifeste» in Rusça baskısının önsözünde formüle edilen fikirlerin kapsamını böylece genişleterek, ileri ülkeler proleteryasının desteğini sağlamak biçimindeki ön şartı daha da kuvvetle belirtmekteydi. «Rus komününün muhtemel bir değişimi için inisiyatif bu komünün kendinden değil, sâdece Batının sanayi proteleryasından gelebilirdi. Batı Avrupa proleteryasının burjuvaziyi yenmesi ve bunun sonucu kapitalist üretimin yerini sosyalist üretimin alması, Rus komününün bu seviyeye gelebilmesi için zorunlu ön şarttır.» «Geri ülkeler» in sosyalizme doğru kestirme yoldan gelişmeye başlamazdan önce, sâdece Batı proleteryasının desteğine değil, aynı zamanda Avrupalıların onlara bunun «nasıl yapılacağı» göstermesine de ihtiyaçları vardı. Marksizmin kurucularını niteleyen Avrupaya dönük görüş, burada özellikle göze çarpmaktadır.

Marks ve Engels, geri ülkelerin kapitalist aşamayı, ileri ülkeler proleteryası tarafından desteklenmek şartıyla atlayabilecekleri fikrini böylece geliştirmekle beraber, bu değişimin geri ülke içindeki —örneğin Rusya'daki— biçimleri üzerinde durmadılar. Engels'in az önce naklettiğimiz gelecekteki Rus ihtilâli yazısı, bunun iyi bir örneğidir. İhtilâl, «başkentteki üstün sınıflar, belki de bizzat hükûmet tarafından» başlatılacaktı. (8).

(8) K. Marx ve F. Engels, Works, band 18, S. 567

Burada proleteriyadan hiç bir şekilde söz edilmediği göze çarpmaktadır. Bundan Engels'in Rusyada ve yaygınlaşarak bütün Asyada sâdece bir köylü ihtilâlini öngördüğü sonucunu çıkarabilir miyiz? Bu, onun düşüncesini aşırı derecede saptırmak olur. Gerçekte Marks ve Engels, Asyada —veya bir Doğu despotizmi olarak gördükleri Rusyada— ihtilâl biçimleri konusunda o kadar az şey yazmışlardı ki, halefleri ve öğrencileri bu konudaki teorilerini büyük ölçüde benzetme yoluyla, «bilimsel sosyalizm» in bu iki kurucusunun çok farklı çerçeveler içinde yazdıklarından söküp çıkarmak zorunda kalmışlardır. Özellikle köylü sınıfının rolü ve milliyetçilik etkeni gibi iki ana problem konusundaki durum budur.

Köylü sınıfının rolü hakkında, Marks, başlangıçta pek elverişli bir peşin hükme sahip değildi. Komünist Manifestosunun çok tanınan bir bölümünde, burjuvazinin şehirli nüfusu arttırarak «halkın büyük kısmını tarla hayatının aptallığından koparmış» olduğundan bahsetmekteydi. Ve orta sınıfları, şehirli ya da köylü olsun, muhafazakâr olarak tanımlıyordu. ⁽⁹⁾. Fakat Manifeste'in amacının nüanslı bir analiz yapmak olmayıp proleteriyayı savaşa çağırarak oluşu bir yana, Marks ve Engels 1848'de büyük ölçüde İngiltere örneği üzerinde düşünmekteydiler. Zira Marks'ın bir kaç yıl sonra yazmış olduğu gibi, İngiltere çok ilerlemiş sanayileşme sonucu orta sınıflarının rolünün —örneğin kapitalistler ve işçiler

(9) *Le Manifeste du Parti Communiste, Paris, Editions Sociales, 1947, S. 14-18.*

arasında köylü sınıfının rolünün— az önemli olduğu bir ülkeydi. ⁽¹⁰⁾. Daha sonraları Marks, Fransız köylü sınıfının rolü sorununa eğildiğinde, çok daha az olumsuz sonuçlara ulaşmıştı.

Fransa'da 1848 olayları etüdünün ilk baskısında, köylü sınıfı için pek övücü olmıyan ünlü görüşünü ver-mektedir:

«10 Aralık 1848 köylü ayaklanması günü oldu. On-ların ihtilâl hareketine girişinin sembolü, uygar insan mantığının çözemeyeceği bir hiyeroglifi (beceriksiz ve kurnaz, kötü ve saf, kaba ve ince, hesaplı bâtil inanç-lar, duygulandırıcı kaba komedi, dâhiyane ve aptal ça-ğın gerisinde kalış, dünya tarihinin açığözleri). Bu sembol, uygarlığın kucağında barbarlığı temsil eden sı-nfın fizyonomisini yanılmaya yer bırakınıyan biçimde belirtmekteydi». ⁽¹¹⁾.

Fakat aynı etüdün bir sonraki basımında, köylüle-rin tecrübe kazanarak, çıkarlarının burjuvalara değil iş-çi sınıfına bağlı olduğunu anlamaya başladıklarını yaz-mıştı. (Bu fırsatla «İhtilâller, tarihin lokomotifleridir» ünlü cümlesini söylemişti. ⁽¹²⁾. İki yıl sonra, «Louis Bo-naparte'ın 18 Brumaire'i» adlı eserinde, Marks, köylü sınıfın ilk başlarda, burjuvazinin feodal sınıfa karşı sa-

⁽¹⁰⁾ Marx, «Letter to the Labour Parliament», *The People's Pa-per*, 18 Mart 1954, in *Karl Marx and Frederic Engels on Britain*, Moscow, Foreign Languages Publishing House 1953, S. 402.

⁽¹¹⁾ *Les Luttes de classes en France*, Paris, Editions Sociales, 1946, S. 54.

⁽¹²⁾ *Ibid*, S. 90.

vaşında aracı olduğunu, fakat sonra burjuvaziye karşı çıkıp şehir proleter sınıfında tabii müttefikini ve yol göstericisini görecektir merhaleye geldiğini uzun uzun açıklamıştı. Marks, şöyle devam etmekteydi: «Köylü, Napoleonun restorasyonundan ümitsizliğe kapılıp toprağına inancını kaybederek, bu toprak parçası üzerine kurulu her nevi devlet müessesesini devirmekte ve böylece, proleterya ihtilâli olmasa, bütün köylü milletlerde solosu bir cenaze marşından ibaret bir koro yaratmaktadır..»

Marks, kitabının ikinci baskısında bu güzel cümleyi çıkarmıştı, fakat köylü sınıfının gitgide şehirlerdeki işçi sınıfı ile birleşeceği fikri, çok daha sade bir biçimde eserde kaldı. Bu görüş, sonraları çok çeşitli teorik kavramları desteklemek için kullanılacaktır.

Asya ülkelerinin Avrupaya politik ve ekonomik bağımlılığından, köylü sınıfının ve öteki sınıfların hareket tarzı etkilenmeyecek midir? Marks ve Engels araştırmacıları, bu problemi ele alırken, her şeyden önce, onun Doğu Avrupadaki milliyetçilik problemi konusundaki yazılarına bağlı kaldılar.

Burada şunu belirtmek yerinde olur ki, Lenin'de ve diğer Yirminci Yüzyıl Marksistlerinde görülen millî kuruluş hareketlerinin toptan tasvibi, Marks ve Engels'te yoktur. Marks ve Engels'in Doğu Avrupada milliyetçilik sorunu konusundaki hükümlerinin başlıca ölçüsü, Rusyadan nefretti. Avrupadaki reaksiyonun başlıca desteğinin Çarlık olduğu hususundaki kanılarına bağlı olarak, Çarlığı zayıflatan her milliyetçi hareketi olumlu ve Rusyaya avantaj sağlayabilecek her milliyetçi hareketi zararlı ve gerici saymaktaydılar.

Polonyadaki gibi bir milliyetçi hareketi meşru ve ilerici olarak gördüklerinde, milliyetçilik olayının taktik plân üzerindeki etkilerine dair enteresan sonuçlar çıkarıyorlardı. Polonyanın devletler arasında bölüşülmesinin sonuçlarını tartışırken, Engels, bu yabancı boyunduruğunun Polonyada bütün sınıfları birleştirdiğini, sâdece büyük aristokrasinin yabancı devletlerle suç ortaklığı yaptığını ileri sürmüştü. Burada, yarın yüzyıldan beri geliştirilen proleterya ve köylü sınıfının burjuvazi ile ittifakı konusundaki bir sürü teorinin çok açık bir ön taslağı bulunmaktadır.

Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarında milliyetçilik sorununun tipik örneği nasıl Doğu Avrupa idiyse, sömürgecilik sorununun tipik örneği de İrlanda idi. İrlanda konusunda Marks'ın çok kısa, fakat sonuçları itibariyle oldukça önemli bir yazısı vardır. 1867'de Eugels'e, İngiliz işçi sınıfının, İrlandanın kaybı ile rejim sarsılmadan önce, hiç bir şey yapamayacağını yazmıştı. Böylece, sömürgeci eyleme, ileri kapitalist ülkedeki eylemin üstünde bir öncelik vermiş oluyordu. («Kaldıraç İrlandada uygulamak gerekiyor» diyordu). Dünya ihtilâlinin bütün «Asyaya dönük» görüşlerine —ki Asya basit bir analiz metası olmaktan çıkıp tarihin gerçek bir aktörü olduğu andan itibaren yaygınlaşmıştır— Marks, kapı açmaktaydı.

2.

ENTERNASYONAL VE SÖMÜRGEÇİLİK SORUNU

Marks ve Engels'in Avrupalı olmıyan ülkelerin sorunları konusundaki yazılarının parça parça ve sonuçlandırılmamış olması, büyük ölçüde, yaşadıkları dönemde sömürgeciliğin gerçek hızlanışının henüz başlamış olmasından ileri geliyordu. Avrupalı milletlerin Asya ve Afrikada gitgide daha hızla yayılmaları, Marks'ın izleyicilerinin bu konuları kaçınılmaz biçimde ele almalarını geciktirmeyecekti.

1899'da, İkinci Enternasyonalin teşekkülünden önce, Avrupalı sosyalist partiler, sömürgelerin sorunlarına ilgi duymaya başlamışlardı ve bu sorun, 1900 Paris Kongresinde ⁽¹³⁾ gün ışığına çıkmıştı. Bununla beraber, ancak 1904 Amsterdam Kongresinde ve 1907'deki Stuttgart Kongresinde çok daha açık şekilde çatışan eğilim-

(13) Bu konuda, M. Rebérioux ve C. Haupt'ın *Le Mouvement Social*, No. 45, Ekim - Aralık 1963, S. 7-37'deki makale sine bakınız.

ler, enternasyonal sosyalist hareketin bağrında görüldü.

Avrupalı sosyalistlerin sömürgeciliğin yayılması karşısındaki doğal tepkileri, hem insancıl nedenlerle ve hem de sâdece burjuva sınıfına faydalı bir teşebbüs olması dolayısıyla olumsuzdu. Bununla beraber, sömürgecilik aleyhtarını bu tutuma karşı iki unsur çalışmaktaydı. Bir yandan sömürgelerden sağlanacak kârlar sâyesinde bütün Avrupa halkının, işçiler de dahil olmak üzere, çok daha iyi yaşayabileceği fikri yayılmaktaydı. 1902'de bu anlayışı yıkmak için, Hobson, Lenin üstündeki etkisi büyük olan Emperyalizm adlı ünlü eserinde bu görüşü sistemleştirmiyordu. Ama Hobson gibi liberaller ve Lenin gibi ihtilâlciler Marksistler bu evrimden endişe duy-salar da, Çinli kulilerin ve Afrikalı zencilerin emeğinden yararlanma olanağı, sosyalistlerin çoğunun hoşuna gitmekteydi. Bu çıkarıcı tepki öte yandan, Marks'ta dahi ne kadar önemli olduğunu gördüğümüz kültürel Avrupa dönuşlölük ile güçlenmekteydi. Engels 1882'de, Kautsky'ye yazdığı bir mektupta «İngiliz işçilerinin dünya pazarında ve sömürgelerdeki İngiliz tekelinin ziyafetine neşe içinde katıldıklarını» görmekten duyduğu üzüntüyü belirtmişti. Fakat aynı zamanda da Asya ve Afrikanın yerlilerine karşı, 1904'ten itibaren Van Kol, David ve Bernstein tarafından ileri sürülecek olan gayri mümeyiz halklar üzerinde uygar ölkelerin «vesayet» politikası için bir mazeret çekirdeğı saklayan küçümseyici bir tavır takınmakta devam ediyordu. Ama hiç olmazsa, Avrupada bir kere ihtilâl olduktan sonra, eski sömürgeci devletlerin sömürgelerde silâhla isyan bastırmalarına karşı çıkıyordu.

1904 ve 1907 kongrelerinde «pozitif» bir sömürgecilik politikası lehindeki eğilim ve bu politikanın o dönem «ortodoks» Marksistlerinden ve özellikle Kautsky'den aldığı cevap, öyle açık belirmektedir ki, tartışmaları burada tahlil etmek faydasız görünür. Avrupalıların uygarlaştırma görevlerini elde silâh gerçekleştirmelerini, zira silâhsız olurlarsa yamyamlara yem olacaklarını söyleyen Van Kol'un uyarmasına rağmen, Stuttgart Kongresi, sâdece Kautsky'nin prestiji sâyesinde «sosyalist bir sömürgecilik» politikasını öven kararı reddederek, burjuva sınıfının sömürgelerdeki facialarını suçlayan klasik bir kararı kabul etti. Fakat Stuttgart Kongresinde delege olan Lenin'in belirtmekten geri kalmadığı gibi, 1907 tartışmalarında ortaya çıkan sömürgecilikten yana eğilim, Avrupanın bütün sosyalist partilerinde kuvvetle yerleşmekteydi.

ENTERNASYONALİN KURULUŞUNA KADAR LENİN VE ÇAĞDAŞLARI

Stuttgart tartışmaları, sosyal-demokratlarda sömürgecilik sorununa karşı bir anlayışsızlık olduğunu göstermekle beraber, sorun açıkça ortaya atılmış olmaktaydı. Ve Birinci Dünya Harbinden önceki yıllarda çeşitli eğilimdeki sosyalistler için, bir düşünce konusu teşkil edecekti. Fakat bu konuda Lenin'in düşüncelerinin geçirdiği evrimi tahlil etmezden önce, fikirlerinin bütünü içinde, onu diğer Marksist ekollerden ayıran esas çizgileri kısaca belirtmek uygun olur.

Gerçekte, eğer Lenin, sözlerimizin başında ileri sür-

düğümüz üzere, Marksizm ile Avrupalı olmayan dünya arasında aracı idiyse, bunun nedeni sâdece Çarlık İmparatorluğunun sinesinde önemli oranda karışık ırkların bulunuşunun onu sömürge problemi ile kolayca karşı karşıya getirmesi değildir. Bunda özellikle Rusyanın kendisinin de ekonomik ve sosyal alanda Avrupa ile Asya arasında yarı yolda bir ülke olması rol oynamıştır. Marks'ın Rusyayı bir Asya despotizmi olarak gördüğünü belirtmiştik. Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda ve Yirminci Yüzyılın başında Rusyada önemli değişiklikler olmuş, özellikle ülkede sayıca sınırlı, fakat toplu halde ve siyasî alanda uyanık bir proleterya sınıfı yaratan bir sanayileşme başlangıcı görülmüştü. Fakat Rusya, Asyalı durgunluğundan kurtulmuşsa da, Marksistlerin genel olarak çok gelişmiş ve ihtilâl için olgun kapitalist bir ülke için düşündüklerine uygun bir örnek olmaktan uzaktı.

Marks ve daha sonra Kautsky gibi «ortodoks» Marksistler, kişilerin bilinçli eyleminin rolünü küçümsemek-sizin, ekonomik ve sosyal evrimde determinizme daha çok önem vermekteydiler. Üretici güçlerin gelişmesi, toplumun çeşitli sınıflarının durumunda değişiklikler yaratıyordu. Ve yükselen bir sınıfın gerçek gücü ve hukukî durumu arasındaki fark, belli bir noktaya eriştiği zaman, sınıflar arası mücadele şiddetleniyor ve bir ihtilâl patlak veriyordu. Ortodoks Marksistler için, belli bir sınıfın iktisadî evrim sonucu kuvvetli bir duruma gelmesinden önce yapacağı her iktidarı ele geçirme teşebbüsü zamansız olurdu ve başarısızlığa mahkûmdu.

Önce burjuva sınıfının ihtilâlini yapmasını ve sonra proleter ihtilâlinin gelişmesini beklemek gerektiğine ina-

nan Rus Menşeviklerinin tutumu işte buydu. Fakat Lenin, tıpkı bugünkü az gelişmiş ülkelerde komünist partilerin idarecileri gibi, böyle bir sabır gösterilmesine taraftar değildi. Demek oluyor ki, Marks'ın determinizmini, tarih karşısında çok daha iradeci (volontarist) bir tutumla değiştirme fikrini benimsemişti. Ama bu, Lenin'i, ihtilâlcilerin öznel eylemlerinin çok güçlü olduğuna inanmaya götürmüştü değil. O, daima somut ihtilâlciler durumlarına uymak gerektiğine inanmaktaydı. Fakat ortodoks Marksistlerin anı bir ihtilâli imkânsız gördükleri durumlarda dahi, her hâl ve kârda tarihin tekerleğini öne itme imkânının bulunabileceğini de gözönünde tutmaktaydı.

Bu volontarist eğilim sonucu, Lenin'in düşünceleri, az gelişmiş ülkelerdeki ihtilâlciler eylemin gerektirdiği şartlara çok uygun düşmektedir. Esasen o, Doğunun ihtilâl problemlerinin çözümüne değişik bir ruh değil, aynı zamanda Rus denemesine dayanarak geliştirilen örgütlenme ve taktik prensipleri de getirmiştir. Bu durum, özellikle proleterya ve partisi arasındaki ilişkiler ile proleterya ve köylü ittifakında görülmektedir.

İşçi sınıfının henüz sayıca pek kabarıp olmadığı bir ülkede ihtilâl yapmak isteyen Lenin, bu sayıca zayıflığı, parti disiplini ve örgütlenme ile telâfi etmeğe yönelmişti. Ve etkili bir ihtilâl örgütlenmesi amacını izleyerek Lenin, komünist partisi ile proleterya arasındaki ilişkiler konusundaki Marksist görüşlere, çok büyük değişiklikler getirmiştir. Bu konudaki görüşleri, sistematik olarak ilk ifadelerini, «*Que Faire*» adlı 1902'de basılmış, Ekim İhtilâli'nden önce ve sonra bolşevik partisinin iler-

deki evrimine hâkim olacak fikirleri ifade eden bir broşürde bulmuştu. Düşüncesini Kautsky'nin ifade ettiği, «Sosyalist bilinç, proleteryanın sınıf mücadelesinde dışarıdan ithal edilmiş bir unsurdur» fikrine bağlamış olan Lenin, sözü edilen broşürde uzun uzun işçilerin kendi hallerine terkedilmeleri hâlinde sâdece «trade-unioniste» bir bilince erişebileceklerini, yani günlük ekonomik avantajlar sağlamak için mücadele edeceklerini izah etmekteydi. Gerçek bir siyasî mücadele, aksine, toplumun bütününü kapsayan bilgilere ihtiyaç göstermektedir ki, işçiler, bizzat kendi tecrübeleri ile bu bilgileri edinemezler, onlara bu bilgiler dışarıdan, burjuva sınıfının entellektüelleri tarafından getirilecektir. Demek ki, ihtilâlcilerin, işçilere gidip onların ideal ve arzuları ile dolmaları bahis konusu değildir. Böyle bir tutum, «bilinecin, içten gelmelik tarafından ezilmesi» sonucunu verir ve başarısızlığa götürür. Önemli olan, sosyal-demokrat partiyi, bir profesyonel ihtilâlciler örgütü yapmaktır. Bunların içinde gerekli bilgileri edinmiş işçiler olabilir, ama çoğunluğu, işçi olmıyanlar teşkil edebilir ki, bu da adı geçen partiyi proleter sınıfın gerçek iradesini temsil etmekten alıkoymaz.

Lenin, «*Que Faire*»de, sosyal-demokrat partiye, polis elinden kurtulmak için, gizliliğin şart olduğu Çarlık Rusyasındaki siyasî çalışma şartları yüzünden, dar kadrolu ve disiplinli karakter vermek gerektiğini belirtmiştir. Bu faktörün elbette rolü olmuştur. Fakat proleter sınıftan gelen ve onun sözcüsü olan bir parti yerine, onu yöneten bir parti fikri, Lenin'in seçkinci (elitist) ruhuna daha uymaktadır. Bu elitist eğilim esasen Lenin'in

volontarizmine karşı sıkı sıkıya bağlıdır. Zira iktisadî şartlar, ihtilâl için daha az olgun olduğu ölçüde, gerçekleştirilmesi gereken değişiklikler hakkındaki görüş, işçilerin yaşantısından gelen görüşlerden o kadar daha çok uzaklaşacaktır ve bu görüşü onlara dışarıdan aşılacak gerekecektir.

Lenin'in «*Que Faire*»de ihtilâlde proleter sınıfın rolünün sonraki değişimini önceden bildiren fikirleri, geri bir proleter sınıfın yönetimini elde etmek için mücadele eden P.S.D.O.R. 'ın durumundan itibaren formüle edildiyse de, Lenin'in görüşü bu durumu çok aşmakta ve Batı sosyal demokrasisinin reformist eğilimlerinin ötesinde yer almaktaydı. «*Que Faire*»de Lenin, Bernstein ve Millerand tarafından, sosyal demokrasiyi bir burjuva reformizmine doğru eğmek için harcanan çabaları eleştirmektedir. Ekonomizme, kütlelerin kendiliğinden eyleme geçmeleri doktrinine karşı çıkan (Kautsky, dışarıdan gelen sınıf bilinci konusunu, Rusya vesilesiyle değil, sosyal-demokrat partinin programı dolayısıyla incelemişti) Lenin, elbette Rus verilerine dayanmaktaydı. Fakat daha çok Marksizmi, yüzyıl başından bu yana etkilerini hissettirmeye başlamış olan reformist yönelişlerden korumağa çalışıyordu. Bu reformist yönelişin, en açık ifadesi 1914'teki sosyal demokrasi kriziydi.

Lenin, ileri kapitalist ülkelerdeki reformcu eğilimlerin gücünden, başka bir zımnî sonuç çıkarmaktaydı ki, o da şuydu: Çoğunluğu tarımla geçinen geri ülkelerde kapitalist sektörün zayıflığı, ihtilâle en sağlam şanslar getiriyorsa benzetmekteydi. Her ne kadar, «ka-

pitalist zincir en zayıf halkasında kırılmabdır» fikri, bu devirde Lenin tarafından açıkça ifade edilmediyse de, ihtilâlcı öncülük stratejisinde ve köylü sınıfını Marksist teori ve stratejiye sokma gayretinde çekirdek olarak mevcuttur.

Gerçek proleter sınıf ile «proleteryanın partisi»ni ayırma görüşüne, Lenin'in Avrupalı olmıyan ülkelerdeki ihtilâl problemlerini hangi ruh hâleti içinde ele aldığı anlamak için, tarihî bir aşamanın sınıf tabiatı ile bu aşama esnasında sınıfların fiilî rolü arasındaki ayrımı eklemek gerekir. Marks için, sosyal evrimin kapitalist aşamasının burjuva sınıfının egemenliği ile belirlenmesi doğaldır. Nasıl ki feodal çağda da aristokrasi egemendi. Feodalizmden kapitalizme geçilen demokratik burjuva ihtilâline gelince, bu, burjuva sınıfının eseri olacaktı, fakat sırası gelince kapitalist topluma son verecek sosyalist ihtilâli gerçekleştirecek olan işçi sınıfının desteğinden de faydalanacaktı. Bu anlayışı ilk olarak ve en radikal şekilde yıkan Troçki'dir. Troçki, 1905'ten itibaren geliştirdiği «devamlı ihtilâl» teorisinde, demokratik burjuva ihtilâlinin proleter sınıf hegemonyası altında yapılabileceğini ve bu sınıfın, esasen hiç beklemeksizin bu ihtilâli sosyalist bir ihtilâle dönüştürebileceğini ileri sürmekteydi.

Lenin, kendi hesabına daha temkinli davranmıştı. 1905 ihtilâli sırasında, «işçi ve köylülerin ihtilâlcı ve demokratik diktatoryası»ndan bahsediyordu. Fakat bu formülü, 1905 Eylülünden itibaren, bu ortak diktatoryanın bağrında hegemonyanın açıkça proleter sınıfa veya onun partisine ait olacağı şeklinde yorumluyordu. Aynı

fırsattan faydalanarak, Troçki'nin «devamlı ihtilâl»ine çok yaklaşan bir «aralıksız ihtilâl»den bahsetmişti ⁽¹⁴⁾.

Yukarıda Marks'ın, köylü sınıfının proleter ihtilâli «koro» suna bir müttefik olarak katılabileceğine inandığını görmüştük. Fakat o bu fikirleri, devrinin en ileri ülkelerinden biri olan 1852'lerin Fransası konusunda ifade etmişti. O devirde Fransada şehirlerdeki işçi sınıfı çoktan etkili bir siyasî rol oynamaktaydı ve Marks'a göre, bu sınıfın rolü iktisaden de sür'atle önem kazanmaktaydı. Buna mukabil, 1905 Rusyasında gerçekten proleter sınıfın öncülüğünde bir işçi ve köylü diktatoryasının mümkün olabileceğini iddia etmek, ekonomide hâkim bir rolü olmıyan ve olacağa da benzemiyen bir sınıfa siyasî iktidarı vermek olurdu. Bu, tabii olarak, politikanın ekonomiyi idare ettiği fikrine götürür ve Lenin tarafından açıkça öne sürülen bir prensiptir. «Politika, ekonominin yoğunlaşmış ifadesidir. Politikanın ekonomiye nazaran önceliğini kabul etmemek olmaz. Aksini düşünmek, Marksizmin ABC'sini unutmak demektir» ⁽¹⁵⁾.

Lenin bunları, 1920 Rusyasında sendikaların ve partinin karşılıklı rolleri konusundaki tartışmalarda, ya-

⁽¹⁴⁾ «Aralıksız İhtilâl» konusundaki Lenin'in bu tıkkı pasajı, «Köylü hareketinin karşısında sosyal demokrasinin tutumu» yazısında bulunmaktadır. «Köylü ve İşçi Sınıfı İttifakı» çevirisi, Moskova, Yabancı Dilde Yayınlar, 1957, S. 290-291. Bir aşamanın sınıf karakteri ve bu aşamada sınıfların rolleri arasındaki ayırım konusunda Lenin ve Troçki'nin evriminin kısa bir karşılaştırması için bakınız: S. Schram, *La Révolution permanente en Chine*, Paris, Mouton, 1963, S. 21-24.

⁽¹⁵⁾ Lenin, *Polnoe Sobranie Socineniji*, Cilt 42, S. 278.

ni özel bir çerçeve içinde yazmıştı. Fakat, sistemin bütününde bu cümlelerin belirli bir yeri vardır. Bu özellik, Lenin'in Avrupalı olmayan ülkelerin evrimi konusundaki fikirlerinde çok daha açıktır. Rusyada işçi sınıfı azınlıkta olmakla beraber, toplu halde ve nisbeten güçlü idi. Bu sınıfa, ya da onu temsil ettiği farzolunan partiye yönetici rolü atfetmek, bir ölçüde haklı görülebilirdi. Fakat Asyada durum tamamiyle farklıydı. İşçi sınıfı, ekonomik olarak ve sayıca, Rusyaya göre son derece zayıftı. Orada Marksist bir parti tarafından yönetilen bir ihtilâlden söz etmek, Rusyadan çok daha fazla olarak, politikaya ekonominin üstünde yer vermek olurdu.

Lenin'in düşüncesinin temel özellikleri ve Avrupalı olmayan ülkelere ihtilâl sorunlarını ele alış biçimi bunlardır. Volontarizmden ve politikanın önceliğinden söz ettik. Övmek, ya da yermek istenirse, *amprik espri* ya da *oportünist espri* de diyebilirdik. Aslında Lenin'in gözleri her zaman esas amaca dikilidir ki, o da Rusya'da iktidarı ele geçirmek ve daha da geniş olarak Dünya İhtilâlinin zaferini sağlamaktır. Tâbi ve sömürge ülkeler halklarının kurtuluş mücadeleleri konusundaki tavır faydacı idi. Millî kurtuluş hareketine, bu amaca hizmet ettiği ölçüde değer vermektedir: «Millî kültür sloganı, bir burjuva aldatmacasıdır. Bizim sloganımız, demokrasinin ve ulusal işçi hareketinin evrensel kültürüdür» ⁽¹⁶⁾. Bunun içindir ki, self-determinasyon hak-

⁽¹⁶⁾ Lenin, *Notes critiques sur la question nationale, Suivi de Du Droit des Nations à disposer d'elles-mêmes, Paris, Editions Sociales, 1952, S. 10.*

kını, reaksiyoner diye reddeden Rosa Luxembourg'un tutumu ile mücadele ettiyse, bu sâdece, bir çok durumda milliyetçilik taleplerini desteklemenin sosyal ihtilâli hızlandırabileceğini düşündüğü içindi. Milliyetçi olgunun bu patlayıcı ve ihtilâlcî niteliğini takdirde, Lenin'in gösterdiği anlayışın kökleri oldukça açıktır. Zira Marksizmin Batılı geleneği içinde yetişmiş olsa da, karışık milletlerin yaşadığı ve toplumun değişmesi yönündeki arzuların çok zaman millî bağımsızlık arzularından zorlukla ayırdedilebildiği ve millî bağımsızlık arzularının, mevcut düzene karşı savaşta, toplumun değişmesi arzuları için çok emin bir destek sağladığı bir ülkeden çıkmıştı. Milliyetçilik sorununun tahlilinin, her şeyden önce Avusturyalı ve Rus Marksistlerin, yâni azınlıktaki milletlerin taleplerinin her an dikkate çarptığı çok sayıda milletlerin bir arada yaşadığı imparatorluklarda yaşamış insanların eseri oluşu, anlamlıdır.

1905 ihtilâli, özellikle sosyal ve millî muhalefetin birleşmesinin ne kadar güçlü olabileceğini göstermişti. 1905 ihtilâlinden çıkan başka bir ders, ihtilâlcî hareketin gelişiminin, milliyetçi arzuların büyük ölçüde gelişmesine sebep olmasıydı. Bu durum, 1907-1908 yıllarında, Rus İmparatorluğu sömürgelerinde milliyetçi demokratik müslüman hareketlerin doğuşu ve Türk ve İran ihtilâlleri ile ortaya çıkmıştı.

Lenin, milliyetçilik taleplerinin oynayabileceği ilerici rol konusunda tutumunu, Rosa Luxembourg'un fikirlerini çürütmek için çıkardığı «Milletlerin Self-determinasyon Hakkı» adlı 1914'te çıkan bir broşürde açıklamıştır. Lenin, bir yandan bağımsız bir millî devlet

kadrosunun tarihî olarak kapitalist bir ekonominin gelişmesine, feodalizmden çok daha elverişli olduğunu ve böylece daha sonraki gelişmeye yol açacağını belirtmekteydi. Öte yandan milliyetçilik hislerinin gücünü bilerek, milletlerin gelecekteki yakınlaşmalarını hazırlamanın en mükemmel biçiminin —özellikle Çarlık İmparatorluğunda hükmedilen milletler için—, kaderlerini istedikleri gibi seçme hakkının tanınması olduğuna inanıyordu. Bu milletlerin çabucak daha geniş bir pazarın avantajlarını anlayarak, bu yola gitmiyecekleri ümidindeydi. Ve nihayet, self-determinasyon hakkı, hükmeden devletin de kendi çıkarına uygun olurdu; zira bir başka devlete baskı yapan devletin kendisi de özgür olamazdı. «Mazlûm milletler hareketlerinin yüzyıllar boyu bastırılması, yüksek sınıflar tarafından bu zulmün sistemli propagandasının yapılması, büyük Rus milletinde peşin hükümler v.s. yarattı ki, bunlar onun özgürlüğüne de çok büyük bir engeldi» (17).

Bütün bu düşünceler ve özellikle millî devletin kapitalizmin gelişmesi için en elverişli ortamı olduğu görüşü, yukarıda sözü edilen 1914 metninde Lenin'in kuvvetle belirttiği gibi, özellikle Asyaya uygun düşmekteydi (18). Fakat Doğu konusunda tamamlayıcı bir diğer unsur da hesaba katılmalıdır: Sömürgelere sahip olmanın, anavatandaki işçi sınıfının bozulması yolundaki zararlı etkisi. Lenin, bu zararlı etkiye çok önce dikkati çekmiştir.

(17) *Du Droit des Nations à disposer d'elles-mêmes*, op. cit. S. 38-36.

(18) *Du Droit des Nations à disposer d'elles-mêmes*, op. cit. S. 42.

Lenin, 1907'den itibaren, Stuttgart Kongresi konusundaki yorumlarında, Avrupalı işçilerin güdülen sömürge politikası sonucu, toplumu emekleriyle beslemek yerine, toplum hesabına yaşayan antikite proleter sınıfına benzer bir duruma düşecekleri fikrini ortaya atıyordu. Halbuki «mülk sahibi olmayan ve üstelik de çalışmayan bir sınıf, sömürücüleri deviremez» di.

Sömürge politikasının Avrupalı işçilerin durumunu iyileştirerek, böylece Avrupada sosyal ihtilâli geciktireceği, Yirminci Yüzyıl başından itibaren bu problemi düşünmüş olan Kautsky ⁽¹⁹⁾, Hilferding ⁽²⁰⁾, veya Rosa Luxembourg ⁽²¹⁾ gibi sosyalistler, Hobson gibi liberaler veya iç harbi önleyici tek çareyi sömürgecilikte gören Cecil Rhodes gibi emperyalistler tarafından varılan ortak bir sonuçtu. İhtilâlciler için sorun, bu sisteme nasıl son verileceğini bilmektir. Rosa Luxembourg'a göre emperyalist güçlerin Avrupah olmayan ülkelerdeki egemenlikleri öylesine güçlüydü ki, mazlum milletlerden gelecek bir teşebbüsün başarıya ulaşabilmesi bir hayaldi. Kurtuluş, sâdece Avrupalı proleter sınıftan gelecekti. İkinci Enternasyonale katılan kişilerin hemen hepsi izlenecek politika bakımından anlaşmazlıklara düşmekle beraber, yüzyılın başlarında sömürge halklarının güçsüzlüğüne inandıklarını görmüştük. Lenin, Asyada ihtilâlciler eylem olanakları konusunda bu ölçüde kötümser

⁽¹⁹⁾ Kautsky (K.), *Sozialismus und Kolonialpolitik*, Berlin, 1907.

⁽²⁰⁾ Hilferding (R.), *Das Finanzkapital*, Berlin, 1910.

⁽²¹⁾ Luxembourg (R.), *Die Akkumulation des Kapitals*, Berlin, 1912.

değildi, fakat uygulanacak taktik için tutumunu tesbiti zaman aldı.

Entellektüel tutumunda bu tereddüt, Lenin'in 1908 de yazdığı «Dünya Politikasında Alevli Maddeler» makalesinde kendini gösterir. Yazıda, bir yandan Asyada on milyonlarca proleterin doğuşunu selâmlar, fakat aynı zamanda onların «Japonyadakiler gibi... kendilerini ezenlere karşı zaferle bitecek bir mücadeleyle» girişeceklerini söyler. Halbuki Asyanın uyanışında kesin rol eğer, Rusyanın Japonya tarafından yenilişi kabul edilirse, bu teşebbüste proleteryanın payı, en azından bir soru konusuydu.

Daha 1912'de Sun-Yat-Sen konusunda bir yazısında, Lenin, Asyadaki sosyal güçler hakkında daha gerçekçi bir görüşe doğru ilerlemekteydi. Çünkü en önemli rolü köylülere atfediyordu. Aynı zamanda Marks'ın entellektüel evrenine aidiyetini de şöyle belirtiyordu: «Doğu, kesinlikle Batının yoluna angaje olmuştur». Sun-Yat-sen, Işıklar Yüzyılı insanlarına eş bir kişi idi. Lenin, bir sonraki yıl, «Gerileyen Avrupa ve İlerleyen Asya» adlı ünlü bir yazısında bunlara benzer fikirler ortaya atmaktaydı. Avrupada, «yalnız proleter sınıfı, ileri bir sınıftı; burjuva sınıfı tamamen çürümüştü; oysa Asyada burjuva sınıfı irticaa karşı henüz halkla beraberdi». Asyayı öven, üstünlük tanıyora benzeyen başlığa rağmen, Lenin, 1914'te yazdığı bu metinde Dünya İhtilâlini Avrupalı proleter sınıfın yapacağını ileri sürmekten geri kalmıyordu. «Avrupalı halkları da, Asyalı halkları da Avrupalı işçilerin zaferi kurtaracaktı».

1914 harbi, Lenin'in entellektüel evriminde yeni bir

dönemi belirler. Harbe karşı tutum, Avrupa sosyal demokrasisi saflarında öyle bir parçalanmaya sebep oldu ki, Lenin, bu olayın sebeplerini araştırmaksızın duramazdı. Bu parçalanma, Stuttgart'tan beri büyük sömürgeci milletlerin sosyalist partileri ile sömürgesiz ulusların partileri arasındaki ayrılıkları da kapsamaktaydı. Birinciler, genel olarak, sağlam kuruluşlu partilerdi, sömürge sorunu konusunda çok ılımlı bir tutumları vardı. İkinciler, geçici ve yarı gizli bir yaşayış içindeydiler, fakat sömürgecilik konusunda en radikal tutumları desteklemekteydiler. İleri ve sömürgeci ülkelerde sosyal demokrasinin yıkılışını düşünerek, aynı zamanda Rusya'da sosyalizmin gücünü ve sömürgeci çevrede mukavemet hareketlerinin canlılığını gözönünde bulundurarak, Lenin, bu çeşitli olayları tek bir insicamlı sistem içinde toplamaya çalışmaktaydı. Avrupa sosyalist hareketinin geçirdiği krizi izah ve geri ülkelerdeki hareketleri çözümlmek için Lenin, bütün bir taktik içinde kaynaştırma çarelerini emperyalizm olgusunda bulacaktır.

Lenin'in «Kapitalizmin en yüksek aşaması: Emperyalizm» adlı ünlü eseri, yüzyılın başından bu yana, dünyanın bütününü ile gelişimi üzerine bir teori getirir. Orada, 1907'den sonra taslağını çizdiği fikri, sistematik olarak geliştirir. Bu fikir, proleteryanın çürümesinin temelinde sömürge olgusunun bulunduğudur. Zira sömürge-lerden sağlanan kârlar burjuva sınıfına, işçi sınıfının sinesinde «oportunist» —yâni ılımlı ve reformist— eğilimleri besleme olanaklarını getirmişti. Fakat ileri ülkeler proleteryanının dinamizmini yiyip bitiren emperya-

lizm, bağımlı devletlerde milliyetçi eğilimleri geliştirerek aksi sonuç vermektedir. O zamandan bu yana, Lenin'e göre, milliyetçilik sorununa önem vermek gerekir mi, gerekmez mi diye bir soru ortadan kalkmaktaydı; zira milliyetçilik, modern biçimi ile, itiraz edilemez tarzda emperyalizm olgusunun meyvasıydı. Böylece Lenin, emperyalizme karşı milliyetçilik savaşını, proleter sınıfın genel mücadelesinde, kurtuluş için esas bir unsur yapmaktaydı. Zira bu mücadele, ilk önce, sömürge sisteminin tahribinden geçmekteydi. Ayrıca emperyalizmin perspektivi içinde, milliyetçilik sorunu, Avrupalı olmayan dünyayı, Dünya İhtilâline kaynaştıran bir etkendi ve gelişmiş Batı ile geri kalmış Doğu arasında bağ sağlamaktaydı.

Bu tahlil ile Lenin, Doğu ihtilâl potansiyelini tamamen hesaba katan bir tutuma doğru, önceki tutumuna nazaran bir adım daha atıyordu. Ve Rosa Luxembourg'un 1916'da «Junius» takma adı ile yayınladığı «Sosyal Demokrasinin Krizi» adlı broşürdeki tamamen Avrupa'ya dönük tutumu önünde, Lenin, bir kez daha sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerinin olanaklarına ve faydasına olan inancını belirtmekteydi. Fakat 1916'larda Asyaya —daha üstün bir ağırlığı söz konusu etmeksizin— eşit önem tanıyacak bir Dünya İhtilâli görüşünden ne kadar uzaklarda olduğu, İrlanda isyanı dolayısıyla İngiliz emperyalizmine bir darbe indirilmesinin «uzak bir sömürge'deki daha geniş çaptaki bir isyan»dan sonsuz derecede daha önemli olduğunu belirtmesinden anlaşılmaktaydı. İhtilâlin ertesinde Milletler Komiseri olan Stalin'e gelince, o, yoldaşlarının gözleri Al-

manyaya dikili olduğu bir dönemde, onları Doğuyu unutmamaya çağırmişti. Fakat Stalin dahi, Aralık 1918'de yazdığı bir yazıda «emperyalizmin zincirleri» nin ilk olarak Batıda kırılması gerektiğini kesinlikle ifade etmekteydi. Sonuç itibariyle, onun ihtilâl görüşü de Avrupa'ya dönük idi.

Sovyet iktidarının ilk günlerine kadar, Lenin, milliyetçilik konusundaki düşüncesini, esas itibariyle, Rus ve Avrupalı ihtilâlcilerle olan temaslarına dayanarak geliştirmişti. 1920'de Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresinde, Asyalı muhataplar ile, Sovyet Rusyanın milletlerarası durumu ve memleketin içindeki milliyetçilik sorununun çifte muhtevası içinde karşılaşacaktı.

3.

KOMİTERN DEVRİNDE DOĞUDA İHTİLÂL PROBLEMLERİ

KOMÜNİST ENTERNASYONALİN İKİNCİ KONGRESİ

Bolşevikler, 1917 Kasımından itibaren artık tamamen teorik olarak değil, somut biçimde, her çeşit sorun ile karşı karşıya idiler. Lenin ve arkadaşlarının dikkati, önce sivil harp ve müdahale çifte tehlikelerine karşı iktidarlarını oturtmaya yönelmişti. Dış dünya ile ilgile-necek boş zamanları olduğunda, onları meşgul eden daha ziyade Avrupa idi. Zira müdahale tehlikesi oradan gelebilirdi. Ayrıca, teorik inançların etkisi ve alış-kanlıkla Avrupa ihtilâlini, özellikle Alman ihtilâlini, Dünya İhtilâlinin anahtarı ve hayatta kalabilmelerinin şartı olarak görmekteydiler. Böylece 1919'da toplanan yeni Komünist Enternasyonalin ilk kongresi, Asyada ihtilâl sorunuyla hiç ilgilenmedi. Buna karşılık, 1920 yazı sırasında, Polonyada Kızıl Ordunun taarruzunun uyan-

dırdığı ümit dalgasına rağmen, tam İkinci Kongrenin toplandığı sıralarda Avrupa ihtilâli, hiç olmazsa o an için, kendiliğinden gerçekleşecek bir şey gibi görünmez olmuştu. Öte yandan, 1919'da Rusya dış dünyadan büyük ölçüde tecrit edilmiş iken ve Birinci Kongrede çok zaman delege olarak o anda kim ele geçtiyse onlar seçilirken, 1920'de şartlar tamamen değişmiş, sâdece Avrupadan değil, Asyadan ve diğer kıt'alardan da bir kısım ihtilâlciler Moskova'ya gelebilmişlerdi. İşte bu çerçeve içinde, Enternasyonalin bağrında Avrupalı olmayan ülkelerde ihtilâl sorunları konusunda ilk büyük tartışma yer aldı.

Bu tartışma, önemli bir genişlikteydi. Tartışma, hem stratejik ve hem de taktik sorunları kapsamaktaydı. En çeşitli eğilimler, burada karşılaştı. Ve nihayet, orada kabul edilen tezler, Komintern var olduğu sürece, bu alanda Leninist ortodoksiyi temsil ediyor sayılmıştır ve komünist ideologlar için bugün bile sık sık başvuru bir kaynak teşkil etmektedir. Bu sebeple, İkinci Kongre tartışmalarına özel bir dikkat atfetmek uygun olacaktır.

Kongre çalışmalarının tahlili oldukça karmaşıktır, zira tartışmanın belli başlı aktörleri, her plânda ayrı görüşler ileri sürmekteydiler. Bir örnek vermek için söyleyelim, aşırı Avrupaya dönüklüğü temsil eden İtalyan Serrati ile kesinlikle Asyaya dönüklüğü savunan Hintli M.N. Roy, burjuva ihtilâlcilere Doğu ülkelerinde pek fazla kredi açmamak ve özellikle proleterya dayanamak konusunda taktik plânda birleşmekteydiler.

Genellikle bu kongrenin tahlilinde, başlangıç noktası olarak taktik plândaki tartışma alınır. Bize ise, tam

aksine, dünya ölçüsünde ihtilâl stratejisi sorunundan başlamak, çok daha aydınlatıcı gözükmetedir. Bu plânda üç eğilim karşı karşıya gelmiştir: Serrati'nin Avrupaya dönüklüğü, Roy'un Asyaya dönüklüğü ve Lenin ile bazı Rus ve Avrupalı delegelerce savunulan ortalama tutum.

Serrati'nin tutumu, yalnız tartışmanın sonunda yaptığı müdahaleyle değil, önemsiz saydığı tartışmayı kapatmak için giriştiği çeşitli teşebbüslerle ortaya çıkmaktadır. Şunu belirtmek yerinde olur ki, Kongre bütünüyle, bu aşırı Avrupaya dönük eğilimi reddetmekte birleşmiştir. Avrupa ihtilâlinin geçici başarısızlığı (veya öyle farz olunması) karşısında, bütün gözler dünya çapında bir zafer sağlayacak yeni güçler bulmak için Doğuya çevrilmişti ve Asyayı hiçe sayan bir tutumun delegeler arasında yankı bulma olanağı yoktu.

Gerçek tartışma, özellikle komisyonda, Lenin ile Roy arasında geçenydi ⁽²²⁾. Komisyon tartışmaları, Lenin gibi geniş ufuklu biri de olsa, Avrupalı bir ihtilâlcî ile Asyanın dünya tarihinde üstün bir rol oynayacağı inancıyla tamamen dolu bir Asyalı arasındaki uçurumu ortaya koymuştur. Roy, «Batı ihtilâlinin kaderi, tamamı ile Doğu ihtilâline bağlıdır» diyordu. Bu ikincinin başarısı olmazsa, Avrupadaki komünist hareketi hiç bir işe yaramıyacaktı. Bu çeşit iddialar karşısında Lenin dahi —ki sömürge ihtilâlinin önemini ilk defa anlayıp

(22) *Komisyon tartışmalarını tercüme etmemekle beraber, Allan Whiting, Soviet Policies in China 1917-1924, New York, Columbia University Press, 1954, S. 54-55'te tartışmaların anahatlarını özetlemiştir.*

belirten kişidir—, Roy’a çok ileri gittiğini söylemekten geri kalmıyacaktı.

Komünist Enternasyonalin İkinci Kongresinin teşekkül tarzı ve dünyanın Avrupalılaştırılması teşebbüsü gibi görünen Marksizmin temel mantığı gözönüne alınırsa, bu tartışmanın Lenin’in lehine sonuçlanacağı açıktı. Roy, herşeyin anahtarı saydığı Asya ihtilâli konusundaki kesin inanca dayanan tezlerinin, Asya ihtilâlinin de önemli olduğu ve emperyalizm üzerindeki dünya çapında zaferde bir rol oynayabileceği biçiminde değiştirilmesini bu sebeple kabul etmek zorundaydı. Bununla beraber, milletlerarası komünist hareketinin tarihinde, Roy’un tutumu, Çinlilerin bugünkü Asyaya dönüklüğünün en açık ilk taslağı olarak gözükmektedir.

Taktik plânda en önemli sorun, Avrupalı olmıyan memleketlerde burjuva sınıfı ile işbirliği konusu idi. Burada gene iki eğilimin baş temsilcileri Lenin ve Roy idi. Milliyetçilik ve sömürgecilik sorunlarının raportörü olarak Lenin, sömürgelerde ve bağımlı ülkelerde «demokratik burjuva kurtuluş hareketi» ni desteklemek gerektiğinde ısrar eden tezler hazırlamıştı. Tabiatıyla Lenin, aynı zamanda, komünistlerin kendi örgütlerini bağımsız tutmaları ve onu demokrat burjuvalar içinde erimekten korumaları gerektiğini belirtmekteydi. Ama ihtilâl hareketinin hegemonyasının geçici olarak burjuvaziye bırakılması da bu tezlerde zımnen belirtilmekteydi.

Sovyet hükûmetinin şefi olarak başlıca kaygusu, Avrupada tehditkâr düşmanlıkları ile karşılaştığı sömürgeci devletleri arkadan vurabilecek müttefikler bulmak olan Lenin için, böyle bir tutum tabiiydi. Ama bu tu-

tum, kendi memleketinde ilânihaye burjuva sınıfının ege-menliğine tahammül etmek istemeyen Asyalı bir ihtilâlciye uygun düşmezdi. Burada da Lenin ve Roy arasındaki tartışma, Sovyetler Birliğinin diplomatik çıkarları ile Asya ve Afrika ihtilâlcilerinin tabiî istekleri arasındaki, Moskova'nın dış politika tarihi boyunca, Mustafa Kemal Türkiyesinden Nâsır Mısırına kadar süregelen çatışmanın ilk belirtileridir.

Taktik plânda Lenin, «burjuva-demokratik» terimini çok daha az kesin olan «ihtilâlcî» terimi ile değiştirerek Roy'un görüşüne bazı tâvizler verdi. Genel Kurulda belirtilmiş olduğu gibi, bu değişikliğin anlamı, burjuvalarla işbirliğinden vazgeçmek değildi. Zira, diyordu ki Lenin, geri ülkelerdeki her çeşit milliyetçi ihtilâl hareketi, demokratik burjuva hareketinden başka şey olamaz. Fakat burjuva hareketlerinin iyilerini kötülerinden ayırdetmeyi sağlayacak bir ölçü bulmak gereklidir. Lenin'e göre, komünistlerin desteklemeleri gereken iyi bir burjuva hareketi, onların köylüleri ve sömürülen geniş kütleyi örgütlemesini engellemiyeni idi. Görüşünü böylece açıklayan Lenin, bunun karşılığında, Roy'un tamamlayıcı tezleri arasına milliyetçi burjuva unsurlarla işbirliğinin faydası üstüne kısa bir cümle sokuşturmayı sağladı. Elbette ki Roy'un tezlerindeki ağırlık noktası, Lenin'inkinden farklıydı. Roy, özellikle ihtilâlin başlangıcından itibaren, öncülüğü komünistlerin ele almaları ve onu burjuva sınıfına bırakmamaları gerektiğini savunmaktaydı. Üstelik burjuva sınıfına karşı takınılacak tavır konusunda hem daha Asyaya dönük ve hem de daha sekter olan bu tutum bir çeşit tasvip elde

etmişti, zira iki seri tez de kabul edilmişti. Fakat daha sonraları, daha çok Lenin'in tezlerine atıf yapıldı. Roy'un tezlerine ciddî dikkat gösterilmeyişi, çok kere belirtildiği gibi, İkinci Kongre tutanağının Rusça ve Almanca baskılarına komisyondaki tartışmalar sırasında kararlaştırılan önemli değişikliklerden sonraki metnin değil de, ilk metnin geçmiş olmasıyla bellidir. Bu hâtâ ancak 1934 te ortaya çıkmıştır. ⁽²³⁾

Lenin ve Roy, Doğu ülkelerinde komünistlerin hangi taktikle iktidarı ele geçirecekleri konusunda birbirlerinden ayrılmaktaysalar da, Sovyet iktidarı bir kere kurulduktan sonra, bu ülkeler kapitalist aşamayı atlayarak doğrudan doğruya sosyalizme geçebilirler derken, tamamen aynı fikirdeydiler. Ama yine de tutumları arasında bir nüans vardı. Roy için, kurulması gereken sovyetler, tamamen proleter olmasalar bile, hiç değilse köylü ve işçi sovyetleri olmalıydılar. Bu tutum, Asya ülkelerinde esasen sayıca sınırlı olsa da, sınıf bilincine sahip ve kararlı, bir siyasî rol oynamaya muktedir bir proleteryanın varlığını savunan genel görüşünden gelmekteydi. Buna karşı Lenin, uzun uzun işçi sovyeti değil de köylü, ya da «emekçi», ya da «sömürülenler» sovyetinden söz etmişti. Lenin, «Sovyetik organizasyon fikri basittir» diyordu, «o, sâdece proleterya ilişkileri çerçevesinde değil, aynı zamanda feodal, ya da yarı feodal köylü ilişkileri çerçevesinde de uygulanabilir».

Lenin'in köylü sovyetleri hakkındaki bu fikirleri,

⁽²³⁾ Bu konuda bakınız: Whiting op. cit. S. 56 ve E.H. Carr, *The Bolshevik Revolution, 1917-1923. Cilt III*, 1953, S. 252.

Çinlilerin özellikle köylü sınıfına dayanarak yapılacak bir komünist ihtilâli yolunun orijinalliği konusundaki tartışmalarda geniş ölçüde yer almıştır. Lenin'in bu konuyu işleyen iki nutku bir yandan geri ülkelerde kurulacak komünist partilerle, öte yandan bu partilerin kurmaya girişmeleri gereken köylü sovyetleri arasında farklılık gözetiyorsa benzemektedir. Lenin'in bu nutukları, komünist partilerin sınıf bakımından teşekkül tarzı konusunda çok daha az açıktır. Lenin'in düşüncesinin bu yüzüne, eserinin beşinci baskısında yayınlanan bir metin sâyesinde yeni bir ışık tutulmuştur. Bu metinde, sâdece sovyet kurumlarını değil, aynı zamanda komünist partisini de (teşekkül tarzı ve özel görevleri bakımından) sömürgeleşmiş Doğunun köylü ülkeleri seviyesine uydurmak gerektiğini yazmaktadır ⁽²⁴⁾. Elbette, hem sovyetleri ve hem de partiyi intibak ettirmek gerekiyor derken, onların aynı derecede intibakı söz konusu değildir. Eğer köylü sovyetleri, adlarının gerektirdiği gibi, yalnızca köylülerden teşekkül etseler de, Lenin, şüphesiz, komünist partilerinde belli bir oranda proleter unsur bulunmasını düşünmekteydi. Ve tabiidir ki, kütleleri seferber etme aracı olarak sovyetleri yaratma görevi, Komünist Enternasyonal tarafından desteklenen partilere düşerdi. Demek ki, yukarıda adı geçen metinden, Lenin'in daha 1920'lerde sâdece köylülerden teşekkül eden bir komünist partisi ihtimalini düşündüğü sonucu çıkarılamaz. Fakat şüphe yok ki, Lenin, bir evrimi baş-

⁽²⁴⁾ *Lenin, Polnoe Sobranie Socinenij, Cilt 41, S. 457 Bunlar, İkinci Kongre sırasında Sultan-Zade'nin bir raporu üzerine yazılmış notlardır.*

lattı. Mao'nun köylü komünizmi, bunun mantıkî sonucunu teşkil etmektedir.

Lenin, kapitalist olmıyan bu evrim, «eğer sovyet cumhuriyetlerinin başarılı proleter sınıfı» geri ülkelerdeki ihtilâlcî hareketlere destek olurlarsa, ancak mümkün olabilir diyordu. Roy, bu konuda «gelişmiş kapitalist ülkelerin sovyet cumhuriyetlerinden» bahsederken daha açıktır. Lenin aynı şeyi mi söylemek istiyordu, yoksa «sovyet cumhuriyetleri» derken yakında Sovyetler Birliğini teşkil edecek eski Rus İmparatorluğunun çeşitli cumhuriyetlerini mi kastediyordu? Haziran 1920'de Almanya'da veya diğer Avrupalı ülkelerde bir ihtilâlden ümidini kesmemiş olsa bile, Lenin'in yeni bir görüşe yöneldiğini düşünme eğilimindeyiz. Buna göre, az çok uzun bir süre, Asya halklarına yalnız Sovyet Rusya yardım elini uzatacaktır ve onlara kapitalist aşamayı atlama yolunda destek getirecektir. Böylece Marks'ın ve Enegls'in, eğer Batı Avrupanın ileri ülkelerindeki muzafer proleterya ihtilâle destek olursa, Rusyanın kapitalist aşamayı atlayabileceğini öngören şeması, Doğu'ya aktarılmaktaydı. Asyalı despotizmin egemenliği altında yaşayan geri ülke Rusya, önce teoride ve sonra gerçekte, Asya ve Afrikanın daha geri ülkelerine yardım teklif eden ileri bir ülke olacaktı.

Bu tartışmada, Asyaya dönük eğilimin başlıca savunucusu Roy iken ve Lenin daha dengeli bir tutumu benimserken, tartışmaya katılan öteki hatipler, coğrafî bir ölçüye uygun görüşler ileri sürmekten uzaktılar. Nitekim Sovyet Hükûmetinin hizmetinde bir İranlı, Sultan-Zâde, Roy'un Asya ihtilâline çok ağırlık tanıyarak

yaptığı «yanlış»a en şiddetle saldıran sözcü idi. Öte yandan, önemli bir ihtilâlcî çalışma yapmış olan ve daha sonra Çin ihtilâlinde Enternasyonalin temsilcisi olarak önemli bir rol oynayan Hollandalı Maring (gerçek adı ile Henricus Sneevliet), Roy kadar aşırı olmamakla beraber, Asya ihtilâlinin önemini çok kuvvetle belirtmekteydi.

Son olarak şunu belirtelim ki, Avrupalı olmıyan ülkelerin geleceği konusundaki bu tartışmanın kültürel boyutu, İkinci Enternasyonal tartışmalarına göre çok daha eksikti. İngiliz Hyndman, Amsterdam ve Stuttgart'ta «belki bizimkinden de üstün» diyerek Hint uygarlığını övmüştü. 1920'de Moskova'da ise, Hintli Roy, Asya tarafından izlenmesi gereken yolun Avrupalıya eş olduğunu ispat için titizlik göstermekteydi. Lenin de, Doğu ülkelerini belirlemek için, Asya-tipi üretim biçimi kavramını artık kullanmamaktaydı; fakat Doğu ve Batının bütün toplumlarının gelişmesine dair tek yönlü bir teoriyi savunmaktan da kaçınmaktaydı.

Aslında onun gerçek endişeleri başka noktadadır ve İkinci Kongrenin tartışmalarında kültürel sorunların yer almayışı, bunun için çok mantıkîdir. Kongreyi belirleyen strateji ve taktik sorunlara fazlasıyla gömülme, Lenin'in Marksizme getirdiği değişikliğin bir örneğidir. Lenin, Marks'ın zengin ve karmaşık eserinde her şeyden önce iktidarın ele geçirilmesi için reçeteler bulup çıkarmıştı. Tarihin gösterdiği üzere, Lenin'in gücü, fakat aynı zamanda zayıflığı, burada idi.

BAKÛ KONGRESİ VE RUSYA İÇİNDE SÖMÜRGEÇİLİK SORUNU

«Daha önce çölü, kutsal yerleri ziyaret etmek için geçmeye alışmıştınız; şimdi ise çölü, dağları ve nehirleri, birbirinizle karşılaşmak, zincirlerinizden nasıl kurtulacağınızı tartışmak ve eşit, özgür ve kardeşçe yaşama yolunda kardeş bir birlikte toplanmak için aşmaktasınız» (25).

Komintern tarafından Doğunun köleleşmiş halk kütleleri temsilcilerine, Bakû'da toplanıp kaderlerini tartışmaları için yöneltilen bu çağrıdaki fikir, Kongrede ortaya çıkacak sorunları ve havayı çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır.

Bakû Kongresi, İkinci Kongrede olduğu gibi, sömürge ihtilâli konusundaki iki anlayışı karşı karşıya getirmekle beraber, bu görüşler ilk kez somut bir duruma, yâni Sovyet Devleti çevresinde cereyan etmekte olan sömürge ihtilâli denemesine dayanmaktadır. Doğunun sözcüleri daha çok, Rus İmparatorluğunun gerçek sömürgesi olan Orta Asyanın müslümanlarıdır (26). Ve onların müdahaleleri, sömürgelerde ihtilâlcî bir durumu, ilk teorileştirme denemesidir. Bu müslümanların komünizme veya sovyet iktidarının desteklenmesine,

(25) *Kommunisticeskij international*, No. 12, 20 Temmuz 1920, 2264

(26) *Kongrede 1891 delege arasında 235 Türk, 192 İranlı, 8 Çinli, 8 Kürt ve 3 Arap vardı. Geri kalanlar, Rusyanın Rus olmayan bölgelerinden, özellikle Orta Asya ve Kafkasyadan gelmekteydi.*

1905 ihtilâli (27) sonrası Rusyasında gelişmiş olan milliyetçi reformist hareketlerden geldiklerini hatırlamak gerekir. 1917 yazında, Geçici Hükûmetin ümitlerine cevap vermekteki aczi, onları otodeterminasyon sloganı ile cezbeden bolşeviklere iten sebep olmuştu. Sosyal ve ekonomik bakımdan yeniden doğma rüyalarını gerçekleştirebilecekleri fırsatın kendilerine sunulduğunu düşünmekteydiler. Hayal kırıklığı, en erken bir sömürge durumunun ve oraya yerleşmiş bir Rus kütlesinin ve bol sayıda Rus memurunun bulunduğu Türkistanda görüldü. Bu hayal kırıklığı, yerli komünistlerin parti örgütleri içindeki ilk adımlarını belirtecektir. Orta Asya komünist müslümanlarının ilk konferansında bir delege (24-30 Mayıs 1919), Orta Asyadaki ihtilâl konusunda şunları söyleyecekti:

«Hâlâ eski imtiyazlı sınıfların temsilcileri tarafından küçümsenen bir tavra tahammül zorundaydık. Bir efendi zihniyeti sürdüren ve müslümanları kendi tebaaları gibi gören komünistlerin tutumu buydu» (28).

Bu iddiaların doğruluğu, Orta Asyaya Lenin tarafından gönderilen G. Safarov tarafından belirtilmiştir. Safarov'un hükümleri son derece ilgi çekicidir. Zira başka sömürge çevrelerine de uygulanması mümkündür. «Türkistanda Rus ihtilâlinin sömürgeci olmasının önüne

(27) Bu evrim için bakınız: Carrère - d'Encausse (H), *Réforme et révolution chez les musulmans de l'Empire russe, Buha-ra, 1867 1924 baskıda. Paris, Armand Colin (Cahiers de la Fondation nationale des sciences politiques).*

(28) Safarov (G), *Kolonial'naja revoljucija, opyt Turkestana Moskova, 1921, S. 97.*

geçilemezdi. Türkistanlı işçi sınıfı sayıca az, şefsiz ve programsız bir sınıftı. Partisizdi ve ihtilâl geleneğinden yoksundu. Bu durumda, sömürge istismarına karşı koyamazdı. Çarlık sömürgeciliğinde sanayi proleteryasına dâhil olmak Rusların imtiyazındaydı. Bu sebeple, proleter diktatoryası burada tipik olarak sömürgeci bir nitelik aldı» (29).

Safarov gibi, müslüman Ruslar da, eski sömürgeci devletin sömürgeci sınıfı ile yerli emekçiler arasında tabii olarak fiilen farklı bir durumun kurulduğunu çabucak gördüler. O andan itibaren yerli emekçilere kendilerine özgü örgütler vermek, onlara mantıkî göründü; zayıf olan sınıf anlayışı, onları hayal kırıklığına uğratmamış olan bir gerçeğe bağlanacaktı, hattâ ona tâbi kılınacaktı. Bu gerçek, Türk dayanışması idi... Bu sebeple Ocak 1920'de müslüman komünist örgütlerin Üçüncü Kongresinde, Rus Komünist Partisinin Türkistan örgütünün, Rusyadaki bütün Türk komünistlerini toplayacak olan bir Türk Komünist Partisine çevrilmesini istediler. Bu fikre, ayrıca Dünya İhtilâlinin geleceği için Doğu ihtilâlinin temel olduğuna inandıkları için bağhydılar. Bu düşüncelerini, Doğu Halkları Komünist Örgütleri İkinci Kongresinde (Kasım 1919) Lenin'in raporunda kullandığından çok daha keskin ifadelerle açıkladılar. Bu yüzden Milletler Komiserliği organından bir ihtar aldılar (30).

(29) *Safarov (G), Revoljucija i kul'tura, Taşkent 1934, Cilt I, S. 10*

(30) *Zizn' Nacional' nostej, No. 45 (53) 30 Kasım 1919, bu kongrede ifade edilen fikir ve Doğu ihtilâlinin kaçınılmaz niteliği üzerinde durmakta ve bu fikirlerin tehlikelerini belirtmektedir.*

Böylece Bakû Kongresinden önce, Rusyanın komünist müslümanları, kendi ihtilâl tecrübelerinin ışığı altında, sömürge ihtilâlinin ortaya çıkardığı sorunlar hakkında bir anlayışa sahiptiler. Bu anlayış çeşitli fikirlerden gelmekteydi: İhtilâl, hâkim sanayi toplumunun emekçi kütleleri ile bağımlı tarımsal toplumun emekçileri arasındaki ilişkiler sorununu çözmemektedir. Bu toplumlarda hükmedilmekten kurtulmak için çeşitli sosyal tabakaların bir dayanışması gereklidir. Ve nihayet Doğunun ihtilâl potansiyeli, Dünya İhtilâli için elzemdir. Bunların, o zaman satırların altında yatan fikirler olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Bazan parça parça ve dağınık biçimde ifade edilen ve fakat hiç bir zaman sömürge ihtilâlinin açık seçik bir teorisi olmıyan fikirlerden ibaretti. Yine önemli olan bir nokta, bu fikirlerin, Rus bolşeviklerinin meçhulü oluşuydu. Zira Lenin'in temsilcileri, 1920 yazında Türkistana gelmişlerdi (31) ve bunlar içinde yalnız, ikinci misyona dâhil olan Safarov bu sorunların iyice bilincine varmıştı.

Müslümanlar 1920 Eylülünde Bakû'ya içleri buruk ve sömürge ihtilâlinin kendine özgü niteliğinin önsezisi ile gelirlerken, Komintern yöneticileri de Varşova önündeki yenilgi üzerine, Batıda derhal bir ihtilâli gerçekleştirme ümitlerinin çöküşü ile etkilenmiş bulunuyorlardı. Muhtemelen bu durum, kendine özgü Doğu devriminin ihtilâlcı potansiyeline dikkati çeken Kongre Başkanı Zinoviev'in nutkunun tonunu izah eder. Kongrede,

(31) 1919 sonunda Taşkent'e gönderilen ilk tahkikat komisyonu, müslümanların taleplerinde bir iktidarı ele geçirme teşebbüsü görmüştür.

delegeleri emperyalizme karşı kutsal savaşa çağıran Zinoviev'in sözlerinin sonu, olağanüstü heyecan yaratmış ve delegeler, tabanca-tüfek atışlarıyla «Cihad», «Yaşasın Doğunun yeniden doğuşu» ve «Yaşasın Üçüncü Enternasyonal» diye haykırmışlardır.

Fakat ne zaman ki müslümanlar sorunlarını ve ihtilâl anlayışlarını açıkladılar (³²), işte o zaman Kongre sömürge ihtilâlinin somut sorunları ile gerçekten ilk defa karşı karşıya geldi. Müslüman delegeler, sömürge ortamında sınıf dayanışması kavramının ne kadar çelimsiz olduğunu açıkladılar. Komünist ideolojinin Doğunun özelliğine uydurulması gerektiğini belirttiler ve Doğunun gerçek kurtuluşunun tek teminatı olan milliyetçi ihtilâllerin temel karakteri üzerinde ısrarla durdular, bu konuda millî burjuvazinin rolünü de öne koydular. İkinci Kongrenin teorik tezleri, burada ispatlanmış bir gerçeğe çarpıyordu: İleri ülkeler proleteryası ile sömürgelerdeki köylüler arasında bir köprü kurmanın güçlüğü, Batıdaki istikrar gözönünde tutularak, Doğu ihtilâline öncelik verilmesini, fakat bunun da Doğunun özelliklerine göre yapılmasını isteyen müslümanlara, Komintern yönetimi olumsuz cevap verdi. Bu tutum elbette, İkinci Kongreye nazaran bir gerileme teşkil etmektedir. Ra-

(³²) E.H. Karr, *The Bolshevik Revolution 1917 - 1923*, Cilt III, S. 262 not 1'de Gürcü menşeviklerin verdikleri bilgilere dayanarak Bakû steno zabıtlarında, bolşeviklere özellikle düşman olan bazı müslümanların konuşmalarının büyük ölçüde kısaltıldığını söylemektedir. Bu, mümkün gözükmemektedir. Zira kısaltılmış çevirilerde (özellikle Ryskulov'un konuşması) yer yer budanmış olduğu izlenimini yaratmaktadır.

dec, Bella Kun ve Pavloviç tarafından sunulan tezler ve müdahalelerden açıkça anlaşılırmaktaydı ki, Doğu halklarının kurtuluş hareketi, bir başka ihtilâl olanağı değil de, Dünya İhtilâlini destekleyecek ikinci plânda bir güçtür. Bu şartlar içinde Doğu ihtilâli, ihtilâlin genel çizgisi içinde yer almak zorundaydı: Sosyal ihtilâl, millî ihtilâlle birlikte olacaktı, burjuvazi ile ittifak, müslümanların ileri sürdüğü gibi devamlı değil, şarta bağı ve geçici bir nitelik taşıyacaktı. Ve nihayet proleterya mevcut bulunmadığı için, hareketi yönetecek sınıf, Doğu ülkelerinin fakir köylü sınıfı olacaktı. Komintern yöneticileri, burjuva liderliğindeki milliyetçi hareketleri desteklemeyi reddetmekle, Lenin'in tavsiyelerinden uzaklaşmaktaydılar. Ama ihtilâli Doğuya yaymak gerektiğini ilân etmekten vazgeçmemişlerdi. Kongre, olağanüstü bir heyecan havası içinde sona erdi. Bu hava, ortaya çıkmış olan zıddiyetlerin ciddîliği hesaba katılırsa, sorunların karmaşıklığını ve üyelerin kendi gerçek ihtiyaçlarını açık seçik tesbit etmekteki güçsüzlüğünü göstermektedir. Bu kongrenin önemli noktalarından biri de, belirttiğimiz üç ayrı seviyede cereyan etmiş olmasıdır. Bunlar, ihtilâlin stratejik olarak yeniden değerlendirilmesi, mahallî şartlara uygun bir taktik hazırlanması ve nihayet ve özellikle sorunun, sömürge dünyasının özelliği seviyesinde ele alınması. Rus müslümanları için, ihtilâl, her şeyden önce reformcu rüyanın devamı ve kendi benliklerini yeniden kazanma aracıydı. 1920'de belli belirsiz biçimde ifade olunan bu özlem, sonraları Avrupalı olmıyan komünist partilerin temel meşgalesi olacaktı.

Bakû Kongresinden hemen sonra, orada alınan kararlar, Rusyada uygulanarak millî komünist hükûmetler engellenmeye ve milliyetçi kadrolar tasfiye edilmeye başlandı. Krizin en yüksek safhasına 1923'te milliyetçi sapmaların suçlanması ve hemen bütün yerlilerin mahallî görevlerinden uzaklaştırılarak yerlerine «proleter unsurlar» ın getirilmesiyle erişilecekti.

Bu temizlik hareketinin en göze çarpar kurbanı, Sultan Galiev adlı bir tatar komünistti ⁽³³⁾. Ekim ihtilâ-linden hemen sonra, Milliyetler Komiserliğinde Stalin'in yardımcılığını yapan bu kişi, arkasında maalesef pek az yazı bırakmıştır.

Galiev, 1923'ten itibaren, hücumu uğrayıp Komünist Partisinden kovulduktan sonra, ancak rakiplerinin zikrettikleri metinlerde bulunan ve eskisine nazaran çok daha radikal fikirleriyle tanınmaktadır. O, Doğu ve Batı ülkeleri arasındaki temel farkı ve bunun bağdaşmazlığını belirterek, müslüman Doğunun tabiatını şöyle ortaya koymaktadır: «Müslüman halklar, proleter uluslardır. İngiliz, Fransız proleterleri ile Fas ve Afganistan proleterlerinin ekonomik durumları arasında büyük fark vardır. Müslüman ülkelerin milliyetçi hareketlerinin sosyalist bir ihtilâl karakterine sahip oldukları iddia edilebilir» ⁽³⁴⁾.

⁽³³⁾ Bennisen (A) ve Quelquejay'ın eseri, *Le Sultan - galievisme au Tatarstan*, Paris 1960, S. 176-182'de Sultan Galiev'in doktrini açıklanmaktadır. Ve Arsaruni ve Gabidullin, *Ocerki Panislamizma i Panturkizma v Rossii*, Moskova, 1931, S. 76 91.

⁽³⁴⁾ Arsaruni ve Gabidullin, S. 78

Sultan Galiev'in temel ayırımı, Batıda sosyal bir sınıf teşkil eden bir proleteryanın, Doğuda ise, yaratılan ekonomik şartların sonucu, tamamen proleter olan milletlerin varlığına dayanmaktaydı. Sultan Galiev için, iktidarın Batı burjuva sınıfından Batı proleter sınıfının eline geçmesi, bu sonuncu sınıfın Doğunun mazlûm ülkeleri ile olan ilişkilerine hiç bir değişiklik getiremezdi. Zira, Batı işçi sınıfı da, mekanik olarak, kendinden önceki sınıfın millî tutumunun mirasçısı olacaktı. Doğu için tek çıkar yol, Doğunun proleter milletlerinin birleşerek hâlen Batı ülkelerinin onlar üzerinde sürdürdükleri diktatoryanın yerine, Doğunun Batı üzerindeki diktatoryasını getirmektir ⁽³⁵⁾. Tarihsel durumunun böyle tam bir değişikliğinin mümkün olması için, Sultan Galiev, Üçüncü Enternasyondan bağımsız ve ileri ülkelere karşı proleter milletlerin çıkarlarını savunan kolonial bir komünist enternasyonalı kurulmasını öngörüyordu. Bu milletler gruplaşmasının ilk aşaması, büyük bir Türk millî devleti, Turan, olacaktı. Turan ve kolonial enternasyonal, köylü sınıfı, proleterler ve küçük burjuvalardan ibaret müslüman kütleleri temsil eden, «müslüman, sosyalist ve işçi» bir parti tarafından yönetilecekti.

Bu teoride, 1917'den bu yana müslümanların bir çok istekleri ve gözlemleri bulunmaktaydı. Turan devleti, 1919'da talep edilen Türkistan Cumhuriyetini hatırlatır. Sosyalist ve İşçi Partisi ise, 1918'de tasfiye olu-

⁽³⁵⁾ Bu görüş, 1928'de Sultan Galiev'in geliştirdiği programda yer almıştır. Program kayıptır. Anahatları, Arsaruni ve Gabidullin'in kitabındaki tahlile dayanarak tesbit edilebilmektedir. S. 79.

nan «Müslüman Komünist Partisi» nin ve Türkistanda hiç bir zaman gerçekleştirilemeyen «Türk Komünist Partisi» nin mirasçısıdır.

Sultan Galiev, öte yandan, bir çok kez müslümanlığın kültürel temelini komünizmle kaynaştırılması ve hiç olmazsa başlangıçta, İslâmiyete hoşgörü ile bakılması üzerinde ısrarla durmaktaydı.

Kültürel seviyedeki bu çok önemli nokta üzerinde, komünist olmuş bir başka müslüman milliyetçinin, komünizmle islâmiyetin bağdaşabileceği teorisini —yâni islâmlaştırılmış bir komünizm— kurmaya teşebbüs eden —Arsaruni ve Gabidullin'e göre «Sultan-galievizm» in ideologu— Hanefî Muzaffer'in fikirlerini hatırlamak gerekir ⁽³⁶⁾. Hanefî Muzaffer için müslümanların sorunu, «milletimizin var olması, bütün müslüman dünyanın var olması ve boyunduruk altındaki bütün milletlerin var olmasıdır» ⁽³⁷⁾. Fakat bu milletlerin düşmanı, felâketlerinin sorumlusu emperyalizmdir. Komünizm ise, bu emperyalizme karşı savaşılmaktadır. Komünizmle bir işbirliği, müslüman halkların gerçeği olan islâmiyetten hiç bir şey terketmeden yapılmalıdır. Hanefî Muzaffer'e göre, komünizm ile islâmiyetin irtibatı mümkündür, zira ve özellikle, islâm dini bir sınıf dini değildir, sınıfları aşan bir dindir, evrenseldir. Her sınıf kendi biçiminde din olgusunu değerlendirebilir, onu kendi ele alabilir, fakat bu tamamen bir sınıf tutumudur, yoksa islâmiyete ait

⁽³⁶⁾ *Hanefî Muzaffer'in milli ve dinî sorunlarla ilgili Din ve Millet Masalları adlı kitabı yayınlanmamıştır. Arsaruni ve Gabidullin bu eserden bir çok pasajlar almışlardır.*

⁽³⁷⁾ *Arsaruni ve Gabidullin, S. 80*

bir tutum değildir. «Modern çağların değişimleri ile is-lâmîyetin kendine özgü gerçek özünü âhenkleştirme arzusu», Hanefî Muzaffer'in düşüncesinin esasını teşkil etmektedir ve burada da Ryskulov'un Bakû Kongresin-de sömürge milletlerin kültürel dinî esaslarının Mark-sizmle kaynaştırılmasını isteyen tutumunun yankısı bu-lunmaktadır. Hanefî Muzaffer'in en önemli endişesi, tıp-kı Sultan Galiev ve 1919 Türkistanlılarının gibi, onu sosyalist bir evrimin merkezi yaparak, müslüman dünya-nın birliğini korumaktı.

1920-1923 dönemi, sâdece müslümanlar tarafından bir sömürgelerde ihtilâl teorisinin geliştirilmesiyle de-ğil, fakat bolşeviklerin milliyetçilik konusunda fikirleri-nin ve özellikle siyasî eylem anlayışının evrimi ile de belirlenir. 1920'ye kadar, ihtilâle düşman kuvvetlerle sa-vaşabilmek için Rus olmıyan halkların içten desteğini kazanmak ihtiyacı, bolşevikleri, milletlerin kendi kader-lerini kendilerinin tâyin edeceği —otodeterminasyon— ilkesine sadakatlarını teyide yönelmişti. Fakat bolşevik-ler yavaş yavaş Stalin'in daha sonraki yazılarında belirt-tiği gibi ⁽³⁸⁾, milliyetçi hareketlerin şiddetinin, karma-şıklığının ve serbest gelişmesi sonuçlarının teorik plân-da tasavvur ettiklerini fersah fersah aştığını ve avantaj-dan çok zarar getirdiğini farkettiler. Rusyanın içinden parçalanması hızlanmaktaydı. Lenin'in dikkati, 1919-1920 yıllarında Türkistanda bu hareketin geliştiğini gö-ren Safarov tarafından devamlı olarak çekilmekteydi. Safarov, bu örnekten harekete geçerek, gerekliliğini be-

(38) *Staline, Socinenija, III, S. 30-31*

lirttiği ve sınırlarını çizdiği kendi sömürge ihtilâli anlayışını geliştirdi. 1921'den itibaren, Avrupa ihtilâlinin başarısızlığı belli olunca, Rus yöneticiler, ihtilâlin selâmetinin eski imparatorluğun çabucak birleştirilmesinde olduğu fikrine geldiler. O zamandan sonra bolşevikler, merkezî bir kuruluşa yöneldiler ve ayrılma eğilimi gösteren milliyetçi hareketleri ezmeye ve tasfiyeye koyuldular. Bir yandan milliyetçilik hareketleri başsız bırakılmakta ve sonra tasfiye edilmekteydiler. (Sultan Galiev gibi müslüman idarecilerin ve Türkistan Cumhuriyeti gibi millî devletlerin tasfiyesi, bütün milliyetçi komünist partilerin temizlenmesi, bu partilerin üyelerinin 1921-24 döneminde yüzde 60 ilâ 90 oranında yenilenmesi). Öte yandan Ukrayna ve Bielorussia gibi kurulmuş devletler, giderek tam bir açıklıkla merkeziyetçilik temeline oturtulmuş Sovyet Federasyonuna girdiler. Bu birleşme, elbette prensip itibariyle proleter sınıfın iradesine ve bütün federe halklar arasında mutlak bir eşitliğe dayanmaktaydı. Stalin yazılarında, mahallî şovenizmler kadar, Rus şovenizmini de suçlamaktaydı. Stalin aynı zamanda, sömürge ihtilâlinin önemini ve sovyet iktidarı içinde milliyetçi unsurlara yer verme gereğini belirtmekteydi. Bununla beraber, bolşeviklerin millî inşâ çabalarına yöneldikleri sırada yapılan bu yatıştırıcı açıklamalar, yalnız merkeziyetçi eylemi değil, bu eylemin psikolojik arka plânını da gizlemekte güçsüz kaldı. Bu psikolojik arka plânı, Rus bolşeviklerinin geri kalmış halklara karşı duydukları derin küçümseme duygusu ve Avrupa başarısızlığına rağmen, ihtilâlin stratejik merkezinin sanayi işçisinde en iyi yerini bulduğuna dair kesin kanıları teş-

kil etmektedir. Stalin, 1923'te Komünist Partisinin Onüçüncü Kongresinde şöyle diyordu: «Proleter diktatoryasının siyasî temeli, en önce ve esas olarak, merkezdeki endüstrileşmiş bölgelerde kurulmuştur. Tarım ülkeleri olan sınır bölgelerinde değil.» (39) Ve bu kongrede «Büyük Rus şovenizmi» suçlanmaktaysa da, Kalinin, bundan böyle sovyetlerin, «Kırgız, Özbek, Türkmen steplerinin halklarına Leningrad işçisinin ideallerini benimsetmek amacıyla» onları eğitme politikası izleyeceğini açıklamaktaydı (40).

ÜÇÜNCÜ KONGREDEN BEŞİNCİ KONGREYE KADAR KOMÜNİST ENTERNASYONAL VE DOĞU İHTİLÂLİ

Eski Rus İmparatorluğu içinde milliyetçilik olayı ile sosyal devrim arasındaki karşılıklı etkilemenin, ihtilâli izleyen ilk yıllar zarfında, artan bir gerginlik yarattığını ve Moskova'daki yöneticilerin, bir merkeziyetçilik ve sertlik politikası ile nihayet buna son vermeyi denediklerini gördük. Fakat Lenin'in ve meslektaşlarının gözünde bu çatışma önlenemez değildi. Çeşitli ırkların alınganlığına rağmen, Rus ihtilâlcileri ile Rus olmayan ihtilâlciler arasında dostça bir işbirliği yalnız arzuya şayan değildi, mümkündü de.

Ülkenin dışında milliyetçilerle komünistler arasında işbirliği taktiği ise, İkinci Enternasyonal Kongre-

(39) *Staline, Socinenija, V, S. 265.*

(40) *Kalinin (M), Za ety gody, Moskova 1929, Cilt III, S. 385-386*

sinde tarif edilmiş olduğu gibi, bambaşkaydı. Orada aksine, daha başlangıştan temel bir çelişme vardı. Zira muhtemel bir proleterya diktatoryası amacı, hiç bir zaman terkedilmemişti ve burjuva ihtilâlcilerle işbirliği bir aşama olarak kabul edilmekteydi. Bu demekti ki, yarının hasımlarından daha sonra kurbanları olacakları bir teşebbüse katılmaları istenmekteydi. Milliyetçiler, Komintern politikasının kendileri hakkındaki bu arka fikrini bilmiyor değillerdi, işbirliğini buna rağmen kabul ediyorlarsa, bunu komünistlerin elinde oyuncak olmak için değil, onlardan yararlanmak için yapıyorlardı.

Sözünü ettiğimiz çelişme, o devirde burjuva milliyetçilerle işbirliğinin ne sınıf mücadelesinden vazgeçmek ve ne de gelecek için ellerini kollarını bağlamak anlamına gelmiyeceğini hiç durmadan tekrarlayan Enternasyonal teorikleri tarafından açıkça belirtilmekteydi. Sâdece bu çelişme dahi, komünistler ile milliyetçiler arasındaki işbirliğinde güçlükler yaratmaya yeterliydi. Bu durum, sovyetler tarafından sertçe reddedilen başka bir çelişme yüzünden daha da karştı: Dünya İhtilâli ile Sovyet Devletinin çıkarları arasındaki çelişme.

Avrupada derhal bir ihtilâl olacağı perspektifi yeteri kadar uzaklaşınca, bu sorun ortaya ıktı. Az çok uzun bir süre, burjuva devletlerle yanyana yaşama sorununu dşnlmeye başlandı. Bu bakımdan 1921 Martı, kesin bir dönüm noktası oldu. Bir yandan «Mart eylemi» adıyla Alman Komünist Partisinin 17 Mart 1921 de giriştiği silâhlı ayaklanma hareketinin Reichswehr tarafından 15 günden az bir süre içinde bastırılması,

Almanyanın komünist bir ihtilâl için olgun olmadığını kesinlikle göstermişti. Öte yandan 16 Martta İngiltere ile bir ticaret ve 18 Martta Polonya ile bir barış anlaşması imzalamakla, Sovyet Devleti, ittifak devletleriyle ilişkilerinde istikrar ufukları açacağı benzemekteydi.

Bu yeni çerçeve içinde, ihtilâlciler amaçlı milliyetçi akımlardan yararlanma sorunu, Rusyaya karşı kurulabilecek bir koalisyonu önleme gayesi ile kapitalist ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların geliştirilmesi sorunuyla çözülmez şekilde karşıyordu. Bu çifte esinlenmeyi, sovyet politikasının milliyetçiliği sâdece Avrupalı olmayan ülkelerde değil, Almanyada da istismara yönelmesinde görülmektedir. 1923 yazında Fransanın Ruhr'u işgalinden sonra kısa bir süre, milliyetçi ve hattâ faşist hareketlerden proleter ihtilâle bir katkı çıkarabilmek için bir teşebbüs yapılmıştı ⁽⁴¹⁾. Ve 1923 Martında yayınlanan son bir yazısında Lenin, İngiltere ve Fransa'da proleter sınıfın, sömürge kârlarının kötü etkileri teorisine uygun biçimde, Almanyayı sömürmeden gelen avantajlar sâyesinde bozulduğunu yazmaktaydı. Bununla beraber «mazlûm halk» olarak Sovyet yöneticilerinin Almanlara bir çok defa sempati belirtmeleri, ihtilâlciler için değil, Sovyet Devletinin çıkarları içindi. Rapallo politikası ve Kızıl Ordunun Reichswehr ile işbirliği bunu göstermektedir.

⁽⁴¹⁾ *Sabotaj gerekçesiyle Fransız makamları tarafından idam edilen milliyetçi militanın adıyla «Schlageter hattı» diye anılan bu geçici dönemde, komünistler, propagandalarında onu sembol yaptılar. Bakınız: E.H. Carr, The Interregnum, 1923-24, S. 174-189.*

Doğunun milliyetçi hareketlerinin istismarında ise durum, çok daha karmaşıktı; fakat Doğuda da Lenin'in politika sahnesinden çekilmesinden önce dahi, Sovyet Devletinin çıkarlarına öncelik veriliyordu. Bu konuda en önemli ve öğretici olay, Türkiye'ninkidir. 1920 ilkbaharında Mustafa Kemal tarafından yönetilen milliyetçi bir hükûnetin Ankarada kurulmasının hemen ertesinde, Mustafa Kemal ile Moskova arasında emperyalizme karşı ortak mücadelelerinden söz eden mesajlar teati edilmekteydi ve daha sonraları da Sovyet Hükûmeti Antant devletlerine karşı koyma çabalarında Mustafa Kemal'in yanında olduğunu devamlı belirtti.

Başlangıçta bu politika, ihtilâlcî görünüşte bir izaha sahipti. Zira Sovyet desteğine ihtiyacı olan Mustafa Kemal, mesajlarında burjuva iktidarına son vermek için, Asyalı ve Afrikalı halklar ile Batılı işçiler arasında bir ittifaktan söz edecek kadar ileri gitmekteydi ⁽⁴²⁾. Fakat iktidarı sağlamlaştığı ölçüde, Türk devlet adamı, içeride ihtilâlcî hareketleri ezerek ve İngiltere ile Fransa'ya yakınlaşarak muhafazakâr bir yönde ilerledi. Bununla beraber, 1922 yılı sonunda, 1921 Ocak ayında Türk Komünist Partisinin 17 liderinin öldürülmesine rağmen, Moskova, Mustafa Kemal hareketinde ihtilâlcî bir potansiyel görmekteydi. Ancak 1923'te, Lozan konferansını takiben, Mustafa Kemal'in Antant devletleri ile bir uzlaşmaya varabilmek için Sovyet diplomatik

⁽⁴²⁾ *Mustafa Kemal'in 29 Kasım 1920 tarihli telgrafı ve genellikle 1919 yılından itibaren Türk - Sovyet ilişkileri için bakınız: E.H. Carr, The Bolshevik Revolution, 1917-23, Cilt III, S. 244-249, 263-266, 294-304, 473-478, 484-489.*

desteğini açıkça küçümsemesi üzerinedir ki, Sovyet yöneticileri, ona karşı olan politikalarını yeniden değerlendirmeye başladılar.

Sovyet Hükûmetinin diplomatik mülâhazalara öncelik tanınması, Enternasyonalin 21 Haziran 1921 tarihli Üçüncü Kongresindeki tartışmalarda çarpıcı biçimde ortaya çıkmıştır. Üç ay önce, İngiltere ile imzalanan ticaret anlaşması, iki ülkenin karşılıklı düşman propagandan ve özellikle Sovyet Rusyanın Asya halklarını İngiliz çıkarlarına aykırı bir eyleme itecek davranışlardan kaçınacağı taahhüdünü taşımaktaydı. Moskova Hükûmeti, Rusyanın güç bir ekonomik durumda bulunduğu bir dönemde, bu taahhüdü açıkça çiğneyerek, Batı devletleri ile geçici bir uzlaşma (modus vivendi) ümidini tehlikeye atmayı asla istemiyordu.

Enternasyonal İcra Komitesi adına sunduğu uzun faaliyet raporunda, Zinoviev, Batıdaki durumu teferuatıyla anlattıktan sonra, Doğu sorunlarını bir kaç kısa cümleyle belirtti: «Bakû Kongresinde kurulan propaganda Konseyi hâlen Orta Doğuda çalışmaktadır. Örgütlenme açısından, yapılacak daha çok iş vardır. Uzak Doğuda da durum aynidir ⁽⁴³⁾».

Bu kısa atıf, Üçüncü Kongrenin milliyet ve sömürge sorunlarına ne kadar az yer vereceğini açıkça belirtmekteydi. Gerçekten tartışmalara, Komintern'in «Batılı» eğilimi hâkim oldu. Hintli Roy, Troçki'nin «Dünya Buhranı ve Komintern'in Yeni Amaçları» rapo-

⁽⁴³⁾ *Protokolle des III. Kongresses der Kommunistischen Internationale*, S. 211.

runu yorumlayarak, Doğunun ihtilâlcı potansiyeli üzerinde durdu, Fakat Troçki'yi ancak yarı yarıya ikna edebildi. Onun için ihtilâl selinin aktığı üç yatak vardı. Sömürge dünyası, bu yatakların üçüncüsüydü (44).

Bu olay, Kongrede Doğu sorununa pek az önem verildiğini göstermesi bakımından anlamlıdır: Sömürge konusu tartışılırken, sömürge ülkelerden gelen delegelerin uzun konuşması üzerine, Kongre Başkanı, konuşma süresini beş dakika olarak sınırlandırmıştır. Sınırlandırma, Roy'un şiddetli tepkisine yol açmıştır. Fransız delegesi Ch. A. Julien'in Roy'u desteklemesi üzerine, Kolarov, Stuttgart Kongresi esprisine uygun biçimde, müzakerenin temel amacının, Batı komünistlerinin Doğu halkları ile dayanışmasını göstermek olduğu cevabını vermiştir. Kasım ve Aralık 1922'de toplanan Üçüncü ve Dördüncü Kongre arasında, Komintern'in sömürge sorununa ilgisini arttıracak yeni olaylar vuku bulmuştur. Dar anlamıyla Avrupa plânında, 1922 yılı, İtalyada faşizmin yükselmesine ve gericiliğe karşı koyabilmek için tek cepheye doğru yönelinmeye sahne olmuştur. Batı emekçilerinin bu tek cephe taktiği, Doğu millî hareketlerine başka biçimde bir tek cephe için örnek teşkil edebilecektir. Öte yandan, Türk sorunu, Moskova ve Londra arasında anlaşmazlık yaratmıştır. İngiltere, başlamak üzere bulunan Lozan Konferansına, Sovyetlerin katılmasını engellemiştir. Sovyet yöneticileri de, İngiliz emperyalizmi aleyhine propagandalarını sınırlamak için, 1921 yılında olduğundan farklı bir durumda bulunmaktadırlar.

(44) *Aynı belge. S. 137.*

Kongrenin cereyanı, onun bir öncekinden daha «Asyaya dönük» olduğunu her hâliyle göstermektedir. Sorunlarına ayrılan iki oturum boyunca, Doğu delegeleri, bu kongrede uzun uzun konuşmuşlardır. Zinoviev'in faaliyet raporu da bu sefer, Asyadaki ihtilâlcî durumun gelişmesine geniş yer vermiştir. Asya ülkeleri temsilcileri açısından Kongre, çok farklı iki eğilimi açığa çıkarmıştır. İlmîli denebilecek ilk eğilim, ön plânda Endonezyalı Tan Malaka tarafından temsil edilmekteydi. Tan Malaka, milliyetçi hareketlere getirilecek destek konusunda, Lenin'in İkinci Kongredeki tutumundan da ayrılması dolayısıyla önemi artan bir sorunu ortaya atmıştır: Milliyetçi hareketler nereye kadar desteklenecektir? Lenin, Panislâmizme karşı çıkmış ve milliyetçi hareketlerle işbirliğini, bunun gerici sayılmayan hareketlerle yapılacağını belirterek sınırlamıştır. Tan Malaka, «Bu ayırım yanlışdır ve özellikle Panislâmizm konusunda zararlıdır. Zira Doğuda İslâm, halkın bilincinde büyük yer tutmaktadır, ona karşı mücadele halkın bilincine yabancılaşma anlamına gelecektir. Üstelik, İslâm, millî mücadelenin tam içindedir, bu sebeple ilerici ve antiemperyalisttir» görüşünü savunmuştur.

Bütün millî hareketlerin desteklenmesini isteyen Tan Malaka'ya karşı M.N. Roy, kapitalizmin yeni ekonomik taktiğine dayandırılan çok daha solda bir görüşü ileri sürmüştür. Roy'a göre, Harpten beri kapitalizm, sömürgelerin sanayileşmesini geciktirmek istemek şöyle dursun, tam aksine deniz aşırı yeni pazarlar yaratmak için onların sanayileşmesini hızlandırmaktadır. Bu sebeple, sömürgelerdeki millî burjuvazi, tabiatıyla

emperyalist devletlere yaklaşma eğilimindedir. Zira onların politikası çıkarlarına uygundur. Böyle olmasa da, proleterya ve köylü sınıfına mutlak olarak karşı bulunmaktadır. Ancak en az gelişmiş ülkelerde, üst tabakalar, hattâ feodaller bile, geçici bir süre objektif olarak ihtilâlcı bir rol oynayabilirler. Roy'a göre, az çok kısa bir süre içinde, komünist partilerin her tarafta millî kurtuluş hareketlerinin yönetimini almalarını hazırlamayı düşünmek gereklidir.

Avrupalı olmıyan ülkelerde izlenecek taktik konusundaki ayrılıkların ötesinde, bu kongre, stratejik ve kültürel plânlarda da optik farklarını gözler önüne sermiştir. Özellikle Radek, Doğudaki ihtilâlcı hareketlerin gerçek gücü hakkında, bütün Asya delegelerinin tutumları ile tam ters düşen, bir şüphecilik göstermiştir. Çin komünistlerini, Konfiçyüs'çü zihniyete sahip oldukları gerekçesiyle kınamıştır. Bu tutum, Doğunun özelliğinin anlayışla karşılanmasını isteyen Tan Malaka'nın savunması ile tam çelişme hâlinindedir.

İşin sonunda, Kongrenin görüşleri ve kararları, belirtilen bütün tutumlara geniş yer vermiştir. Doğunun ihtilâlcı burjuvazisiyle işbirliği ilkesi açıkça kabul edilmiştir. Bazı hallerde, Panislâmizmin desteklenmesine kadar gidilebilmesi mümkündür. Fakat bu işbirliği zaman bakımından sınırlıdır ve proleterya, kurtuluş hareketinde, hegemonyasını sağlamak için savaşmalıdır. Nihayet, Komintern, bütün Batı komünist partilerinin, Doğudaki ihtilâlcı çabayı aralıksız desteklemeleri zorunluğu üzerinde durmuştur. Bu tavsiyenin yapılmasında, Fransız Komünist Partisinin davranışlarının ortaya serilmesi rol oynamıştır.

Dördüncü Kongre, ikinci bir darbeyle, yatağa düşen Lenin'in katıldığı son toplantı olmuştur. 16 Aralık 1922 darbesiyle Mart 1923'te vukubulan ve onun yazı ve politika hayatına kesinlikle son veren üçüncü darbe arasında, Lenin bazı notlar kaleme almıştır. Bu notlardan biri Rusyada milliyetler sorunuyla ilgilidir ve bir defa daha sömürgeciliğin yarattığı insan sorunlarını Lenin'in anladığını göstermektedir ⁽⁴⁵⁾. Fakat Avrupalı olmayan halkların eski efendileri karşısındaki hassasiyetlerini büyük bir sempatiyle benimsemekle beraber, Lenin, hayatının son günlerinde dahi Asya ihtilâlinin özellikle kültürel boyutunu anlamış değildi. Bu tutum, onun son yazdığı makalede açıkça gözükmemektedir. Bu makalede; stratejik açıdan Asyaya büyük bir ağırlık vermektedir, fakat «uygarlık» sorunlarını sâdece ekonomik ve teknik gelişme seviyesinde ele almaktadır.

17 Haziran 1924'te Beşinci Kongre toplanınca Lenin artık yoktu ve Stalin belli bir ağırlık kazanmıştı. Kongrenin yönü, kararları ve hattâ tonu, Stalin döneminin özelliklerini o tarihte dahi yansıtmaktadır. Görünüşte, Beşinci Kongre, Komintern'in «sömürge» sorunuyla ilgilenmesi bakımından kesin bir dönüm noktası olmuştur. Bu konudaki tartışmaların ve bazı komünist partilerine (özellikle İngiliz ve Fransız komünist partilerine) yöneltilen eleştirmelerin önemi, bundan böyle

⁽⁴⁵⁾ Bu döküman ilk kez, Troçki'nin arşivlerinde onu bulan Richard Pipes tarafından *The Formation of the Soviet Union* adlı kitabında yayınlanmıştır. Cambridge, Harvard University Press, 1954. Hâlen Lenin'in eserlerinin resmî yayınında bu dökümana yer verilmektedir.

Komintern'in Doğu ihtilâli sorununu çok ciddiye aldığını belirtmektedir. Bununla beraber, bu sözden ibaret ilgi, «Avrupaya dönük» Enternasyonalin yanılgılarından vazgeçtiği hususunda Nguyen Ai-quoc'u (Ho Chi-Minh) iknada yetersiz kalmıştır. O, sert bir biçimde, Avrupanın artık ihtilâl merkezi olmadığını ilân etmiştir ⁽⁴⁶⁾.

Tartışmalar sırasında, M.N. Roy bir kez daha, aşırı eğilimi savunmuştur. Fakat bu defa Prezidyum'un sözcüsü ona karşı çıkmış ve neticede Roy'un tutumu mahkûm edilmiştir. Komintern yönetimi ve Roy arasındaki başlıca tartışma konusu şudur: Manuilskij ve Enternasyonal yöneticileri açısından, geri ülkelerde burjuvazi ile ittifak, burjuva demokratik aşamanın bütünü için uygun taktiktir. Emperyalizm yenilmediği ve sosyal çatışmalar başlamadığı sürece, ittifak devam etmelidir. Buna karşılık Roy, burjuvazinin iktidara gelir gelmez, müttefiklerinden sıyrıldığını ve hareketin başarısızlığının genellikle ihtilâlcı gidişi geciktireceğini ileri sürmüştür. Bu sebeple Roy, ancak çok belli hallerde, özellikle burjuvazinin iktidarı ele geçirmekten uzak bulunduğu durumlarda ittifakı kabul etmektedir.

Roy'un aksine, Beşinci Kongre kararları, bütün Do-

⁽⁴⁶⁾ 1924'te *Humanité* Kitabevi tarafından yayınlanan «Tahlili kongre zaptı»nda Ho Chi-Minh'in sözleri bir kaç cümleyle verilmiştir. Fransız Komünist Partisini eleştiren Manuilskij'in sözleri de aynı akıbeta uğramıştır. Genellikle, kongrenin bu «Fransız» zaptı, bu metnin istenilen bir biçimde yansıtılmasıdır. Tam metin, Rusça kopyada mevcuttur. Zikredilen cümleler, oradan alınmıştır.

ğuda temel taktik olarak burjuvazi ile işbirliği taktiğini benimsemiştir. Kararlar, aynı zamanda sömürge hareketlerinin önemini ve Komintern'in bütün faaliyetlerini Batıya yöneltmekten kaçınmanın zorunluluğunu belirtmektedir. Bu beyanlar, Komintern'de temel bir politika değişikliğinin ifadesi midir? Sovyetler Birliğinin müslüman çevresinde Stalin'in yürüttüğü politika ile S.S.C.B.'nin aynı dönemdeki dış politikası, bu varsayımı destekleyecek nitelikte değildir. Millî kurtuluş hareketlerinin hemen hemen kayıtsız şartsız desteklenmesini ileri sürerken, Komintern yönetimi, aslında Doğu ülkelerinde komünist partilerinin gelişmesini frenlemiş ve bu partileri, iktidarı ele geçirdikleri ölçüde, milliyetçi yöneticilerin insafına bırakmıştır. Türk denemesi, bunun örneğidir. Öte yandan, Doğuda bir sınıf mücadelesi olanağını inkâr ederek, ya da bunu teferruat sayarak, hiç değilse kısa sürede, Komintern yönetimi, sömürge kütlelerinin ihtilâlcı yeteneklerine güvenmediğini açıkça belli etmiştir. Komintern, burjuvazinin ihtilâlcı yeteneği ile işçi ve köylü kütlelerinin yeteneğine güvensizlik arasında, bunlardan ikincisini daha fazla şüpheyile karşılamıştır. Bu tercih, daha o zamandan Stalin yönetiminin özelliğidir. Doğu ihtilâlinde, millî ihtilâlden öte bir olanak bulmayı reddediş, ancak Batı bir sosyalist ihtilâl yapabilir demek anlamına gelmez miydi? Şüphesiz bir süre için, ihtilâlcı ağırlık Doğuya verilmiştir. Fakat, işin sonunda bu politika, Beşinci Kongrenin suçladığı «Batılı zihniyet»i, geniş ölçüde yansıtmaktadır. Çin örneği, bunu gösterecektir.

4.

BAŞLANGICINDAN 1927'YE KADAR ÇİN KOMÜNİZMİ

Çin komünizminin, her yerde aynı olabilecek «Ef-lâtuncu» bir cins komünizm fikrinin biraz değişik bir kültürel ortama basitçe aktarılmasından ibaret, ya da Çin'in binlerce yıllık gelişmesi üzerine, fazla bir değişiklik getirmeden, konmuş yeni «*hanedan*» olmayıp çapraşık, dinamik ve belki de Lenin'ci ve Çinli unsurlardan meydana gelmiş bir karışım olduğu bugün açıkça görülmektedir.

Hemen öteki Asya ülkelerinin tamamı gibi, Çin de nüfus fazlası olan bir tarım ülkesiydi. Bununla beraber, Çin, politik ve entellektüel geleneğinin niteliği bakımından öteki Güney ve Güney Doğu Asya ülkelerinden esaslı şekilde ayrılıyordu. Çinin bu politik ve entellektüel geleneği, Yirminci Yüzyılın başında memleketin çöküntü halinde bulunmasına rağmen, hâlâ kütleyi kapsayan ve birleştirici bir olay teşkil etmekteydi. Bu uygarlığın temel özelliklerini bir kaç satırla —hattâ

bütün bir kıtapta— çizmek, kolay bir şey değildir. Yi-ne de, bu şartların dışında kalarak, Çin komünizminin gelişmesini tam anlamak mümkün değildir.

Eğer Çin, geçmişinin damgasını günümüzde hâlâ bu kadar derin bir şekilde taşımakta devam ediyorsa, bu, sadece Çin geleneğinin son derece zengin oluşundan değil, bu uygarlığın Avrupa dışı diğer herhangi büyük bir uygarlıktan daha iyi bir biçimde modern dünyaya intibakını hazırlayan iki niteliğe sahip olmasındandı. Bu niteliklerden birincisi tarih anlayışı, ikincisi de metafizik spekülasyondan çok, politika ve ahlâk konularına yönelmiş bir felsefe geleneğidir.

Çinlilerin tarih konusundaki düşünceleri, şüphesiz, bizim bugün Batıda bildiğimiz anlamda, ilerleme yönünde sürekli bir hareket biçimindeki tarih değildir. Fakat hatırlamak gerekir ki, ilerleme fikri Avrupa kültür âleminde bile, nisbeten yeni bir buluştur. İmparatorlukların merkezîleşmesi ve dağılması dönemleri arasında bir gidiş-gelişten başka bir şey olmıyan Çin tarih anlayışı, klâsik antikitenin tanıdığı tarih anlayışından çok uzak değildir. Herhalde bu anlayış, Çinlileri, yazılı tarihi bile tanıımıyan Hindistanda olduğu gibi, geleneklerin başaramadığından farklı olarak, dünya çapında evrensel bir tarihle kaynaştıkları fikrine daha iyi hazırlıyordu.

Çin felsefesine gelince, Ortodoks Konfiçyüsçülük, bilindiği gibi dinsel ve varlıkla ilgili sorunları hemen tamamen ihmal ederek, bir yandan bireyin ahlâkî kültür sorunlarına, öte yandan da aile, toplum ve politika ilişkileriyle ilgili sorunlara önem veriyordu. Şüphe-

siz bu sorunlar için ileri sürülen bütün çözüm yolları, ihtilâlcî, hattâ sâdece liberal fikirlerin benimsenmesi için birer engel teşkil ediyordu. Gerçekten Konfiçyüs, düşünce alanında yerleşmiş fikirlere bağlılık ve sosyal ilişkiler alanında da ister imparator, ister aile babası, ister koca olsun, hiyerarşinin en yüksek katındakine saygı gösterilmesini telkin ediyordu. Bu sebeple, en ılımlı biçimiyle bile, Batılılaşma, Çin geleneklerinin engeliyle karşılaşmış, geleneksel düşünce ve yaşama biçimlerinden sert bir kopma olmuş ve bunu bir intibaksızlık dönemi izlemiştir. Fakat Konfiçyüs geleneği, yine de bu dünyanın sorunlarına yöneldiği ve politik ve sosyal düzene ön plânda yer verdiği içindir ki, Batılı politik fikirlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Bu düşünce geleneği, bireyin hayatında başlıca gerçek olarak, özellikle ulusal toplum fikrini yayıyordu. Gerçi bu toplum, bir sürü toplumdan biri olarak değil de, daha çok uygar dünyanın tümünü kapsayan evrensel bir imparatorluk olarak düşünülmüştür. Ama ulusal toplum fikrini kapsamaktadır. Burada yeniden, Güney Asyanın birey ile mutlak arasındaki ilişkiler üzerinde toplanan ve politik olayı tamamen gözden kaybeden mistik uygarlıklar ile Çin arasındaki çelişme, çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Gelenek alanından tarih alanına geçerse, iki olay, Çinin Batı ile karşılaşmasına başka yerlerde rastlanmayan bir boyut getirmektedir. Bir yandan Batı ile bu karşılaşma süreci, 1840'ta Afyon Savaşı sebebiyle, çok erken başlamış ve yüzyıl boyunca gelişmiştir. Öte yandan Çin, yabancılara verilen imtiyazlar ve yabancı nü-

fuz bölgeleri, yabancı devletlerin Çin maliyesi üzerindeki kontrolları, ekstrateritorial haklar v.s. yüzünden, sömürge egemenliğinin yarattığına benzer bir haysiyet kırılmasını tatmış, fakat herşeye rağmen, bağımsızlık ve egemenliğinden de bir kısmını koruduğundan, Batıya karşı koyabilmek için tutulacak yol hakkında politik seçkinlerin ve entellektüellerin içindeki tartışmalar, tam bir sömürge yönetimi altında olabileceğinden daha geniş ve daha özgür bir biçimde cereyan edebilmiştir.

Bu yayınların başka bir kitabında, Çinin ve belki de Avrupalı olmıyan öteki ülkelerin modernleşme sürecini tasvir için üç bölümden ibaret bir şema ortaya konmuştur (47). «Gelenekçi milliyetçilik» denebilecek ilk aşamada, Çin entellektüelleri ve politika adamları —sırf faydacılık yönünden Batının bazı teknik buluşlarının değerini kabul ederek az da olsa bir tâviz vermekle beraber —, Çinin ahlâk ve politika ilkelerinin barbarlarımıza karşı mutlak üstünlüğünü esas itibariyle yeniden teyid ediyorlardı. İkinci aşamada, Batılı tekniği etkili bir şekilde kullanmak ya da Batının askerî ve ekonomik baskısına karşı koymak bakımından gelenekçi toplumun büyük aczini görerek, bazı Çinliler, bütün Çinli fikir ve âdetlerin yerine Batının fikir ve âdetlerinin aynen kabulünü teklif ettiler. Nihayet, bu radikal Batılılaşma aşamasını ihtilâlcî milliyetçilik aşaması izledi. Burada daima söz konusu olan Batı uygarlığının bazı temel unsurlarının, özellikle tabiata kahramanca hâkim olma iradesinin, mevcut toplumda Batıya

(⁴⁷) *Mao Tse-toung*, S. 13.

karşı koyabilecek radikal bir değişikliği öngören politik bir ortam içinde, benimsenmesidir.

Tabiatile, bütün tarihî şemalar gibi, bu da gerçeğin aşırı bir basitleştirilmesinden ibarettir.

Bir yandan, belirtilen üç aşama, belirli tarihlerde birbirini izlememiş, fakat üstüste gelmiştir. Diğer yandan bu aşamalardan ikisine ve hattâ üçüne özgü davranışlar çok kez aynı kişide mevcut olmuştur. Bununla beraber, bu şemanın Çinin Ondokuzuncu Yüzyılın sonunda ve Yirminci Yüzyılın başındaki gelişme yönünü faydalı bir şekilde gösterdiğini sanıyoruz. Bir yüzyıllık tarihi kapsamak iddiasında olan bu kısa eserde Çin Komünist Partisinin doğmasında rol oynayan entellektüel etkileri incelemek imkânımız olmadığından, tanık olarak partinin iki kurucusunu, Li-Da-shao ve Chen Du-Xiu'yu ele almayı tercih ettik. Bu iki kişi, bir bakıma iki cereyanın temsilcileri olup ihtilâlcı milliyetçilik, Leninist şekli ile, bunların sentezini teşkil etmektedir.

Chen, başka bir vesileyle yazdığımız gibi, herşeyden önce Batılılaşma taraftarı idi ve Çin toplumunu modernleştirmek için en etkili yol olarak sonunda komünizmde karar kıldı. Li, bunun aksine, herşeyden önce bir milliyetçi idi ve emperyalizm hakkındaki Leninist teoride kendi şoven davranışlarının haklılığının ispatını görüyordu ⁽⁴⁸⁾. Aynı ideolojiye bağlandıkları zaman bile onların özelliklerini teşkil eden bu değişik duyuş biçimleri, bu iki kişiyi Leninizmi kabul etmeden

⁽⁴⁸⁾ *Mao Tse-toung. S. 23.*

çok önce birbirine hasım hale getirmişti. 1914-1915 de-ki ünlü polemiklerinde bunlardan biri milliyetçiliği di-ğeri de radikal Batılılaşmayı temsil ediyorlardı.

Önce yayınlanan Chen Du-Xiu'nun makalesinde, Çin politik gelenekleri, kesinlikle Batıninkilerden aşağı oldukları belirtilerek reddediliyordu: Avrupada ve Amerikada Devlet «vatandaşların mutluluğunu ortakla-şa araştıran bir örgüt»tür, halbuki Çin'de bir despot, ya da onun ailesi adına yağma yapmak için kurulmuş bir teşebbüstür. Öte yandan, Çin için asıl amaç ve ge-leceğin anahtarı «bilgiler» edinmektir, yani Batının teknik bilgilerini elde etmektir. (Chen birkaç yıl sonra bu fikirlerini Bay Demokrasi ve Bay Bilim olarak put-laştırarak sistemleştirmiştir.) Nihayet, bağımsızlık, ya-ni Çin Devletinin varlığı onun için büyük bir önem ta-şımamakta, hele hiçbir zaman bir gurur konusu olma-maktadır.

Chen'nin makalesinin yayınlanmasını protesto et-mek için editöre gönderdiği mektupta ifadesini bulan Li Da-zhao'nun tutumu ile Chen'in tutumu arasındaki kadar göze çarpan bir aykırılık tasavvur etmek güçtür. Şüphesiz, Li Da-zhao, Çinde çok süratli bir değişiklik devri açan Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1915'de, bu makalesini yazdığı için bir çeyrek yüzyıl önce Çini ve geleneğini savunanlar derecesinde bir ifade kullanma-maktadır. O, Avrupa yazarlarına atıfta bulunmakla ye-tinmemekte, fakat bütün fikirlerini etrafında topladığı Devlet anlayışı bile, geleneksel Çin düşüncesine ya-bancı bir nitelik taşımaktadır. Çin'in esasını değiştir-medeyen, Batıdan bazı tekniği almak isteyen yirminci

yüzyılın ılımlı muhafazakârları, Çin Devletine değil, Çin yaşama tarzına bağlı bulunuyorlar ve bu yaşama tarzını, insan tabiatına en uygun bir yol olarak görüyorlardı. Alışılmış terminolojiyi kullanarak diyebiliriz ki, onlar «milliyetçi» değil «kültürcü» idiler ⁽⁴⁹⁾. 1915' de henüz Marksist olmayan Li Da-zhao ile bu muhafakârlar arasında derin bir yakınlık mevcuttur: Berikiler de, ötekiler de ister Kültür olarak, ister Devlet olarak ele alınsın, Çin varlığının selâmeti ile ilgileniyorlardı ve Çini kuvvetlendirmek için sosyal yapısında önemli değişiklikler yapılmasını ne berikiler, ne de ötekiler düşünüyordu. Bu anlamda, Li Da-zhao o tarihte sâdece bir milliyetçi değil, fakat muhafazakâr bir milliyetçi idi.

Esasen, Batı ile temastan önce Çin düşüncesi içinde devlet merkezi bir değer taşımasa da, memleketin muhafazası fikrine hiç rastlanılmadığı söylenemez. Onsekizinci yüzyılın başında Çinli Ming hânedanının Mançu işgalcileri tarafından devrilmesi sırasında büyük edebiyatçı Wang Fu-zhi şöyle yazıyordu:

«Tabiatın diğer eşyası ile insan arasında ortaklaşa olan yin ve yang, nefes alma ve beslenme vardır, bununla beraber insanı eşya ile bir saymak mümkün değildir. Çinlilerin barbarlarla ortaklaşa olan tarafı vücut yapıları ve organları, toplu halde yaşama ve kendilerini diğer toplumlardan ayrı saymak duygularıdır; bununla

⁽⁴⁹⁾ *Kültürcülüktен milliyetçiliğe geçişin klâsik incelemesi, Joseph Levenson'unkidir. Confucian China and its Modern fate, Routedge and Kegan Paul, 1958*

beraber Çinlileri barbarlarla bir saymak olamaz. Bunun sebebi nedir? Eğer insanlar eşyadan farklı olmazsa ilâhî prensip bozulmuş olur, eğer Çinliler barbarlardan farklı olmazsa dünyanın prensibi bozulmuş olur. (.....) Karıncaların bile şefleri olup bunlar karınca yuvalarına yönetirler ve şayet siyah karıncalar ya da termitler, karınca yuvalarına girerlerse, şef kendi cinsinden üyeleri tophıyarak diğerlerinin bir daha yuvalarına sokulmamaları ve kesin şekilde uzaklaştırılmaları için yabancı karıncaları öldürücü bir biçimde ısırma emreder. Böylece böcekleri yönetenler, kendi cinslerini nasıl koruyacaklarını bilmek zorundadırlar...» ⁽⁵⁰⁾

Şüphesiz, Wan Fu-zhi kendi çağında kendi başına kalmış bir yazardı, fakat yirminci yüzyılın başında büyük bir üne ve etkiye sahip olmuştu. (Mao, Changsha’da öğrenci iken, Wang’ın eserlerini inceleyen bir derneğin toplantılarına katılmıştı). Böylece Çinde yarım yüzyıl önce biçimlenen modern Çin milliyetçiliği, yerli unsurlar ve ithal edilmiş unsurlardan meydana gelmiştir.

Li Da-Zhao’yu milliyetçiliğin temsilcisi ve Chen Du-Xiu’yu Batılılaşmanın temsilcisi olarak telâkki etmek doğru olmakla beraber, şunu da kabul etmek gerekir ki, 1915 den sonra bu kişilerin ve bütün Çin entellektüellerinin gelişmesi çok hızlı ve son derece karışık olmuştur. Çinin bu politik ve kültürel değişikliğinin

⁽⁵⁰⁾ Wang Fu-Zhi, Huang Su’ya Önsöz. Benim çevirim geniş ölçüde W. Th. de Bary (ed)’nin (*Sources of the Chinese Tradition*, Newyork, Columbia University Press, S. 599 - 602’deki çevirisinden esinlenmiştir.

çabuklaşmasında üç etken önemli rol oynamıştır: 1915 yılında Japonyanın 21 maddeden ibaret isteklerinin ve Çine karşı genel olarak Japon politikasının tümünün yarattığı Japon aleyhtarı hareket, Çindeki eski Alman topraklarının Çine değil de Japonyaya geri verilmesi yolundaki Barış Konferansının kararından dolayı Birinci Dünya Savaşı galiplerine karşı duyulan güvensizlik ve nihayet Rusyadaki Ekim ihtilâli.

Çin Komünist Partisinin gelecekteki yöneticileri arasında Rus ihtilâlini ilk keşfeden Li Da-zhao olmuştur. Daha 1918 Temmuzunda Li, Ekim ihtilâlini Fransa ihtilâli ile mukayese etmiş ve Fransız ihtilâli vatanseverlik ve milliyetçiliğe dayanmış iken, Rus ihtilâli hümanizme ve enternasyonalizme dayandığı için bu sonuncu ihtilâli ötekinden üstün bulmuştur. Kendisinin Rusyadaki «sosyal ihtilâl»e karşı duyduğu heyecan, o tarihte onun Marksizme ve hele Leninizme inandığını düşündürmemelidir; aksine aynı makalede Li, tarihin evrensel ruhun yillığı olduğunu yazmıştır. 1918'deki makalesinde enternasyonalist hümanizmi tercih etmesi, Li'nin bir olgu olarak millî olayı gözden uzak tuttuğu anlamına da gelmemektedir. Aksine, Li, her milletin özel bir uygarlığı temsil ettiği görüşünü savunmakta ve bu millî uygarlıkların yükselme ve gerileme dönemleri gösterdiğini belirtmektedir. Onun kanaatine göre, Batı Avrupa ülkeleri bir yayılma aşamasının sınırlarına ulaşmışlardı. Buna karşılık Rusya, Mongol boyunduruğu tarafından uygarlığının ilkel bir seviyeye indirilmiş olması sâyesinde, gelecekteki gelişmesi için, hâlâ gerekli enerji ihtiyaçlarına sahip bulunuyordu. Bundan başka

bir ayağı Asyada, bir ayağı Avrupada olan Rus halkı, Asyanın dinî meziyetleri ile Avrupanın politik meziyetlerini üzerinde toplamış bulunuyor ve bu durum da ona, Doğu ile Batı arasında bir sentez teşkil edecek şekilde yeni bir dünya uygarlığı yaratabilecek bir kudret sağlıyordu. Rusyanın aracılık yaptığı bu yeni sentezde, Li, Çinin katkısının büyük olacağını düşünüyordu (51). Li'nin enternasyonalist heyecanı onu «ırklar ve devletler arasındaki sınırları yıkmayı» istemeğe kadar ileri götürürken, Chen Du-xiu kendi hesabına aksi yönde bir gelişme izleyerek, daha milliyetçi bir tutuma doğru gidiyordu. Daha 1918 Ekiminde, Boxer'ler tarafından öldürülen Alman bakanı von Ketteler'e ait anıt hakkındaki ünlü makalesinde Çinin bütün talihsizliklerinin, yabancı kötülüğünün sonucu olmayıp kendi geriliğinin bir sonucu olduğu ve biricik kurtuluş yolunun Batı biliminde bulunduğu fikrini son derece kuvvetli bir şekilde belirtiyordu. Birbuçuk yıl sonra, artık kendisini marksist saydığı bir zamanda, Hunan'ın başşehri Changsada'da çıkan bir dergide «Hunanlıların ruhu-

(51) *Li Da-zhao*, «Fa E Ge-ming zhi Bi-jiao-guan», *Yan Zhi* No. 3, 1918. *Li Da-zhao Xuanji*'de S. 101-104. Tam çeviri *Huang Sing-K'ang'a Li-Ta-chao and the impact of Marxism in Modern Chinese Thinking*, Paris ve La Haye, Mouton, 1964, S. 29-31. Bayan Huang tarafından çevrilen malzeme yararlıdır, fakat *Li Da-zhao*'nun entellektüel evrimi hakkında kısa tahlili, bir iki nüansla, Pekin'in resmî görüşünü yansıtmaktadır. *Li Da-zhao*'nun politik ve entellektüel hayat hikâyesi, pek yakında *Harvard University Press*'te yayınlanacaktır. Bu eser, vesikalara dayandırılmış orijinal bir kaskıdır.

na selâm» adı ile yayınladığı makalenin biricik konusunu Hunanlıların Çin milletinin korunması hususundaki «mücadele ruhu»na katkısı teşkil ediyordu. Onun bu mücadele ruhuna sahip olduğuna inandığı kişilerin teşkil ettikleri grup, tamamen değişik unsurlardan meydana gelmişti. Bunlar arasında, daha önce sözünü ettiğimiz Mançu düşmanı edib Wang Fu-zhi'nin yanında Sun Yat-sen ile 1911 ihtilâlini yönetmiş olan Huang Xing gibi ihtilâlcî kahramanlar ve 1915-1916'da kendisini imparator yapmağa kalkışan Yuan Shi-kai'ye karşı savaşmış olan Cai Ao yer almaktadır. Wang, Huang ve Cai, hâlen Çinde kendi devirlerinde ilerici bir rol oynamış vatanseverler olarak tanınmaktadır. Fakat Chen Du-xiu, Taipinglerin ezilmesini sağlayanların arasında yer alan ve bugün Pekinde gerici ve emperyalizme satılmış kimseler olarak tanınan Zeng Guo-fan ve Lo Ze-nan ile yukarıdaki kişiler arasında hiçbir ayırım yapmamaktadır. Şayet Chen bu beş kişiyi açıkça aynı grupta topluyorsa, bunun sebebi hepsinin de Çinin kuvvetlenmesine ve yaşamağa devam etmesine yardımları dokunduğunu dikkate almasındandır.

«Hunanlılara selâm» adlı makalesini yazdığı devirde Chen Du-xiu, Marksizm hakkında bir yorum geliştirmektedir ve bu yorumda «sınıf» herşey, «millet» hiçbir şeydi ⁽⁵²⁾.

Demek ki, Li Da-zhao'da olduğu gibi, Chen'de de

⁽⁵²⁾ *Chen Du-xiu'nun entellektüel evrimi hakkında bakınız: Benjamin Schwartz, Chinese Communism and the Rise of Mao, Cambridge, Harvard University Press, 1958, S. 8-30, Passim.*

milliyetçi ve enternasyonalist eğilimler çelişik bir biçimde vardı ve bunlar derli toplu bir düşünce haline gelememişti. Lenin'in Komünist Enternasyonalinin İkinci Kongresinde formüle edip ortaya koyduğu ve Doğu ülkelerindeki ihtilâl üzerindeki fikirlerdir ki, onların bu çelişmeleri çözmelerini mümkün kılmıştır. Çinde 1920'denberi Komünist Enternasyonalinin bir gizli temsilcisinin bulunmasına rağmen, burjuva ihtilâlcilerle işbirliği yapılması hakkında Enternasyonalin İkinci Kongresinin o devirde Çinde hiçbir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine, Çin Komünist Partisinin Birinci Kongresi, 1921 Temmuzunda kabul ettiği bir kararla yeni partinin «proletarya adına hareket etmesi ve diğer partiler veya gruplarla ilişkilere müsaade etmemesi» gerektiğini belirtiyordu ⁽⁵³⁾.

Bu siyah-beyaz görüntünün psikolojik menşei, Enternasyonalin İkinci Kongresinde, Lenin'le Roy arasındaki tartışma dolayısıyla hatırlattığının aynı idi, yani ekonomik ve sosyal gelişmenin burjuvazinin egemenliğini yıkması ve proletarya ihtilâlini günün konusu hâline getirmesi için ilânihaye beklemek istemeyen Asyalı ihtilâlcilerin sabırsızlığı, bu görüş ayrılığının kaynağını teşkil ediyordu. Mao, Komünizme barışçı yollarla varmak için yüzyıl beklenildiği takdirde, bunun bu yüzyıl boyunca insanlığın üçte ikisinin kapitalistler tarafından sömürülmesi demek olacağını 1920'de yaz-

⁽⁵³⁾ *The Communist Movement in China, 1924'te Chen Kung-Po tarafından yazılmış bir deneme, C. Martin Wilbur'un önsözüyle yayınlanmıştır. New York East Asian Institute of Columbia University, 1960, S. 109.*

dığı zaman, bu duyguya tercüman oluyordu. Mao «Bu-
na nasıl dayanılabilir?» diyordu ⁽⁵⁴⁾.

Mao bu duygularını, o zaman Fransada bulunan
ve orada devrin ihtilâlcı fikirlerinin bir kısmını benim-
seyen, fakat kendine göre yorumlayan dostu Cai
He-shen ile mektuplaşmasında ifade ediyordu. Cai'ni
Şubat 1921'de Chen Du-xiu'ya yazdığı mektup, o de-
virde birçok komünist entellektüelin düşünce tarzını
gösteren ideolojik radikalizm ve Asyaya dönük tutum
karışımını pek güzel anlatmaktadır. Cai, sosyal tah-
lilini iki sınıf, burjuvazi ve proletarya ile sınırlan-
dırmakla beraber, Asyanın geriliği sebebi ile «ileriye
doğru büyük bir sıçrama» yapabileceği ve sonunda
sosyal ihtilâl yarışında Avrupanın önüne geçeceği inan-
cına varıyordu. Diğer yandan, Çin burjuvazisini ger-
çekte kapitalist memleketler burjuvazisinin çok küçük
bir kolundan ibaret saymak suretiyle, Cai, bir sınıf
sözlüğü sayesinde, Dünya İhtilâlinin esas bakımından
milliyetçi, ya da bölgeci görüşünü belirtmeyi başarmıştır.

Lenin öncesi Marksist kavramlarla ihtilâlcı milli-
yetçiliğin kuvvetli etkisi altındaki bir muhteva arasın-
daki bu çelişmeyi çözmek imkânını Çin komünistleri
1922 Ocağında Moskova'da toplanan Uzak Doğu İşçi-
leri Kongresinde bulmuşlardır ⁽⁵⁵⁾. Bir kısım Çin ko-
münistlerinden başka, Kuomintang'ın da bir delegesi-

⁽⁵⁴⁾ *Bakınız: Mao Tse-toung, S. 34.*

⁽⁵⁵⁾ *Bu kongrenin çalışmalarının teferruatlı bir tahlili için ba-
kınız: Whiting.*

nin bulunduğu bu kongrede, Zinoviev, Çinli yoldaşlara komünist olmayan ihtilâlcileri «balıkçı», «aşarcı» diye niteleyerek onlara tepeden bakınamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Kongre zabıtlarının başlangıcı Çin Komünist Partisinin müzakereler boyunca bu dersi iyi bir şekilde anladığını belirtmektedir ve gerçekten Çin komünistleri, altı ay sonra yapılan İkinci Kongrelerinde, Birinci Kongrelerindeki farklı metinler kabul ederek Leninci taktiği iyi bir şekilde anladıklarını göstermişlerdir (56).

Komintern, 1922 Ağustosundan itibaren Çin Komünist Partisine uluslararası komünist tarihinde emsali olmayan bir politikayı empoze etmiştir: Buna göre, Komünist Partisi üyeleri, kendi örgütlerini muhafaza etmekle beraber Sun Yat-sen'in Kuomintang'ına bireyler olarak girmek zorunda kalmışlardır. Sun ve arkadaşları ile yapılan müzakerelerden sonra Kuomintang'ın Ocak 1924'deki ilk kongresinden sonra bu politika etkili bir şekilde ve geniş ölçüde uygulama alanına girmiştir. Daha önce gördük ki, milliyetçilerle bir «birleşik cephe» kurulması Kominternin o devirdeki hareket hattına uygun düşmekte idi, fakat bu organik kaynaşma, bu yolda bir adım daha ileri gidildiğini gösteriyordu.

Kuomintangla bu içli dışlı işbirliği ve Çin Komünist Partisinin amaçlarını, önce Sun Yat-sen'le, sonra da onun yerine geçen Çan-Kay-Şek ile kurulan iyi iliş-

(56) Özellikle *Birleşmiş Millî Cephe* kararına bakınız, *Chen Kung-Po*, S. 126-128.

kilere tâbi kılma politikası, Stalin için kendi dış politikası çerçevesi içinde bir manevra taktiği idi. Lenin gibi, Stalin de Rus millî olayı söz konusu olmadığı takdirde, hiçbir millî olaya bu niteliği yüzünden bir değer vermiyordu. Fakat bu durum esaslı bir sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu: Çin millî olayına karşı Chen Du-xiu, hele Li Da-zhao hiç de ilgisiz kalamazlardı. Stalin, Çin komünistlerini bu yola sürüklerken kendisinden sonrakilerin kapamağa muvaffak olamadıkları bir Pandora⁽⁵⁷⁾ kutusunu açmış oluyordu.

Nitekim, millî duygulara önem vermeyi meşrulaştıran böyle bir ortamda, Leninci teoriyi uygulamaya çağrılan Çin komünistleri, bu teoriyi millî faktöre sınıf faktöründen gittikçe daha fazla yer verecek şekilde yorumlamışlardır. Böylece, Li Da-zhao, Eylül 1922 tarihli makalesinde ezilen sınıflar yanında ezilen halkların da rolünü ağır bir şekilde belirtmiş ve bu sebeple de Çin halkının tümünün Rus ihtilâline karşı sempati duyması gerektiği sonucuna varmıştır. Mao Ze-dong'un dostu Cai He-shen de Çin Komünist Partisinin yeni dergisi Xiangdao'nun ilk sayılarından birinde, Türkiyedeki Kemalist ihtilâlinin zaferi üzerine yazdığı bir makalede genel olarak millî olayın önemi ve özel olarak Çin'in önemli konularını birleştirmiştir. Cai'nin yazdığına göre Türkiye ile Çin sömürge ihtilâlinin iki kilit

(57) Pandora, mitolojide ilk kadın. Zeus onunla evlenen Epimete'yi cezalandırmak için hediye olarak kendisine bir kutu göndermiş o da bu kutuyu açtığı zaman dünya üzerine bütün kötülükler yayılmış (Çevirenin notu).

memleketi olup, diğer memleketlere takip edilecek yolu göstermektedirler.

Şurasını hatırlatmak yerinde olur ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi, o devirde Kominternin izlediği politika, millî olaya yalnız bağımsızlığa kavuşmamış Asya ve Afrika ülkelerinde değil, Versay Anlaşmasının kurbanı olan Avrupa memleketlerinde bile, özellikle Almanya'da da, yüksek değer veriyordu. Çin Komünist Partisinin yayın organının Ocak 1923'de, Rhur'un işgalı sırasında, Almanya meselesine ayırdığı makalesinde Çinin içinde bulunduğu ortamdan hareketle yorumlanan «Schlageter hattı» (58), Çinin ve Almanyanın iki «ezilmiş halkı» arasındaki dayanışmanın teyidi gibi acaip sonuçlara varıyordu.

Li Da-zhao'nun bütün sınırların kaldırılmasından ve evrensel kardeşlikten sözettiği aşama, artık kapatılmış bir parantezden ibaretti. Bunun en belirli delili, Chen Du-xiu'nun 1924 Eylülünde Boxer'ler hakkında yayınladığı makaledir. Altı yıl önce Boxer'leri «nefret edilecek» kimseler ve Çin için bir utanç olarak gören Chen, şimdi onları millî ihtilâlin öncüleri olarak övüyordu.

Fakat Batılılaşma taraftarı Chen Du-xiu, Leninizmi kabul ettikten sonra bile, eski muhafazakâr milliyetçi Li Da-zhao ile rekabet edemiyordu. Li'nin 13 Mayıs 1924'te Pekin Üniversitesi öğrencileri siyasî klübünde

(58) «Schlageter hattı», Fransız işgal kuvvetlerinin sabotaj suçuyla idam ettiği Schlageter'in sembolleştirilmiş hareketidir. (Çevirenin notu).

«ırk meselesi» üzerine verdiği konferans, Çin Komünist Partisinin ideolojik tarihinde olağanüstü belgelerden birini teşkil etmektedir ⁽⁵⁹⁾.

Bu konferansında Li Da-zhao, sınıf karşısında millet'e o derece bir öncülük tanımaktadır ki, uluslararası plânda, sınıflar mücadelesinin ırklar mücadelesi biçimine girdiğini söylemektedir.

1926 Mayısında Li Da-zhao, Çin Komünist Partisinin yayın organlarından biri için Marx'ın Çinde ve Avrupadaki ihtilâl hakkındaki makalesini tam olarak Çinceye çevirdi. Li, yaptığı yorumlarda, dünya ihtilâlinde Çinin rolünün üstünlüğünün Marx'ın bu makalesinde bir kez daha teyid edildiğini görüyordu. Li, Çin ihtilâlinin sınıf karakterini kesin bir şekilde belirtmek ihtiyacını pek duymuyordu.

Buna karşılık, Çin Komünist Partisi ile Kuomingtang arasında artan gerginlik ve Stalin ile muhalifleri arasındaki mücadelenin çerçevesi içinde, Çin ihtilâlinin sınıf karakteri hakkındaki görüş, Moskova'da son derece revaçtaydı. Haziran 1925'de, Çan-Kay-Şek «Kuzey Seferi»ne başlamıştı. Bu seferin amacı, Pekin'deki «Harp Ağaları» hükûmetini devirmek ve memleketi birliğe kavuşturmaktı. 1926 sonbaharında, «Kuzey Seferi»nin köylerde ihtilâl hareketlerinin gelişmesine yol

⁽⁵⁹⁾ *Elimizdeki metin, Li'nin kendisi tarafından kaleme alınmış değildir. Dinleyicilerden birinin tuttuğu notlardır. Fakat bu notlar, Pekin'de yayınlanan Li Da-zhao'nun eserleri bibliyografyasında yer almaktadır. Bu sebeple notların, Li'nin konuşmasına harfi harfine, hiç değilse esasta sâdik kaldığı düşünülebilir.*

açması karşısında, Komünist Partisi ile Kuomintang arasındaki işbirliğinin gittikçe güçleşeceği açıktı. Troçkist muhalefet, bu şartlar altında, Çan-Kay-Şek'i gölgelememek için komünistleri hareketsiz tutan Stalin'in Çin politikasına hücumla başlamıştı. Kendini savunmak için Stalin, Enternasyonalin Kasım-Aralık 1926'da toplanan Yönetim Komitesinin 7. Toplantısına, proleteryanın ihtilâldeki üstünlüğünü ve köylülerin yaptığı mücadelenin teşvikini öngören daha az menfî bir politikayı kabul ettirdi. Fakat aynı zamanda Stalin, komünistlerin Kuomintang'a katılmaları zorunluluğunu ileri sürüyor, bu tutum da komünistlerin gerçekten bağımsız hareket etmelerini imkânsız kılıyordu ⁽⁶⁰⁾.

«Kuzey Seferi» nin büyük ölçüde hızlandırdığı köylü hareketinin, Çin ihtilâlinin anahtarı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Mao, «Human'daki köylü hareketi hakkında bir araştırma» konulu ünlü raporunda, karşısında hiçbir kuvvetin dayanamayacağı bu «sel» in son derece etkisi altında kaldığını göstermiş ve ihtilâl hareketinin tümü üzerinde «fakir köylülerin yönetimi»nden söz edecek kadar ileri gitmişti ⁽⁶¹⁾.

Mao, o sıralarda Merkez Komitesi yedek üyesi olmasına rağmen, «ihtilâl tahrikçilerinden biri» ne atfedilen bu rapor, Moskova'da iyi karşılanmıştı ⁽⁶²⁾, fakat

⁽⁶⁰⁾ Bu dönem için bakınız: Brandt op. cit. ve Schwartz op. cit. S. 46-73.

⁽⁶¹⁾ Bakınız: Mao Tse-toung, S. 39-46, 219-232.

⁽⁶²⁾ Bakınız: Yürütme Komitesi Sekizinci Toplantısında Buharin'in nutku, 1927 Mayıs. Die Chinesische Frage auf dem 8. Plenum des Executive der Kommunistischen Internationale, Hamburg - Berlin, 1928, S. 12-13.

bu, hiçbir şekilde Çin'deki köylü ihtilâlinin büyük önemini anlaşıldığını göstermiyordu. Aksine, köylü hareketini, Kuomintang tarafından kabullenilebilecek sınırlar içinde tutmak için bütün nüfuzlarını kullanmaları hususunda Çin komünistlerine emir veriliyordu. Bu da, köylerde mücadelenin gelişmesini öngören Aralık 1926 kararının gerçekte bütün değerini ortadan kaldırıyordu. Ve Stalin, Kuomintang'ın sınıf niteliği üzerinde ciddi muhakemeler yürütmeye devam ediyordu.

Sendika hareketlerini ancak 1949'da kendine gelebilecek biçimde bozan Çan-Kay-Şek'in giriştiği Şanghay işçileri katliâmı üzerine komünistlerin Kuomintang ile bağlarını resmen kopartmalarından birkaç hafta sonra, yâni Mayıs 1927'de, Stalin, Moskova'daki Sun Yat Sen Üniversitesi öğrencilerine kendi Çin politikasını açıkladı. Bu açıklamalarında Stalin, 1925'ten beri ileri sürdüğü «dört sınıf bloku» nu (proletarya, köylüler, küçük şehir burjuvazisi ve millî burjuvazi) hâlâ haklı göstermeye çalışmakla kalmadı ve eşi görülmemiş ağırlıkta bir izah tarzı ile, Kuomintang'ın iki yıldan beri herşeyi önceden kestirmiş olduğunu ispata da çaba harcadı. Stalin, daha da ileri gitti: Kuomintang'ın sol kanadının şefleri, komünistlerle ilişkilerini keserek 1927 Ağustosunda Wuhan'da Çan-Kay-Şek'in peşinden gittikleri zaman, Stalin, Çin komünistlerine Kuomintang'ın geri kalan ihtilâlcî kanadı ile işbirliğini geliştirmeye çalışmalarını ve kendi bayrakları altında herhangi bir bağımsız harekete girişmemelerini tavsiye etti. Şüphesiz bu vesileyle Stalin, Çin ihtilâl tarihini, Komintern tarafından önceden ve tamamı ile düzenlenmiş bir bale gibi takdim etti.

Troçki, Stalin'in «dört sınıf bloku» teorileriyle alay ediyordu. Fakat ileride bütün ayrıntılarıyla göreceğiniz gibi, kendisi de Çin ihtilâlinin özelliğine ait sorunları ve özellikle millî faktörün önemini hiç anlamıyordu. Şurasını hatırlatmak gerekir ki, daha Mayıs 1927'de, Enternasyonalin Yönetim Komitesi toplantısında, yâni Çan-Kay-Şek ile bağların koparılmasından sonra, Troçki, Wuhan'daki «Kuomingtang'ın sol kanadı»ndan komünistlerin çekilmesini ileri sürmekten kaçınıyor, sâdece komünistlerin bu sol kanada katılması için bazı şartlar koşulmasını istiyordu ⁽⁶³⁾.

Gerçekte Troçki, Çin komünistlerini zafere götürmekte Stalin'den daha kabiliyetli olmamıştı. Biri, Rusya'nın sınırları çevresindeki güvenlik uğruna Çin ihtilâlini feda etti; öteki Çin proletaryasına sahip olmadığı bir güç atfederek ve ekonomik ve politik bakımdan parçalanmış bir Çin'de sahil şehirlerine oynamadıkları bir rol vererek Stalin'kinden daha küçük sayılamıyacak bir felâketin doğmasına sebep olacaktı. Gerçek hâl çaresi ise, memleketlerinin gerçeklerine derin bir şekilde nüfuz etmiş olan Çin komünistlerinin birkaçı tarafından bulunacaktı. Nitekim, kırk yıl sonra Çin komünistleri —Kruşçev'in hücumlarına karşı Stalin'i savunmakla beraber—, Çin ihtilâlini Sovyet liderinin hatâlarına rağmen zafere ulaştırdıklarını hatırlatmaktan da geri kalmıyorlardı ⁽⁶⁴⁾.

⁽⁶³⁾ *Die Chinesische Frage auf dem 8. Plenum der Executive der Kommunistischen Internationale, Hamburg - Berlin, 1928, S. 42.*

⁽⁶⁴⁾ «*Sur la Question de Staline*», *Hongqui* No. 18, 1963, S. 5.

ENTERNASYONAL VE 1928 İLE 1934 ARASINDA DOĞUDA İHTİLÂL SORUNLARI

Komintern'in 1928'de toplanan Altıncı Kongresi, Müslüman Doğuda (özellikle Suriye ve Kuzey Afrikada) ihtilâl durumunun oldukça genel bir gerileme kaydettiği hesaba katılırsa, Çin sorununa oranla ikinci derecede sorunlarla birlikte, esas itibariyle Çin felâketinden alınması gereken dersi tesbit gibi güç bir ödevle karşı karşıya bulunuyordu. Millî burjuva hareketleriyle işbirliğini öngören Komintern politikası, Troçki tarafından son derece şiddetli bir tenkide tâbi tutulmuştu, fakat Altıncı Kongre de Troçki'nin sözlerini dinlemedi ve onun tutumu tamamen bertaraf edildi ⁽⁶⁵⁾.

Bundan önceki kongrede olduğu gibi, Altıncı Kongreye gelen sömürge ülkeleri ve bağımlı ülkeler temsilcileri, Komintern'in bu memleketlere karşı olan tutumunu eleştirdiler. Bunlar, ihtilâl hareketinin merkezinin Avrupaya kaydırılması eğilimleri ile Avrupa dışı ülkelerdeki gerçek durumun devamlı olarak yanlış anlaşıldığını, programın ifadesine dayanarak, ileri sürüyorlardı. Bu taktik, birçoğuna, Çin yenilgisine yol açan taktikten daha doğru görünmüyordu. Bununla beraber, bundan önceki kongrelerdekinin aksine, Komintern yönetimi ile Asya ülkeleri temsilcilerinin tutumu arasında gerçek bir çatışmanın ortaya çıkmaması, Altıncı Kongrenin bir özelliğini teşkil etmektedir. Emperyalistlerin sömürgelerin

⁽⁶⁵⁾ Onun «*La Revolution permanente*»ta Stalin ve Buharın'ı eleştirisine bakınız: Paris, Rieder, 1930.

sanayileşmesini teşviki ile çöküş devresine giren sömürge politikasının yeni karakteri üzerinde Dördüncü Kongreden beri Roy tarafından açılmış bulunan tartışmaları, Hint delegesi uzatmışsa da, bu tutum, daha önceki kongrelerdekinin aksine olarak, fazla tartışılmadan kongre tezlerinden çıkarılmıştır.

Buharin, faaliyet raporunda, Çin meselesinde sorumluluğu Komintern'in omuzlarından alıp —başlangıçta «gücünü olduğundan fazla gördükleri» burjuvazi ile ittifak taktiğinde çok ileri gittikleri ve sonra da burjuvazinin gücünü küçük görerek düpedüz ihtilâlcı mace-racılığa atıldıkları için— Çin Komünist Partisi yöneticileri üzerine atmaya çalıştı. Buharin'e göre, Çin ihtilâlinin başarısızlığı, Çin için bir geri çekilmeyi değilse de örgütlenmeyi, gelecek aşamayı hazırlamak için küteller üzerinde derinliğine bir çalışmayı gerektiriyordu; çünkü Çin ihtilâli, Troçki'nin iddiasının aksine, tasfiye edilmek şöyle dursun, kısa zamanda yeni bir aşamaya girecekti.

Çin yenilgisinin bu iyimser izahına rağmen, Buharin buna bir örnek değeri vermekten kaçınıyor ve her somut durumu ayrı olarak incelemek zorunluluğunda ısrar ediyordu. Altıncı Kongre, programında ve tezlerinde, gerek uluslararası komünist hareket ve gerek sömürge ve bağımlı ülkelerdeki ihtilâlcı taktik konusunda bir takım yeni kavramlar kabul ediyordu.

Her şeyden önce Komintern'in genel plânında yeni olan şey, Sovyetler Birliğine verilen müstesna mevki idi. Sovyetler Birliği bundan böyle, sömürge ve bağımlı ülkelere kapitalist gelişme aşamasını atlama imkânını verecek bir ittifakın, ihtilâlcı proletaryadan önce gelen

ilk unsuru oluyordu. Uluslararası komünist hareketin bolşeviklerin yönetimine (Sovyetler Birliğinin eline) devredilmesi için Beşinci Kongreden beri görülen eğilim, bu kongrede açıkça ortaya çıkmış oluyordu. Bu konuda «Sovyetlerle ittifak, emperyalist ülkelerin proletaryası ile ittifak» tezleri «bir tek ülkede sosyalizm» fikrinin belirtileridir.

Sömürge ülkeleri temsilcileri tarafından eleştirilen ve daha az önemli olmıyan başka bir değişiklik de «sömürge ve bağımlı ülkeler halkları» yerine «emekçi küt-le-ler» formülünün kabulüdür. Sömürge proleteryasının varlığını kabul etmeyen ve bu nedenle de sömürge ülkeler komünistleri tarafından kesin nitelikte görülme-yen bu formül, aynı zamanda Komintern'in tutumunun da sertleşmesini ifade etmektedir. Bu formülde burju-vazi, Komintern'in hesapları dışında bırakılmaktadır. Bu ifade, Roy'un tutumu ile bundan önceki iki kongre-nin tutumları arasında yarı yolda bir yer işgal etmekte-dir. Altıncı Kongrenin sömürge meselesi ile ilgili tezle-ri, kapitalizmin yeni bir aşamada bulunduğu, bu aş-a-manın toparlanma dönemi olduğu ve özellikle Sovyet Devletini tehdit edici bir hal aldığı fikrine dayanmakta-dır. Bu şartlar altında, komünistler için son derece uya-nık olmak ve kapitalizm ile anlaşmaya hazır unsurlara hiçbir tâviz vermemek zorunluluğu ortaya çıkıyordu. Millî burjuvazi ile ittifak taktiği artık reddedilmekte-dir ve Altıncı Kongre daha da ileri giderek, yalnız re-formcu millî burjuvaziyi değil, demokratik isteklerinin tatmin edildiğini gördükten sonra ihtilâlcî mücadeleyi bırakmaya çoğunlukla hazır olan küçük burjuvaziye

karşı da son derece güvensizlik beslediğinden, onu da reddetmektedir.

Komünistlerin üstünlüğü ellerinde tuttukları geçici ittifaklar, bazı hallerde yapılabilirse de, bunlar, zaman ve şartlarla sınırlı olmalıdır. Komünistlere verilen görevler çok ağırdır. Onlardan komünist partileri kurmaları, sendikalara nüfuz etmeleri, köylüleri örgütlendirmeleri (işçi ve köylü partileri taktiği bırakılmıştır) ve muhtemel silâhlı ayaklanmalar yolu ile sovyet tipi iktidarları hazırlamaları istenmektedir. Batılı komünist partileri, sömürgelerin ihtilâlcı kurtuluş hareketlerini desteklemelidirler. Bu dönemde önemli olan, her şeyden önce «endüstri proleteryası ile sömürgelerdeki çalışan kütlelerin birliği»ni kurmaktır. Bütün dünyadaki komünist partilerine düşen taktik görev kesindir: Bir sınıfın diğer sınıfa karşı mücadelesi, her yerde uygulanmalıdır.

Altıncı Kongrenin öngördüğü taktik hakkında Troçki'nin eleştirilerini belirtmiş bulunuyoruz. Troçki, bu taktiğin burjuvazi ile işbirliği için —tezleri kaleme alanların bütün tedbirlerine rağmen— çok açık bir kapı bıraktığını ileri sürüyordu. Fakat gerçekte, bu döneme tarihî bir perspektiv içinde bakılırsa, 1928'den 1934'e kadar hemen hiç değişikliğe uğramadan teyid edilen Komintern'in tutumu ile Troçki'nin tutumu arasında benzerlikler bulunduğu göze çarpmaktadır. Nitekim, Avrupa şartlarına ve Avrupa zihniyetine göre hazırlanmış kavram ve sloganları, tamamen başka bir âleme doktriner biçimde uygulama konusundaki yanlış eğilimi, Troçki'de olduğu gibi, Komintern'in Çin ihtilâli hakkındaki karar ve direktiflerinde de görmek müm-

kündür. Şehirlerin köylere önceliği, işçilerin köylüler üzerinde egemenliğini sağlamanın önemi, kütlelerin Rus modeline uyarak ayaklanması, Troçki'nin görüşleri ile Komintern'in görüşlerindeki benzerliklerdir. Fakat gerçekte bütün bunlar, havada sözlerdi; çünkü Çin Komünist Partisi üzerindeki hakikî kontrolü giderek kendi elinde toplayan kişi —patrinin başına daha sonra, Uzun Yürüyüş sırasında, yâni 1935'te geçmiş olmakla beraber—, tamamen değişik biçimde hareket etmeye daha o tarihte son derece kararlıydı ⁽⁶⁶⁾.

HALK CEPHESİ ZAMANINDA VE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA AVRUPA DIŞI ÜLKELERDE İHTİLÂL SORUNLARI

Altıncı Kongrenin 1928'de ortaya attığı «sınıfa karşı sınıf» taktiği, Çinde yapılan yanlışlıkları —sonradan— düzeltiyordu. Fakat bu düzeltme çok geç kalmıştı. Çünkü sâdece daha önce olmuş olaylara cevap getiriyordu; gelecek için de daha mutlu sonuçlar vermedi. Nitekim, her yerde proleteriyayı yönetici sınıflara ve özellikle sosyal demokratlara karşı ayaklandırmakla, Sovyetler Birliğinin ve demokratik güçlerin nasyonal sosyalizmin iktidara gelişini önlemesine bu taktik engel oldu. Hitler artık iktidara sağlam bir biçimde oturmuştur ve «sınıfa karşı sınıf» taktiğinin, demokratik güçlerin Na-

⁽⁶⁶⁾ Mao'nun bu yeni stratejisinin doğuşu hakkında, *China Quarterly*'deki makaleye bakınız. Bu politikanın evrimindeki aşamalar, Mao Tse-toung'ta çizilmiştir. S. 47-53 ve 173-192.

zi Almanyasına karşı bir cephe kurmalarını engellediğini anlamakta geç kalınmıştır. Bununla beraber, 1928’de olduğu gibi, Komintern olaylardan ders almakta ve o anda başlıca sorunun otoriter rejimlere karşı özgürlüklerin savunulması olduğuna karar vermektedir. «Sınıfa karşı sınıf» mücadelesi yerini «milletle karşı millet» mücadelesine bırakmakta, demokratik milletler ortak bir cephede birleşmektedir. Bu taktik, tabiatıyla, sömürgelere de yayılmakta ve oralarda demokratik halk cephesini zayıflatabilecek her türlü tezlerin ortadan kalkmasını gerektirmektedir. Bir yandan, şimdilik antiemperyalist millî mücadele, milletlerarası birliği bozmamak için feda edilmelidir; öte yandan millî birliği bozmamak için sosyal mücadele de terkedilmelidir. Faşizmi zayıflatmaya yarayabilecek bütün ittifaklar muteberdir. Bu dönemde sömürge politikasını, özellikle Fransız Komünist Partisinin Cezayir politikasını, incelemek ilgi çekicidir; zira bu politika, Komintern tarafından çizilen yolu yansıtmaktadır.

Rif Savaşı sırasında yiğit bir dönem yaşamış olan Fransız Komünist Partisi, Dördüncü ve Beşinci Kongrelerde hedef olduğu hücumlardan sonra, 1930’da (Fransız Komünist Partisinin Yedinci Kongresi) sömürge meselesi ile —daha çok entellektüel tarzda— ilgilenmeye başlamaktadır.

Bununla beraber, faşizme karşı ortak bir cephe yaratılması kararı alınır alınmaz, Fransız Komünist Partisi, sömürge sorunlarında kararlarına tamamen uygun bir tutum almaktadır. Ekim 1935’te Maurice Thorez, «Cezayir halkının savunması» na bağlılığını ilân etmek-

tedir ⁽⁶⁷⁾, fakat bu savunma, «sınıfa karşı sınıf» döneminde «karşı ihtilâlcî» ler arasında bulunan Ferhad Abbas gibi Cezayirli reformcu milliyetçi burjuvalarla bağları azamî derecede kuvvetlendirmekten ibarettir. Blum-Violette ⁽⁶⁸⁾ projesinin reformlarına bağlı olan bu işbirliği, ya da kaynaşma taraflarlarına, komünistlerin yanında savaşmış ve Halk Cephesini desteklemiş olan «Kuzey Afrika Yıldızı» etrafında toplanmış proleter gruplar, ulusal gerekler nedeniyle, muhalefet etmişlerdir. Bu iki gruptan birini seçmek zorunda kalan Fransız Komünist Partisi, Ferhad Abbas'ı tercih etmiştir. 28 Ocak 1937 tarihli bir kanun, «Kuzey Afrika Yıldızı»nın lâğvedildiğini ilân etmiş ve Fransız Komünist Partisi, böyle bir tedbirin esef verici olduğunu kabul etmekle beraber ⁽⁶⁹⁾, «Kuzey Afrika Yıldızı» yöneticilerinden bazılarının Halk Cephesine, Hükûmete ve Fransız Komünist Partisine karşı tutumunun şüpheli ol-

⁽⁶⁷⁾ *Ferhad Abbas'ın Cezayir milletinin varlığını inkâr eden ünlü cümlesi malûmdur: «Ölülere ve dirilere sordum». Bakınız: C.A. Julien, L'Afrique du Nord en Marche, Paris, Juillard 1952, S. 100.*

⁽⁶⁸⁾ *Blum-Violette projesine karşı Fransız Komünist Partisinin tutumu, müphem oldu ve çeşitli taktik aşamalara bağlı kaldı. 1934'te Violette projesi, yerlileri parçalamayı hedef tutan bir ahlâksızlık teşebbüsü olarak suçlanmaktadır (L'Humanité, 7 Şubat 1934). Buna karşılık 1937'de Cezayir Komünist Partisinin organı La lutte sociale (30 Ocak 1937), Violette projesini savunmaktadır.*

⁽⁶⁹⁾ *L'Humanité, 12 Şubat 1937*

duğunu (70) bildirerek bu yola gidildiğini açıklamıştır. Bunun arkasından Thorez, şunları yazmıştır :

«Zamanımızın kesin sorunu, faşizme karşı savaş ise, sömürge halklarının çıkarı, faşizmin teşebbüslerine yararlanabilecek ve örneğin Cezayiri, Tunusu, Fası Mussolini ve Hitler'in boyunduruğu altına sokabilecek bir tutumda değil, Fransa halkı ile birleşmektedir».

Bu dönemde özellikle ilgi çekici olan nokta, Thorez'in kuruluş hâlindeki Cezayir milleti hakkındaki tarifiedir. Bu tarif, bir yandan Cezayir milletin bağımsızlığı ümit edebilmekten çok uzak olduğunu kabul etmekte, öte yandan da Cezayirin Fransadan ayrılmasını değil, Fransa ile birleşmesi fikrini ihtiva etmektedir.

Bir başka ve iyi bilinen olay da, Hindistanın İkinci Dünya Savaşındaki durumudur. Hindistanda Kongre Partisinin bütün yöneticileri, bağımsızlık istedikleri için hapislerde bulunduğu bir dönemde, Komünist Partisi, İngilterenin savaş çabalarını desteklemiş, bu da komünistlerin halk kütlelerinden kopması sonucunu doğurmuştur.

Dünya İhtilâli ile Sovyetler Birliğindeki ihtilâlin amaçlarını birbirine karıştırmak eğiliminde olan ve bazı hâllerde Dünya İhtilâlini Sovyet dış politikasının çıkarlarına bağlayan Beşinci Kongrede başlayan akımın, bu dönemde hızlandığı açıkça görülmektedir.

Bununla beraber, bu genel tabloda bir istisna vardı, hem de büyük çapta bir istisna : Çin. Şüphesiz, Halk

(70) *Moskovskaja Gazeta* (26 Nisan 1938) *Faşist İtalya ve Kuzey Afrika Yıldızı* arasında işbirliği sorununu ortaya atmıştır.

Cephesi döneminde Mao, Japon faşizmine karşı savaşta burjuvaziye ve onu temsil ettiği kabul edilen Kuomingtang'a büyük bir yer veren teorilerle bu harekete uyuyordu. Onun öngördüğü Ortak Cephe, «vatanperver büyük toprak sahipleri» ni bile içine alıyordu. Fakat bu teorik gelişme, Komintern'in Yedinci Kongresindeki dönüşten önce Çinde belirli hâle gelmiş olan bir eğilime dayandığından, Sovyet dış politikasının dalgalanmalarının etkisine, başka yerlerde olduğu derecede kapılmadı. Ayrıca, Ocak 1940'ta, Komintern'in Avrupada ve başka yerlerdeki taktiğinde bölünmeler yaratan Alman-Sovyet anlaşmasının yürürlükte olduğu sırada, Mao, burjuvaziye ihtilâl içinde sınırsız bir süre için üstünlük tanımayı —burjuvazi bu rolü başarabildiği takdirde— vaadetmişti. Mao, bu teklifi yaparken, şüphesiz pek samimî değildi; nitekim «Seçilmiş Eserler» inin son basısından bu teklifi çıkarmıştır. Aynı şekilde Mao, Amerikan yardımına başvurulmasını öngören bir politikanın getireceği tehlikelere de dikkati çekmiştir. Bununla beraber, gerçek tehlikenin nerede olduğunu biliyordu. Bu sebeple, «Yeni Demokrasi» nin orijinal nüshasında, yalnız «millî burjuvazi» ye değil, Japonyaya karşı savaşta pek az istekli olmasına rağmen büyük burjuvaziye de ittifak teklifinde bulundu. 1943'te Komintern'in lâğvını yorumlarken Mao şöyle diyordu

«Komünist Enternasyonalı, 1935'teki Yedinci Kongresinden sonra Çin Komünist Partisinin iç meselelerine karışmadı. Buna rağmen, Çin Komünist Partisi, Japonyaya karşı yürüttüğü millî kurtuluş savaşı boyunca ödevini çok iyi yaptı» ⁽⁷¹⁾.

⁽⁷¹⁾ *Mao Tse-toung*, S. 375.

4.

ASYAYA DÖNÜK BİR KOMÜNİZME DOĞRU

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİNİN 1945'DEKİ YEDİNCİ KONGRESİNDEN STALİN'İN ÖLÜMÜNE KADAR

Sovyet yöneticilerinin ihtilâlin çıkarlarını, gerek Avrupa'da ve gerek Asyada, kendi dış politika amaçlarına nasıl tâbi kıldıklarını bu eser boyunca göstermiş oluyoruz. Lenin'in zamanından beri durum bu ise de, ihtilâlcî amaçlar ile diplomatik amaçlara verilen karşılıklı ağırlık, bir dönemden diğerine değişmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk yılların özelliği, dış politikaya hemen hemen tam bir öncelik tanınmasından ibarettir. Bu da, az gelişmiş ülkelerde ihtilâl konusunda Leninist teorinin hayret verici derecede değişikliklere uğraması sonucunu doğurmuştur.

Muhakkak ki, dış politikaya tanınan öncelik, Sovyet nüfuzunun yayılması için güçlü çabalar harcanma-

sı ihtimalini mutlak olarak ortadan kaldırmış değildir. Aksine, savaş sonrasının ilk yıllarında Kızıl Ordu tarafından desteklenen sun'î ihtilâller, bütün Doğu Avrupa'da doğrudan doğruya bir Sovyet kontrolünün kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Fakat Asya ve Afrikadaki sömürgeler ve himaye altındaki ülkeler, ayrı bir mesele teşkil ediyordu. Bu ülkeler, Sovyetler Birliğinin doğrudan doğruya bir askerî müdahalesinin sınırları dışında kalyorlardı, fakat belki de daha önemli olanı, 1927'de Çin'de ellerini yakmış olan Stalin'in acayip ve istikrar-sız halklarla meskûn bu ülkelerde ihtilâl hareketleri yaratmaya fazla istekli olmamasıdır. Sonra Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler, Stalin için esas meseleydi. Geri kalan bütün meseleler, A.B.D. ile ilişkilere göre düzenleniyordu. Bu sebeple, koalisyon döneminde, gerek seçmenlerini, gerek hükûmetteki ortaklarını memnun etmek için tutumunu yumuşatmış olan Fransız Komünist Partisi, 1947'de Cezayirin bağımsızlığına, bu bağımsızlığın Amerikalıların işine yarayacağı bahanesiyle muhalefet etmeye devam ediyordu (72).

1947'den itibaren Moskova'nın Asya politikası, işçilerin ve köylülerin, gerek mahallî burjuvaziye, gerekse sömürgecilere karşı silâhlı ayaklanmasını öngörüyordu. Böyle bir hareket tarzı, komünist partisini ve onu izleyen azınlığı, bağımsızlık yolunda savaşılan milletin bütününden ayırdığı için, ancak başarısızlıkla sonuçlanabilirdi. Bu suretle Stalin, Asyada kendi rahatını kaçırarak

(72) Léon Felix, «Quelques vues sur le problème algerien», *Cahiers du Communisme*, Eylül 1947, S. 851-871.

bir durumun doğuracağı ciddî tehlikelerle karşılaşmaktır, ihtilâlciler ve sözde uyuşmaz görünmek gibi büyük bir avantaj sağlamış oluyordu. Fakat Stalin'in ihtiyat tavsiyeleriyle durduramayacağı ve kesin zaferi ile milletlerarası komünist hareketin niteliğini ve amaçlarını temelinden sarsacak bir ihtilâl, Asyanın en kalabalık ülkesinde cereyan ediyordu.

Artık komünist blokun içinde, Avrupa kültüründen tamamen farklı bir kültüre mensup nüfuzlu adamlar vardı. Bu adamlar, yalnız farklı olmakla kalmıyorlar, farklı olduklarını da biliyor ve bundan kıvanç duyuyorlardı. Onlar, Marksizmin Çinin özel şartlarına uygulanmasını (ki buna aynı zamanda Marksizmin Çinlileşmesi, ya da millileştirilmesi de diyorlardı), dünya tarihinde en büyük teorik buluşlardan biri olarak kabul ediyorlardı. Hattâ daha ileri giderek bunlar, Mao'nun düşüncesinin, yâni bu Çinlileşmiş Marksizmin bütün Doğu halklarının ihtiyaçlarına özellikle uygun olduğunu ilân ediyorlardı.

Bu perspektif içinde, Çin Komünist Partisi yöneticileri, sömürge ve bağımlı ülkelerde ihtilâlcilerle mücadelelenin taktiği hakkında Moskova'mnkinden farklı fikirler yaymaya başlıyorlardı. Bu durumda iki soru ortaya çıkıyordu : Çinlilerin tutumu ile Sovyet tutumu arasındaki farkın derecesi neydi? Çinliler, orijinalliklerini ne ölçüde belirtmek istiyorlardı?

Önce, daha kolay olduğu için, ikinci soruyu cevaplandıralım. Çin Halk Cumhuriyetinin kurulmasından az sonra, Dünya Sendikaları Federasyonunun Kasım 1949'da Pekin'de yaptığı toplantıda, Liu Shao-qi'nin

nutku —ki, bu konudaki bir çok metnin en ünlüsüdür—, Asya ülkelerine Çin'in model vazifesi görmesi gerektiğini sert biçimde belirtmektedir (73).

Çin-Sovyet uyuşmazlığı konusundaki ilk önemli eser, Çinlilerin Stalin'i kızdırmamak için 1951'den itibaren bu iddialarını üstü kapalı geçtiklerini ileri sürmektedir (74). Çince baskısı 1951'den itibaren çıkmaya başlayan «Seçilmiş Eserler» in yayınlanması dolayısıyla, bundan önceki eserlerini gözden geçirirken Mao'nun, Çin denemesinin özelliği hakkındaki iddialarını bir hayli hafiflettiği muhakkaktır (75). Fakat Ocak 1952'de gözden geçirilerek yeniden yayınlanan bir broşür, o tarihte Çinlilerin görüşlerinden vazgeçmemiş olduklarını da göstermektedir.

Bu broşür aynı zamanda meselenin bir başka yanını da aydınlatmaktadır: Dikkate alınması gereken mesele, yalnız Çin görüşlerinin orijinallliği değil, Sovyet denemesine ve bunun öğrettiklerine oranla Çin denemesine tanınan üstünlüktür.

Sovyet sözcüleri, Çin komünistlerinin Sovyetler Birliğinden ve özellikle Stalin'den ders aldıklarını belirtmektedirler. Bunların görüşüne göre, Çin ihtilâlini hiçbir zaman anlayamadığını gördüğümüz Stalin, «ihtilâlin seyrini dahiyane bir şekilde» önceden kestirmiştir. Bu Sovyet görüşü, Stalin'in Çin komünistlerini ellerinden

(73) Özellikle 1946'da Liu Shao-qi ile yapılan bir mülâkattan alınan parçalara bakınız. Mao Tse-toung, S. 71.

(74) Donald M. Zagoria, *The Sino-Soviet Conflict 1956-61*, Princeton, Princeton University Press, 1962, S. 15

(75) Bu değişiklikler için bakınız: Mao Tse-toung.

tutup onlara zafer yolunu gösterdiği intibainı vermektedir. Sovyet sözcüleri, şüphesiz, aynı zamanda Çin ihtilâlinin bütün Güney Doğu Asyadaki «geniş etki» sini alkışlamaktadırlar; fakat buna verilen önem, Sovyet desteğinin kesin önemine oranla ikinci plâna düşmektedir. Çinlilere gelince, onlar da, Doğu halklarının kuruluşu üzerindeki Sovyet etkisine çok az bir yer vermektedirler. Aksine, Çinliler, Mao'nun Marksist-Leninist teori ile Çin ihtilâli arasında kurduğu sentezin «bütün Doğu halkları tarafından istisnasız kabul edildiğini» belirtmektedirler. Hattâ Çinliler, Mao'nun «Yeni Demokrasi» si ile Sovyetlerin o tarihlerde Doğu Avrupada ileri sürdükleri «Halk Demokrasisi» nin aynı şey olduğunu ve bu «Yeni Demokrasi» fikrinin ilk olarak Mao tarafından ortaya atıldığını ilâve ederek savaş sonrası bütün teorik yeniliklerin Mao'dan alındığını iddia etmektedirler. Nihayet Çinlilere göre, Çin ihtilâlinin zaferi, Uzak Doğu ülkelerinin millî kurtuluş savaşları üzerinde «kesin» bir etkiyle bulunmuştur.

Çinlilerin kendi «yol»larının orijinalliğini ilân ettikleri şüphe götürmemektedir. Fakat bu iddiaların ölçüsü nedir? Asya ülkelerinde bu dönemde Sovyetler tarafından tavsiye olunan taktiğin gelişmesi hakkında en geniş araştırmaları yapan bir yazar (John Kautsky), 1949 Kasımında, Liu Shao-qi'nin «Çin Yolu»nun bir çok sömürge ülkeler tarafından izlenmesi gerektiğini iddia ederken, Çin taktiğinin bir varyantını kabul etmiş olan Moskova'nın görüşüne uygun bir şekilde hareket ettiği

fikrini ileri sürmektedir (76). Halbuki bu dönemde, bazı olaylar böyle bir görüşü doğrulamıyordu. Meselâ, bazı yazılarda Çin örneğini izlemek isteğini belirten Asyalı komünistlerin demeçleri yer alırken, bu demeçler Kasım 1949 toplantısının müzakere özetlerini yayınlayan Dünya Sendikalar Federasyonunun yayın organında yer almamıştır. Bu duruma göre, Çin nüfuzu hakkındaki bu iddiaların, Moskova'da, Pekin'de olduğundan çok daha şayanı kabul görülmediği tahmin edilebilir. Bugün açıkça anlaşılmaktadır ki, Sovyetler, Asyadaki ihtilâllerin yönetimi sorumluluğunu Çinlilere hiçbir zaman gönül rızasıyla bırakmamışlar ve Avrupa dışı ülkelerde yapılacak ihtilâller için Pekin'in orijinal bir yol bulduğu iddiasını da hiç bir zaman hoş görmemişlerdir.

Şimdi Çinlilerin ileri sürdüğü taktiğin, aslında Moskova'nın yaymak istediği yoldan hangi noktada ayrıldığını bilmek sorunu ortaya çıkmaktadır. 1948'de Mao ve arkadaşlarının iktidara gelmesinden önce, Çinlilerin izledikleri yol ile Sovyetlerin izlediği yol arasında iki açık fark göze çarpmaktadır. Birinci fark, burjuvaziye karşı takınılacak tavır ile ilgilidir. Sovyetler, daha önce de belirttiğimiz gibi, Jidanov'cu sektarizmin içinde bulunuyorlar ve özellikle, işçiler, köylüler ve küçük burjuvazinin bir kısmına dayanan klasik bir «sol stratejisi» ileri sürüyorlardı. Mao ise, aksine, 1940'daki «Yeni Demokrasi» fikrini devam ettirerek «millî burjuvazi» ile daima işbirliği yapmak imkânlarını arıyordu.

(76) John Kautsky, *Moscow and the Communist Party of India, A study in the Postwar Evolution of International Communist Strategy*, London, Chapman and Hall, 1956, S. 96.

1949 Temmuzunda, «Demokratik Halk Diktatörlüğü» makalesinde Mao, bu düşüncesini daha ileri götürerek, burjuvaziye «halk» ın içine dahil etmekle kalmıyor, onu «diktatörler» arasına da sokuyordu. Şüphesiz Mao, ihtilâli ancak proleteryanın —yâni komünist partisinin— yürütebileceğini, burjuvaların ikinci derecede diktatörler olduğunu da aynı zamanda belirtiyordu (77). Buna rağmen Mao'nun durumu, Sovyetlerin gözünde daha az «sağcı» görünmüyordu.

Öteki uyuşmazlık noktası, şiddete başvurulması meselesiydi. Mao, o zaman, aralıksız bir çeyrek yüzyıl sürmüş bir savaş sonunda iktidarı ele geçirmek üzere bulunuyordu. Bu sebeple, Asya ihtilâli fikrinde, partizan savaşlarına ister istemez baş rolü tanımak eğilimindeydi. Sovyetler, aksine, 1948'de Birmanya, Malezya, Endonezya gibi bazı yerlerde silâhlı ayaklanmaları desteklemişlerse de, bütün dünyada bu ayaklanmaların kurbanı olan yerli burjuvazinin düşmanlığını üzerine çeken bu taktiğin, dünya ölçüsündeki stratejilerinin asıl hedefi olan Amerika Birleşik Devletlerine karşı mücadeleye uygun düşmediğini anlamakta gecikmediler (78).

Kautsky'ye göre, Sovyet ve Çin görüşlerindeki çatışmanın sonucu, kendisinin «Yeni Mao'culuk» adını verdiği bir uzlaşmanın ortaya çıkması olmuştur. Buna göre, Sovyetler, Avrupa dışı ülkelerde burjuvaziye karşı kayıtsız şartsız düşmanlıklarından vazgeçmişler, Çinliler

(77) *Bakınız: Mao Tse-toung, S. 62-63, 199-201, 278-280.*

(78) *Bakınız: J. Kautsky, S. 33-34, 86-87*

de, savaşın kendi tutumları için vazgeçilmez bir unsur olmadığını kabul etmişlerdir ⁽⁷⁹⁾. Bu yorum tarzında şüphesiz bir gerçek payı vardır, ama sâdece bir pay. Sovyetler, burjuvaziye karşı daha az düşmanca bir tutuma çok yavaş bir gelişme sonunda varmışlardır. Mao'nun, burjuvaziyi —komünist partisinin egemenliğini kabul ettiği ölçüde—, diktatörler arasında saydığı bir dönemde, Moskova ideologları, Çin hakkında bile, millî burjuvazinin millî kurtuluş hareketinde esaslı bir rol oynamaya muktedir olmadığını beyan ediyorlardı. Bu beyanlar, Çinlilerin millî burjuvaziye karşı olan olumlu tutumları ile çelişmektedir.

Şiddete başvurmaya gelince, Sovyet ve Çin tutumlarının aynı olmadığı daha açık bir şekilde görölmektedir. 1949 Kasım nutkunda Liu-Shao-qi, silâhlı mücadeleyi Asya halklarının kurtuluş mücadelesinin vazgeçilmez bir unsuru sayıyordu. Liu, daha kolay bir yol seçmenin imkânsız olduğunu söylüyordu. 1952 yılında yayınlanan bir Çin broşürü, silâhlı mücadelenin rolünü büyük bir dikkatle belirtmekte ve Hindistan ile hemen hemen her yerde, Çinde uygulandığı biçimde bir ihtilâlcî köylü savaşına benzer olaylar bulmaya çaba harcamaktadır. Bu broşürde, «Doğru halklarının ihtilâlcî savaşının başlıca biçimi, silâhlı savaştır» denmektedir. Sovyetler Birliğinin sözcüsü, aksine, 1951 Kasımında, Çin ihtilâlinin belirli bir niteliğini teşkil eden ihtilâlcî ordunun rolüne, diğer memleketlerde rastlamanın zor olduğunu belirtiyordu. Özet olarak denebilir ki, Çinde ihtilâlin mu-

⁽⁷⁹⁾ Bakınız: *J. Kautsky, bölüm IV*

zaffer olmasından hemen sonra, komünist blok içinde bazı gerginlikler ve ayrılıklar belirmeye başlamış ve bunların bir kısmı, bugün Moskova ile Pekin arasında ilişkilerin kesilmesine sebep olmuştur.

STALİN'İN ÖLÜMÜNDEN SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİNİN YIRMİBİRİNCİ KONGRESİNE

Çin Halk Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren gerek taktik alanda (millî burjuvazinin rolü, silâhlı mücadelenin önemi), gerek kültürel alanda (Mao tarafından Çinlileştirilmiş Marksizmin orijinalliği ve değeri) Moskova ile Pekin'in tutumları arasında farklar bulunduğunu görmüş oluyoruz. Stalin'in ölümü ile açılan ve izleyeceği yolların önceden kestirilmesi mümkün olan dönemde, her iki büyük komünist devletin kendi iç gelişmeleri sebebiyle, bu sorunun verilerinde derin değişikliklere tanık olmaktayız. Bu gelişme, önce Moskova ile Pekin'i birbirine yaklaştıracak, sonra —özellikle 1958'den itibaren— her ikisini birbirinden uzaklaştıracaktır. Bu tarihten itibaren her iki ülke arasında bir çatışma başlamıştır. Fakat 1959 ya da 1960'a kadar, bu çatışma, her iki tarafın gelişmesine, her birinin iç dinamizmine oranla, çok sınırlı bir etkiye bulunmuştur. Sovyetler bakımından 1953-1956 yılları, yeni yöneticilerin ülkenin içinde ve dışında, karışık ve dinamik bir realiteye daha uygun ve Stalin'inkinden daha yumuşak yeni yönetim metodları araştırma çabaları ile doludur. Özellikle Çine karşı,

eskisine oranla son derece itinalı bir tutum izlendiği görülmektedir. Çinlilere gelince, rejimin yerleşmesinden ve Kore Harbi kalıntılarının tasfiyesinden sonra, 1953-1957 yıllarını kapsayan beş yıllık ve Sovyet modeline sıkı sıkıya bağlı bir plânla, ilk olarak sistemli bir ekonomik kalkınma çabasına giriştiler. Bu şartlar altında, her iki ülkenin bir çok önemli mesele üzerindeki görüşlerinin yaklaşmış olması şaşılacak bir şey değildir.

Asya ve Afrika ülkelerinde millî burjuvazi ile ilişkiler ve burjuvazinin önderliğinde bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelere karşı izlenecek tutum, bu meseleler arasında bulunuyordu. Mao'nun 1949'da «emperyalizmin işbirlikçisi» ⁽⁸⁰⁾ dediği Nehru ile Chou en-lai, 1954 Nisanında «Barış içinde bir arada yaşamamanın beş prensibi»ni ihtiva eden bir anlaşma imzalıyor ve 1954 yılının sonunda da, Sovyetler Jidanov'un düalizmini bırakarak dünya üzerinde Hindistan gibi tarafsız ülkelerin rolünü olumlu bir yönde yeniden değerlendirme yolunu tutuyorlardı ⁽⁸¹⁾.

Asyada diplomatik bir rol oynamak arzusunu taşıyan büyük bir Asya devleti olarak Çin için böyle bir gelişme tamamen tabii idi. Bu plân, Chou en-lai'nin Bandung Konferansındaki faaliyeti ile sonuçlandı. Sovyet gelişmesinin âmilleri ise, daha karışıktır ve incelemeye değer. Millî sorun ile sömürge sorununun doktrin alanında yeniden değerlendirilmesi konusunda Moskova'da ilk belirtiler, daha Stalin'in ölümünden önce görünmeye baş-

⁽⁸⁰⁾ *Bakınız: Mao Tse-toung, Metin VIII, 6*

⁽⁸¹⁾ *A. Leontev'in Kommunist, No. 13, 1954, S. 43-58'deki makalesine bakınız.*

lamıştı. Sovyetler Birliği ile sosyalist blokun dış politika-sının teorik temellerinin esaslı şekilde gözden geçiril-mesini, mevcut şartların zorunlu kıldığı açıkça görülü-yordu. Asyada ve Orta Doğuda, milliyetçi hükûmetler iktidara geçmişler ve Jidanov'un gerçek bağımsızlık for-mülüne sâdık komünist partiler ile ilerici gruplar, bu hü-kûmetlere muhalefet edip bunların bağımsız hükûmetler olduklarını reddettikleri ölçüde, bu hükûmetlerin baskı-sına hedef olmaya başlamışlardı. Sosyalist kampın bu çe-şit hükûmetlere karşı yaygın düşmanlığı, bunları, kendi isteklerine rağmen, kapitalist bloka itiyor ve bu blokun gücünü arttırıyordu. Hemen hemen her yerde, komü-nizm, tecrit edilmiş, halk yığınları ile temasını kaybet-miş ve yabancı bir ideoloji ile kaynaşmış bir durumda gözükiyordu.

Bu durumda bir revizyon şartlı ve aynı zamanda mümkündü. İkinci Dünya Savaşını sonunda, Sovyetler Birliği, sınır cumhuriyetlerinde milliyetçi duyguların ka-barmasıyla karşı karşıya kalmıştı. Alman istilâcılarına karşı savaşmak için, Stalin'in 1941'de çeşitli Sovyet halk-larının millî duygularına ve millî gururlarına çağrıda bulunması da böyle bir milliyetçi duygunun gelişmesi-ne yardımcı olmuştur. Sovyetler Birliğinin Rus olmıyan halklarının, ihtilâlden sonra hiç bir zaman tamamen or-tadan kalkmamış olan milliyetçi emelleri, 1946 ile 1952 yılları arasında, Sovyetler Birliğinin çözmek zorunda kaldığı büyük meselelerden birini teşkil ediyordu. Bu şartlar altında, yakınlarındaki Doğu ülkelerinin geliş-mesini daima dikkatle izleyen Sovyetler Birliğindeki Rus olmıyan unsurların, özellikle müslümanların, milliyetçi

emellerinin daha da artması tehlikesini göze almadan Müslüman Doğudaki milliyetçi hareketlerin esaslı bir şekilde ele alınması mümkün değildi. Stalin'in ölümünden sonra, sınır müslüman cumhuriyetlerinde maddî alanda gerçekleştirilen ilerlemeler, bir dereceye kadar bir yumuşama sağlamaya yardım ettiğinden, bu emellerin yatıştırılması mümkün görülüyordu. Yirminci Kongrede Kruşçef, yeni dönemin belli başlı niteliklerini belirttik, bundan milletlerarası sonuçlar çıkarıyordu. Kruşçef'in raporu ile Kuusinen'in Hindistan hakkındaki görüşleri ve Sovyet tutumunun çeşitli cephelerini belirten teorik makalelerin ışığı altında, savaş sonrası yılları doktrini ile ve bazı esas noktalarda Lenin'in fikirleri ile olan ayrılığın ne kadar derin olduğunu izlemek mümkündür. Yirminci Kongredeki revizyonların hareket noktasını, dünya kuvvetler dengesinin yeni bir değerlendirmesi teşkil ediyordu. Stalin'in son eseri «Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri»nde açtığı yolu izleyen halefleri, dünyadaki durumun başlıca niteliğini sosyalist blokun değişmez gelişmesi ve kesin ilerlemesi ile emperyalizmin önlenmesi imkânsız sürekli zayıflamasından ibaret olduğunu kabul etmişlerdir. Zayıflamış, savunma durumuna girmiş emperyalist blok, emperyalizmin egemenliğinden kurtulmuş ülkeler için bir tehlike teşkil edemezdi ve bu ülkeler için güçlü bir sosyalist blokun varlığı başlı başına bir teminat teşkil ediyordu.

Bu dönemin özelliğini teşkil eden diğer bir faktör de, iki düşman blok arasında bir aracı bölge, ya da «barış bölgesi» yaratılması olup, 1955'te Kruşçof ve Bulganin'in Asyaya yaptıkları gezi ile Bandung Konferansı, bu

«barış bölgesi»ne büyük bir önem kazandırmıştı. Bu bölge, artık sert bir tercih yapma zorunda olmıyan ve dünyanın iki politik kutbu arasında üçüncü, tarafsız ve bağımsız bir yol izlemek imkânına kavuşan Doğunun genç milliyetçi devletlerine açık bulunuyordu. Dünya politikasında bu iki büyük değişikliğin sonucu olarak, bağımsızlık anlayışı da yeniden değerlendiriliyordu. Politik ve ekonomik cepheleri olan tam bir bağımsızlık anlayışı, yerini daha sınırlı olan *biçimsel, hukukî* bir bağımsızlığa bırakıyordu ve böyle biçimi sınırlı bir bağımsızlık, yabancı sermayenin boyunduruğundan kurtulmanın vazgeçilmez bir şartı kabul ediliyordu. Şüphesiz, egemenliklerine kavuşan ülkeler, yabancı sermayenin her türlü nüfuzundan kurtulmak için çaba harcamak zorundaydılar ve bunun için de yabancı şirketleri millileştirmekle işe başlamaları gerekliydi. Fakat Suudî Arabistan örneğinde olduğu gibi, böyle bir millileştirmeye gidilmediği hallerde bile, yeni doktrin, bu ülkeleri gerçekten bağımsız olarak kabul ediyordu; çünkü bu ülkeler, kendilerini tamamen kurtaracak olan ekonomik gelişmenin yollarını hazırlamak imkânına kavuşmuş sayılıyorlardı. İç ekonomi politikası alanında dahi, Yirminci Kongrenin tezleri, milliyetçi burjuva hükûmetlere sosyalist bir yön empoze etmeden, ciddî bir plân çerçevesinde sâdece kapitalist bir devlet sektörü geliştirmeyi tavsiye etmekle, önemli bir tâvizde bulunmuş olmaktadır. Sovyet yazarları, «Doğuda devlet kapitalizminin ilerici bir rol oynadığını kabul etmek gerekir» ⁽⁸²⁾ demekle «varlığını an-

⁽⁸²⁾ *Les principes du marxisme - leninisme, Moskova, 1961, S. 515*

tiemperyalist bir harekete borçlu olan ve Doğuda tekel-lerin yayılmasına objektif bir şekilde karşı durmaya yönelmiş olan» Doğudaki devlet kapitalizmi ile tekelci olan, yani tekellerin devlet örgütü üzerindeki egemenliğini sağlayan ve esas itibariyle gerici olan Batıdaki devlet kapitalizmi arasında açık bir ayırın yapmaktadırlar. Fakat bu kitabın amacı bakımından, Yirminci Kongrenin revizyonlarından en önemlisi, millî burjuvazi meselesidir.

Antiemperyalist mücadele döneminde, proleteryanın zayıf, köylülerin dağınık ve teşkilâtsız oldukları ülkelerde burjuvazi ile ittifak, hattâ hareketin başında burjuvazinin bulunması, objektif bakımdan ilerici sayılabilirse de, şurası açıktır ki, bu ittifak, gerek Lenin'in ve gerekse haleflerinin düşüncesinde geçici ve şartlı bir ittifak idi. Sâdece müslüman komünistler, sömürge sorunlarının özelliklerini dikkate alarak, bu ittifaka sürekli bir nitelik tanımışlar, fakat Komintern tarafından takbih olunmuşlardı. Yirminci Kongrenin tezleri, bu noktada, müslüman komünistlerin tezlerine açık bir şekilde yaklaşmaktadır. Müslüman komünistlerin tezlerine göre, genç devletlerin burjuvazisi ile emperyalizm arasındaki çelişmeler, geri kalmış belirli bir ülkenin millî burjuvazisi ile proleteryası arasındaki çelişmelerden çok daha derindir. Böylece, belirsiz bir dönem boyunca millî burjuvazinin sınıf tabiatını aşacağı düşünülmektedir. O halde millî burjuvazi ile işbirliği ve millî burjuva hükûmetlerin desteklenmesi *sürekli* ve *samimî* olmaktadır. Sürekli, çünkü işbirliği emperyalizmin var olduğu bütün bir dönem için öngörülmektedir ve ortaya çıkan sorunlar, millî çıkarla ilgili olduğu ölçüde işbirliği samimîdir.

Yirminci Kongrenin tanımladığı biçimde bir «millî cephe», millî ihtilâle öncelik tanınmasını gerektirmekte, sosyal ihtilâli, ortak düşman olan Batı kapitalizminin nihâi olarak yenileceği tarihe kadar geri bırakmaktadır. Belki o zaman, burjuvazi, çıkarlarının tanınmasını isteyecek olan proleteryanın karşısına dikilmesinden korkacaktır. Fakat bu ihtimale şöyle bir dokunulmakta ve emperyalizme karşı savaşın yarattığı dayanışma ön plâna alınmaktadır.

Çinliler, Yirminci Kongre sırasında bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkelerde millî burjuvaziye politik hegemonya tanıyan bu derece kesin teorik formüller ortaya atmamışlardır. Bununla beraber, Chou en-lai, Asya ve Avrupada yaptığı bir geziden dönüşünde ⁽⁸³⁾, 1957 yılı Martında, bir çok Asya ve Afrika ülkesinin bağımsızlık ve gelişme yoluna komünistlerin yönetiminde değil, «milliyetçilerin yönetiminde» girmiş olduğunu kabul etti. «Burjuvazi» sözü, ağıza alınmamakla beraber, bu demecde Yirminci Kongrenin formüllerine uygun görüşler bulunduğu açıktır. Fakat dikkati çeken nokta şudur ki, bu «milliyetçi» hareketlerin sınıf niteliğini belirtmekten kaçınılmıştır. Çünkü burjuvazinin rolünün açıkça kabulü, 1949'da «Emperyalizm çağında, işçi sınıfı dışında hiç bir sınıf, hangi ülkede olursa olsun hiç bir gerçek ihtilâli zafere ulaştıramaz» diyen Mao'nun doktrinal otoritesine bir darbe teşkil etmiş olurdu ⁽⁸⁴⁾.

⁽⁸³⁾ *Gezi, Macar ayaklanmasından hemen sonra Doğu Avrupada yapılmıştır.*

⁽⁸⁴⁾ *Bakınız: Mao Tse-toung, S. 200.*

Çin de, Rusya gibi, yöneticilerinin ideolojik inançlar kadar, diplomatik çıkarlarını da gözönünde tutmak zorunda bulundukları bir büyük devlet olduğu ölçüde, Mao ve arkadaşları, belli durumlarda proleterya tarafından yönetilmeyen rejimlerin ilerici rolünü tanımaya tamamen hazırıldılar; yeter ki bu rejimler, dış politikalarında emperyalizme düşman, fakat Çine karşı dostça bir tutum izlesinler. Birmanya, Kamboç, Afganistan, Pakistan örneklerinde olduğu gibi. Fakat yöneticiler, bu pragmatik tutumlarını ideolojik bakımdan haklı göstermekten çekinmektedirler.

Yirminci Kongre döneminde bile durum bu olmuştur. Bu alanda uzlaşmalar Çin yöneticileri için daha az şayanı kabul hâle gelmiştir; şu sebeple ki, Çin yöneticileri, ihtilâlin burjuva-demokratik döneminde bile proleteryanın egemenliğini gittikçe daha fazla belirtmeye kendilerini zorlayan bir politik gelişme içinde bulunmaktaydılar. Bu politika, halk komünlerinin «ileriye doğru büyük sıçrama» politikası, «sürekli ihtilâl» politikasıdır. Doktrin alanında böyle başlayan bir gelişme, ister istemez, Mao'nun 1949'da ortaya attığı «halkın demokratik diktatörlüğü»nün aslında «proleterya diktatörlüğü» ile aynı şey olduğunu belirtmesine yol açtı ⁽⁸⁵⁾. Fakat bu eserin çerçevesi içinde, asıl anlamlı olan taraf, Mayıs 1958'de «ileri doğru büyük sıçrama»yı resmen ilân eden Liu Shao-qi'nin nutkunda görülen ve bu politikaya kaynak teşkil eden aşırı iradecilik (volontarisme) havasıdır. Çinin tarihî durumundan —Batı yüzünden yüzkızartıcı

(85) *Mao'nun makalesinin onuncu yılı dolayısıyla Zhengfa Yanjiu (Sayı 3, 1953) dergisinin yayınladığı özel sayıya bakınız.*

bir geçmiş, daha az yüz kızartıcı olmıyan ekonomik gerilik ve bundan doğan sabırsızlık— ileri gelen derin eğilim farkları, daha 1957-1958 yıllarında komünist âlemin bütünlüğünü parçalamış bulunuyordu. Sovyet plâncılarına ve teknokratlarına ait olan teşkilâtlı ve rasyonel bir dünya görüşüne karşı, Mao, otuz yıl arası kesilmeyen savaşların ve kendi mizacının ürünü olan bir «mücadele ve dram dünyası» görüşünü ileri sürüyordu ⁽⁸⁶⁾.

Daha 1957 Kasımında Mao, «Doğu rüzgârı Batı rüzgârını geçti» biçimindeki ünlü sloganını ortaya atmıştı. Başlangıçta bu iyimser görüş, kısa süre önce fırlatılmış olan sputnik'in sembolize ettiği Sovyetler Birliğinin gücü sebebiyle, büyük kısmı itibariyle haklıydı ⁽⁸⁷⁾. Fakat bu tarihten sonra Çinlilerin bu sloganı coğrafya hattâ ırk yönünden yorumladıkları şüphelidir. Örneğin 1958'de bu slogan, Orta Doğu krizi dolayısıyla ve her şeyden önce Avrupalıların Asyadan atılmaları gerektiği anlamında ortaya atılmıştır ⁽⁸⁸⁾.

Avrupalı olmıyan, sömürgeciliğin kurbanı milletlere karşı, Çinliler, bu şekilde duygusal bir dayanışma belirtirlerken, Sovyetler, millî burjuvazi sorununun Marksist açıdan analizi çabalarına devam ediyorlardı. Sovyetler

⁽⁸⁶⁾ Çin'in bu dönemdeki gelişmesi için bakınız: S. Schram, *La Révolution Permanente en Chine*, Paris, Mouton, 1963 ve Enrica Colotti Pischel, *La Révolution interrompue*, Paris, Juillard, 1965.

⁽⁸⁷⁾ Mao'nun Kasım 1957 beyanlarının metni için bakınız: Mao Tse-toung, *Metin IX*, 11.

⁽⁸⁸⁾ «Akdeniz, kalplerimizin denizi» şiiri için bakınız: *Xin Guancha* No. 15, 1958.

Birliği Komünist Partisinin Yirmibirinci Kongresi, Yirminci Kongrenin genel yönünü muhafaza etmekle beraber, millî burjuvazi meselesinde bir miktar gerileme kaydetmiştir. Çünkü bu kongrede, geri kalmış ülkelerin ekonomik gelişmesinin, kısa bir süre sonra, daha ileri bir dönemdeki gelişme konusunda kamu oyunda görüş ayrılıklarının belirmesi sonucunu doğurduğuna ve bu sebeple de meselenin kaçınılmaz bir biçimde sınıflar meselesi olarak ortaya çıktığına işaret ediliyordu. Halkın bütün ilerici tabakalarını bir araya toplayan bir kurtuluş hareketinin kuvveti ile iş başına gelen burjuvazi, başlangıçta bertaraf ettiği feodal ve büyük burjuva unsurları üzerinde üstünlüğünü sağlayan demokratik bir yol izlemek zorunda kalmaktadır. Bu dönemde burjuvazi (Mısırdaki görüldüğü gibi bazı istisnalar olmakla beraber), demokratik devlet kuruluşlarını kabul etmek zorunda kalmakta, özellikle halk kütlelerinin ihtiyaçlarına uygun ekonomik ve sosyal bir yola girmektedir (plânlama, tarım reformunun başlangıcı, iş mevzuatı). Bu sebeple ve emperyalizme karşı sürekli mücadelesi sebebi ile, millî devlet aşamasında burjuvazinin rolü, objektif olarak ilerici kalmaktadır. Bununla beraber, burjuvazinin kendi sınıf niteliğine bağlı olan temel eğilimlerini daima gözönünde bulundurmak lâzımdır. Burjuvazi bir kez iktidara geçtikten sonra, proleteryanın artan isteklerini kabul edemez. Başlangıçta, bu istekleri kanunî yollarla frenlemeye çalışır ve her şeyden önce daha otoriter iktidar şekillerine yönelir; bu yönelme de sosyal çelişmelerin etkisini hızlandırmaktan başka bir işe yaramaz. Sonunda

da, burjuvazi, Batı burjuvazisinin teklif ettiği desteği kabule yanaşır ⁽⁸⁹⁾.

Yirminci Kongrede yalnız sosyalist kampın ihtiyat-kârlığı sebebiyle değil, fakat aynı zamanda sosyalizme geçiş yolları hakkındaki yeni anlayışın da haklı gösterdiği millî cephenin süreklilik karakteri, böylece Yirmibirinci Kongrede tartışma konusu oluyordu. Kruşçef'in Yirminci Kongreye sunduğu rapor, özellikle kapitalizmin zayıf olduğu ve örgütlü savunma araçlarından yoksun bulunduğu ülkelerde şiddete başvurmanın zorunlu olmadığına ve parlamenter yolun sosyalizme götürebileceğine işaret etmişti. Bu nokta üzerinde Yirmibirinci Kongreden sonra bazı ihtirazî kayıtlar ileri sürülmüş ve bu anlayışın, reformcu bir biçimde yorumlanmasının tehlikesi üzerine dikkatler çekilmiştir. Çünkü bazı komünistler, bunu (yani Kruşçef'in sosyalizme parlamenter yolla geçiş hakkındaki anlayışını) her türlü mücadeleyi, şiddete başvurmayı reddeden tamamen evrimci, mevcut toplum hayatının temellerinin ihtilâlcî bir biçimde yıkılmasından kaçınılması, komplikasyonlar yaratılmaması, sınıf mücadelesine başvurulmaması biçiminde yorumlamışlardı ⁽⁹⁰⁾. Bu anlayışa göre, hareketin yönetimi sonunda, işçi sınıfının öncüsü olan komünist partisi tarafından ele geçirilmiş olacaktı. Bununla beraber, böyle bir ihtimal

⁽⁸⁹⁾ Bu Sovyet görüşleri, G. Levinson'un «*Nacional'naja burzua- zija u vlasti*» adlı, *Sovremennoe osvoboditel'noe dvizenie i nacional'naja burzua zija*'da yayınlanan makalesinde geliştirilmiştir. Prag, 1961, S. 320-328.

⁽⁹⁰⁾ Stepanian (C), «*O zakonomernostjah pere rastoniya soci- alizma v kommunizma*», *Kommunist*, No. 14, 1959, S. 33-47

uzak ve teorik kalmaktadır; çünkü bazı tehlikeler göze alınmadan «millî cephe»nin temellerinin zamansız olarak sarsılması mümkün değildir. Millî cephe, dış tehlikeler var olduğu sürece ve burjuvazi, Batı ile açık bir uzlaşmaya yanaşmadıkça korunmalıdır.

Böylece taktik alanda, 1959'daki Sovyet tutumu, on yıldan beri iki temel prensibi sıkı sıkıya muhafaza etmiş olan Mao'nun durumuna yaklaşmaktaydı: Bu temel prensipler, burjuvazinin ihtilâle, hattâ «halk diktatörlüğü»ne katılması, fakat başından sonuna kadar proleteryanın «egemen»liği idi. Buna karşılık, stratejik alanda, iki büyük komünist devlet arasında bir uçurum açılmaktaydı. Bu uçurum, her iki devletin ayrı ayrı tarihî, coğrafî ve kültürel âlemlere mensup olmalarıyla izah edilebilir. Moskova'ya göre, emperyalizm, her şeyden önce sosyalist blok tarafından yıkılabilirdi. Gelişmemiş ülkelerin millî kurtuluş hareketlerine rağmen, bu ülkelerin nihai kaderleri, Yirminci ve Yirmibirinci Kongreden sonraki Sovyet görüşüne göre, dünya değişikliklerine ve sonuç olarak da sosyalist blokun gelişmiş ülkelerinin proleteryası ile sosyalist olmıyan Batı ülkelerinin proleteryasına bağlı bulunuyordu. Batı egemenliğinin eski bir kurbanı ve ilerdeki günlerin gösterdiği üzere büyük bir Asya devleti olan Çin, böyle bir görüşü kabul edemezdi.

ÇİN - HİNT ÇATIŞMASI HAKKINDAKİ TASSAJANSI TEBLİĞİNDEN ATOM DENEMELERİNİN YASAKLANMASI KONUSUNDAKİ MOSKOVA ANLAŞMASINA KADAR

Gördük ki, Çin Komünist Partisi ile Moskova arasındaki gerginlikler, en az 1927'den beri mevcuttur ve bu

gerginlikler, 1949 yılına doğru, yâni Çin komünistlerinin iktidara geldikleri tarihte özellikle açık bir biçimde ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Yirminci Kongresini izleyen olayların, hâlen Çinliler tarafından yayılmak istenen biçimde yorumlanmasını, olduğu gibi kabul etmek mümkün değilse de, Çinlilerin Stalinciliğin tsafiyesini, özü itibariyle değilse bile, biçimleri itibariyle ve gayri resmî olarak o dönemden beri eleştirdikleri anlaşılmaktadır. Her iki taraf da, dış dünyaya karşı bu uyuşmazlıklarını açıklamamak için son derece dikkat gösteriyordu. 1959 yılı ortalarına doğru, açık bir çatışmanın belirtileri görülmeye başladı. Temmuz ayında Polonya'da verdiği bir demeçte Kruşçef, daha önce bazı Amerikalı ziyaretçilerle yaptığı özel toplantıda komünler konusunda ileri sürdüğü eleştirmeleri daha sert bir biçimde ve halkın önünde tekrarladı. 9 Eylül 1959'da da Tass Ajansı, Çin - Hint sınır çatışması hakkında bir tebliğ yayınlayarak iki hasını karşıkarşıya bırakıp uyuşmazlıklarına barışçı bir çözüm yolu bulmaya çağırdı.

Çinlilerin bugün doğruladıklarına göre, ilk kez bu tebliğ, Çin - Sovyet uyuşmazlığını dış dünyaya açıklamış bulunmaktadır. Tebliğin metnini, yayınlanmasından bir kaç saat önce alan Çinliler, kendi deyişlerine göre, bunu şiddetle protesto etmişler, fakat Sovyetler daha ileri giderek tebliği yine de yayınlamışlardır ⁽⁹¹⁾. Nehru'nun

⁽⁹¹⁾ *Çinliler ilk defa 27 Şubat 1963 tarihli bir başyazıyla Tass Ajansının tebliğini suçladılar. Ön protesto ise, 2 Kasım 1961 tarihli bir başyazıda hatırlatılmaktadır. Bakınız: Peking Review, No. 9 ve 45, 1963.*

Hindistanı ile dostluğun, Sovyet dış politikasının esaslı bir unsurunu teşkil ettiği şartlar altında bu tutumu anlamak ne kadar kolay olursa olsun, bu tutumun, komünist devletler arasında sınıf dayanışması prensibinin fiilen ihlâlinden başka bir şey olmadığı da şüphesizdir. Nitekim, komünist devletlerin birbirlerini burjuva devletlere ve hattâ Asyadaki tarafsız burjuva devletlere karşı, her türlü şartlar altında desteklemeleri gerektiği kabul ediliyordu. Bu kitabın amacı, Çin - Sovyet uyuşmazlığını bu noktadan incelemek değildir, bu konuda bir çok eser vardır. Kitabın asıl amacı, iki büyük komünist devleti, ihtilâl ve dünya hakkında ayrı görüşlere götüren temel eğilimleri belirtmektir. Bu açıdan bakıldığı takdirde, 1959-1963 yılları arasında her iki tarafın tutumu, zamanında son derece şaşırtıcı görülmüşse de, 1963 yılı sonbaharından bu yana yayınlanmış olan kesin ve etraflı metinler karşısında, bugün önemlerinden çok şey kaybetmişlerdir. Bununla beraber, uyuşmazlığın seyri, her şeye rağmen düşüncelerin gelişmesini de etkilediğinden, meselenin bu yanını da ihmal etmek mümkün değildir.

Çin - Sovyet anlaşmazlığı 1959'dan beri üç alanda cereyan etmiştir :

1 — İdeolojik alan (savaş ve barış sorunları, sosyalizme geçişte barışçı yollar, zamanımızda millî kurtuluş savaşlarının rolü).

2 — Örgütlenme alanı (komünist blokun örgütlenme prensipleri, Sovyetler Birliğinin, ya da Çinin yönetici rolü —liderlik sorunu—).

3 — Devletlerarası ilişkiler alanı (Sovyetler Birliği-

nin Çine ekonomik ve teknik yardımı, sınır ve sınır bölgeleri meselesi, dış politika uyumsuzlukları).

Olayları bu alanda tahlil etmek mümkün ve zorunludur. Aynı zamanda, bütünü itibariyle uyumsuzluğun altında yatan ve uyumsuzluğun belirtilerine etkide bulunan duygululuk ve düşünce biçimindeki ayrılıkları da gözden uzak tutmamak gerekir. Bu kitabın çerçevesi içinde, yukarıda sayılan meselelerin bir çoğu aslında değişik durumların ve geleneklerin şartlandığı değişik dünya görüşlerini belirtmeleri bakımından bizi ilgilendirmektedir. Böylece, örneğin savaş konusundaki uyumsuzlukta Çinin tutumu, bazan ıddia edildiğinin aksine, hiç de «savaşçı» değildir ve muhtemel bir nükleer savaşın sonuçları hakkında âdeta bir bilinçsizlikten ileri gelen ve dünya haritasından silinmekten —nüfusu son derece kalabalık olduğu için— diğer ülkeler kadar korkmayan geniş bir ülkenin durumunu ortaya koymaktadır. 1957 Moskova Konferansında, bir savaş hâlinde insanlığının yarısının yok olacağı hakkında Mao'nun sözlerini tekrarladıktan sonra, «İnsanlığın geleceği hakkında ümitliyiz» ⁽⁹²⁾ diye sözlerine devam eden Çinlilerin görüşleri, ancak bu biçimde açıklanabilir. Fakat savaş hâlinde, son sözü söyleyecek faktörün atom bombaları değil, insanlar olacağı hakkında Mao ve arkadaşlarının görüşleri, insanların rolünün gerçekten kesin olduğu gerilla savaşlarındaki kişisel tecrübelerine dayanmaktadır. Bu şartlar altında, Kruşçef, 1960 Haziranında Romanya Komünist Partisi Kongresinde —Çinlilerin o zamanlar komünler

(⁹²) *Bakınız: Peking Review, No. 36, 1963, S. 10'daki başyazı, 1 Eylül 1963.*

politikası çerçevesinde üzerinde ısrarla durdukları— inlislerin zamanımızda bir insan eti yığınının başka şey olmadığını söylediği zaman, Çinlilere karşı beş yıldan beri süren tutumunun bütününde görüldüğü üzere, politik maharetten yoksun olduğunu ispat etmiştir ⁽⁹³⁾. Aynı biçimde, Togliatti'nin revizyonizmine ⁽⁹⁴⁾ yöneltlen Çin hücumları ile ABD ve Avrupadaki politik durum hakkında Çin basınının yaptığı yorumların tümü, endüstrileşmiş ileri bir toplum gerçeğinin Çinlilerce hiç anlaşılmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan tamamen değişik bir toplum denemesi, öte yandan da Marks'ın yazılarına harfiyen ve saf bir biçimde inanış ile yetişmiş zihinler için, bu anlayışsızlık da tamamen doğaldır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, savaş ve barış, ya da sosyalizme götüren yollar üzerinde bir yandan Çinlilerle, diğer yandan öteki komünist partileri arasındaki anlaşmazlıklar o derece bir sağırlar diyalogu hâline gelmiştir ki, her türlü önemini yitirmiştir.

1960 Kasım ve Aralık aylarında Moskova'da 81 komünist ve işçi partisinin Komünist Blokun bütünlüğünü yeniden kurmak amacıyla yaptıkları toplantının, herkesin dilediği gibi yorumlamasına elverişli müphem formüllerle zevahiri kurtaracağı sanılan nihaî tebliğine rağmen, aslında anlaşmazlıkların daha kesin bir biçimde belirmesine hizmet ettiği, bugün artık anlaşılmaktadır. Bu toplantının etraflı bir biçimde incelenmesi, şu sonuca

⁽⁹³⁾ *Hiç değilse Çinliler, Kruşçef'un beyanlarını böyle özetlemektedirler. Yukarıdaki yazı, S. 13*

⁽⁹⁴⁾ *Bakınız Peking Review, 4 Mart 1963 tarihli başyazı: «Bir kez daha yoldaş Togliatti ile olan anlaşmazlıklar üzerine».*

götürmektedir ki, savaş ve barış konuları üzerindeki ve Arnavutluk - Yugoslavya meselelerinin değerlendirilmesindeki çatışmalar ne kadar şiddetli olursa olsun, netice itibariyle organizasyon meselelerinin esas çatışma konusunu teşkil ettiği, komünist âlemde normal olarak kabul edilmektedir ⁽⁹⁵⁾. Bu hüküm, bize geniş ölçüde yanlış görünmektedir. Çin komünistlerinin, 1960'larda da milletlerarası komünist hareketinin tümünün yönetiminde gittikçe daha önemli bir rol oynamak istedikleri ve o zaman açıkça başa geçecek kadar kuvvetli olmadıklarından, Sovyetler Birliğinin başta bulunacağı birleşik bir hareket fikrini muhafaza etmeye çalıştıkları ve fakat milletlerarası alanda kendi nüfuzlarını arttırmak çabalarını baltalamamak için, «hizipçilik» suçlamasından da kaçındıkları şüphesizdir. Çinliler, iyi Leninci olarak, giriştikleri cinsten bir egemenlik savaşında örgütlenme faktörünün önemini iyi anlıyorlardı. Fakat kendileri için bir amaç olmaktan çok, bir araçtan ibaret olan örgütlenme prensiplerini birer fetiş hâline de sokmuyorlardı. Onlar için önemli olan, milletlerarası komünist hareketinin biçimi değil, kendi hareket serbestliklerini muhafaza ve nüfuzlarını arttırma hususunda sağladığı imkânlardı. Sovyetler Birliği ile Çin arasında (örgütlenme sorunları yüzünden) Komünist Blok üzerindeki egemenlik (liderlik) mücadelesinin arkasında, daha derin bir mesele ortaya çıkıyordu ki, o da, farklı tarihî durumların ve farklı kültür dünyalarının adamları arasındaki çatışmaydı.

(95) Bakınız: W.E. Griffith, «The November 1960 Moscow Meeting : a preliminary reconstruction», *China Quarterly*, No. 11, 1962, S. 38-57

Çinlilerin Sovyetlere ve öteki müttefiklerine karşı davranışlarında, millî alınganlıklarının etkisi şüphe götürmez. Böylece, örneğin, Thorez'in «Marksizmin Çinlileştirilmesi» yolundaki son derece müstehzi sözleri, çok sert tepkiler yaratmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Mao'nun adı, Marksizmin Çinlileştirilmesi fikrine sıkı sıkıya bağlıdır ⁽⁹⁰⁾.

Thorez'in yalnız doğrudan doğruya hücumu değil, fakat millî özelliklere fazla önem verilmesinin zararlı olacağı hakkında nihaî tebliğde kapalı bir biçimde yer alan pasaj da Çinlilerin gururuna bir darbe teşkil etmiştir.

Çinliler, 1960 Kasım Konferansında, yukarıda sözü edilen millî özelliklere aşırı derecede uyulmasını suçlayan pasaja ses çıkarmamışlarsa da, buna karşılık, «Yugoslav revizyonizmi»nin ithamında yer alan «millî komünizm» formülünü tebliğden çıkartınayı başarmışlardır. Thorez'in dediğine göre, Çinliler, bu formülün gerçekte kendi partilerini suçladığını düşünüyorlardı ⁽⁹¹⁾.

Çinliler, Mao'nun Marksizm - Leninizme yaptığı orijinal katkıları savunurken, her şeyden önce kendi millî

⁽⁹⁰⁾ *Locus classicus için bakınız: Mao Tse-toung, Metin 11, 1. Orada belirttik ki, «Çinlileştirme» kelimesinin kaybolması, Thorez'in sandığı gibi bir çeviri meselesi değildir. Çince metnin 1951'de bizzat Mao tarafından değiştirilmesi sonucudur.*

⁽⁹¹⁾ 15 Aralık 1960 tarihli Thorez Raporu, *Problèmes du mouvement communiste international*, S. 51. Bu konuda ayrıca Hint delegesi Ajay Ghosh'un konuşmasına bakınız, *The India-China Border, Dispute and the Communist Party of India*, New Delhi, Komünist Parti yayını, Temmuz 1963, S. 53 ve Tebliğde Yugoslavya ile ilgili pasaja bakınız.

kültürlerinin haysiyetini savunuyorlardı. Teknik yardım konusunda da, şüphesiz, az gelişmiş ülkelerin bir çoğunda aynı olan tepkiyi gösteriyorlardı. İleri kapitalist ülkelerin demokratik güçlerinin, az gelişmiş ülkeler halklarının kalkınma sorunlarını çözmeye yardım etmek amacı ile «tecrübe ve bilgi»lerinden eskiden bağımlı olan halkları faydalandırmalarını öngören bir formülü, Çinliler, tebliğin metninden çıkartmayı, Maurice Thorez'in yaptığı parlak savunmaya rağmen, başarmışlardır. Metnin Thorez tarafından okunan (Sovyetler tarafından kaleme alındığı şüphesiz olan) ilk şekli, açık bir biçimde olmakla beraber, böyle bir teknik yardımın Avrupalı olmayan ülkeler için vazgeçilmez bir şey olduğunu belirtiyordu. Geçen Temmuzda âniden kararlaştırılarak Sovyet teknisyenlerinin geri alınması karşısında, Çinliler, her memleketin kalkınmasını sağlamak için hemen sâdece kendi öz maddî ve entellektüel imkânlarına güvenmesi gerektiği düşüncesine doğru bir eğilim taşıyorlardı. Onun için bu formülü kabul edemezlerdi, bu yüzden ki, bu formül yerine, yardım biçimleri belirtilmeden, sâdece gelişmiş ülkelerin eski sömürge ülkelerine yardım etmeleri vecibesine bir atıfta bulunmakla yetinildi (92).

Çin komünistlerinin hareketlerini belirleyen milliyetçi ve ihtilâlcî etkenlerin karışımı, Moskova Konferansında ele alınan başka bir konu dolayısıyla özellikle ortaya çıkmıştır: Bu konu, Çin - Hint uyuşmazlığıdır. Çin delegeleri, bu fırsattan hareketle, ancak 1963'te açıklanan suçlamalarını ortaya attılar. Bu suçlama, 9 Eylül 1959 ta-

(92) Ajoy Ghosh, *The India-China Border Dispute*, S. 46-47

rihli Tass Ajansı tebliğinin, proleter enternasyonalizmin prensiplerinin bir ihlâli ve Camp David buluşmasının arifesinde Eisenhower'e sunulmuş bir hediye olduğunu belirtiyordu. Bu suçlamaya karşı, Hint Komünist Partisi Genel Sekreteri Ajoy Ghosh, bağımsız Hindistanın barış için savaştaki olumlu rolünü ve iç gelişmesinin elverişli görünüşünü belirterek cevap verdi. Bu konuda, Hint ve Çin komünist partileri arasındaki görüş teatilerinin tarihçesini veren Ajoy Ghosh, Hint Komünist Partisi mesajlarının çok kez cevapsız dahi bırakıldığını belirttiikten sonra, Çinlileri, davranışlarında Hindistanın iç gelişmesinin sonuçlarını hesaba katmadıkları için suçlamıştır ⁽⁹⁹⁾.

Sovyet yöneticilerine gelince, onlar da, 1960 Şubatından itibaren Çinin Hindistana karşı tutumunu, «dar milliyetçilik» olarak niteliyorlarchı ⁽¹⁰⁰⁾. Şüphesiz bu suçlamalar, kısmen haklıdır ve Çin yöneticileri, diğer bir çok faktörler arasında, ülkelerinin kudretini göstermek ve Asya - Afrika bloku içinde üstünlük bakımından rakip olan bir ülkeyi küçük düşürmek arzusu ile hareket etmişlerdir. Fakat şurası da aynı zamanda açıktır ki, Hindistan ile olan uyuşmazlığında Çin, ideolojik amaçlar da gütmüştür: Bu amaçlar, Hindistanı büyük bir Asya devleti olarak küçültmek değil, sahte bir ilerici havaya bürünmüş bir burjuva diktatörlüğünün hüküm sürdüğü bir ülke olarak itibarını kırnak ve sosyalist blok ile sıkı bir

⁽⁹⁹⁾ *Bakınız: The India-China Border Dispute'daki konuşma, S. 28-52.*

⁽¹⁰⁰⁾ *Peking Review, No. 45, 1963, S. 19 (2 Kasım 1963 tarihli başyazı).*

ittifaka dayanmıyan tarafsızlığın hayalden başka bir şey olmadığını ispatlamak. Çinliler, Deng-Xiao-ping'in Moskova Konferansındaki konuşmasını yayınlamamışlardır, fakat 1963'te Hint Komünist Partisi Başkanı Dange'ye karşı yaptıkları hücumlar, bu konudaki görüşlerinin esasını özetlemektedir.

Yukarıda açıkladığımız gibi, Mao'nun millî burjuvazi hakkındaki fikirlerinin mantıkî bir sonucu olarak Avrupalı olmayan ülkelerde burjuva hükûmetlerine gösterdikleri güvensizlik sebebiyle Çinliler, tebliğde her şeye rağmen yer almış bulunan «millî demokrasi» fikrinin işlenmesine Moskova Konferansında karşı koymuşlardır⁽¹⁰¹⁾. Şüphesiz Çinliler de Sovyetler gibi, geçmişte ispat ettikleri ve ileride de ispat edecekleri üzere, ihtilâl çıkarlarını kendi devletlerinin dış politikasının çıkarlarına bağlamaya çok defa rıza gösteriyorlardı. Fakat görüşümüz gibi, Avrupa dışı ülkelerde sınıfların rolü hakkındaki Sovyet tahlillerini durmadan sarsan çelişmeleri bertaraf etmek düşüncesiyle, Çinliler, millî burjuvazinin yönetici rolünün teorik bakımdan tanınmasına yol açabilecek böyle bir anlayışa karşı koyuyorlardı. Sovyetler ise, Yirminci Kongreden itibaren bu tutumlarının meşruluğu üzerinde duruyorlardı. Kısacası, Sovyetler, müphem ve çelişik olsa da, bütün hallerde uygulanabilecek bir teoriyi tercih ediyorlar; Çinliler ise, pratikte ihlâlden çekinmedikleri sert prensipler ortaya koymaya yöneliyorlardı.

Daha önce belirttiğimiz gibi, o tarihte dış âleme

(101) *Toplantıya katılan kişilerin sözlerinden edinilen bilgi.*

çok az şey sızmış olmasına rağmen, 1960 Kasım Konferansında, Çin - Sovyet uyumsuzluğunu niteleyen tutum ve konuların hemen hepsi ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin, 1961 Ekimindeki Yirmiikinci Kongresi, Stalin'in değerlendirilmesi konusunda Kruşçef ile Chou En-lai'nin çetin karşılaşmalarına rağmen, büyük bir yenilik getirmemiştir. Bununla beraber, bu konferansta kabul edilen Sovyet Komünist Partisinin yeni programında 1960 Moskova Deklarasyonunda yer alan milliyetçilik suçlamasını geliştiren ve belirten pasajların yer almasına dikkati çekmek yerinde olur.

Bu kendine dönüklük suçlamalarını, Çinliler, özellikle 1963 başlarından itibaren Sovyet yoldaşlarına en büyük şiddetle iade ettiler. Çinlilerin durumu, bir defa daha, milliyetçi heyecan ve ihtilâlcî heyecan biçiminde ortaya çıkıyordu. Sovyet komünistlerinin «büyük devlet şovenliği»ni ve komünist partiler arasında Çinin vakarı ⁽¹⁰²⁾ ile bağdaşmayan «anormal, pederşahî ve feodal ilişkiler» kurmaya çalışmak çabalarını suçlayan Çinliler, diğer milletlerin çektiği acılardan ve milletlerarası ihtilâlcî dayanışma ödevlerinden çok kendi güvenliğini düşündüğünü ileri sürdükleri Sovyetler Birliğinin egoizmine karşı, bağımsızlıkları için savaşan Asya, Afrika ve Güney Amerika halklarının savunmasını üzerlerine almaktadırlar.

Çin - Sovyet polemğinde, «milliyetçilik», «şovenlik» suçlamalarının gittikçe artan bir ölçüde yer alması, kısmen taraflar arasındaki mücadele havasının etkisini

⁽¹⁰²⁾ Bakınız, 27 Şubat 1963 tarihli başyazı.

yansıtmaktadır. Çin yöneticileri, bilinçli olarak, tıpkı Sovyet yöneticileri gibi, her şeyden önce, ideolojik prensipleri durumların tahlili için uygulayan Marksistler gibi hareket etmek isterler. Fakat çatışmanın şiddeti arttıkça ve duygusal tepkiler işin içine karıştıkça, Moskova ve Pekin'dekiler birer komünist gibi hareket etmekten gittikçe uzaklaşıp daha çok birer Rus ve birer Çinli gibi davranmaktadırlar. Bu, şüphesiz, bazılarının bugün söylediği gibi ideolojik faktörün millî faktör ya da ırk faktörü karşısında tamamen silindiği, ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bu gelişme, dıştan bakan gözlemciler için, mücadeleyi yapanların zihniyetleri hakkında daha açık ve aydınlatıcı bir tavır takınması sonucunu doğurur.

ŞİMDİKİ EĞİLİMLER

Hâlen millî faktörlerle ideolojik faktörler, son derece girift bir tablo hâlinde birbirine karışmış durumdadır; bu da uyuşmazlık hakkında tek bir açıklama biçimi bulmak çabalarını ve temel faktör üzerine parmak basılması çabalarını boşa çıkarmaktadır. «Yeni sömürücülüğün savunucuları» makalesini ve Suslov'un buna cevabını okurken, iki milletin ve iki kültürün çatışması sorunu ile karşıkarşıya kaldığımız apaçıktır. Yine de Kuusinen'in nutku ile Çin makalelerinin sonuncusu, ideolojik sorunların Sovyet ve Çin ihtilâllerinin yaşlarına bağlı olarak, hiç de önemsiz olmadıklarını göstermektedir.

Çin metinleri, her şeyden önce, milliyetçi ve bölgeci bir tutumu stratejik ve Marksist açıdan haklı gösterme

teşebbüslerinden ibarettir. Bu metinlerin yazarlarına göre, Sovyetler tarafından yapılan en büyük yanlışlık, tarihî şartların gelişmesini kabul etmek hususunda gösterdikleri ısrarlı reddir. Günümüzün gerçeği —bu durumun uzun süredir böyle olduğu bilinmektedir—, «ihtilâlcı fırtınalar bölgesi»nin Batı dünyasından Afrika, Asya ve Güney Amerika ülkelerine geçmiş olmasıdır. Şüphesiz Çinliler, muhataplarına, biraz da alaylı bir biçimde, «ihtilâlcı fırtınalar bölgesi»nin bir gün yeniden Batıya kayması ihtimalinin tamamen ortadan kalkmadığını söylemektedirler; fakat bugün, geri kalmış ülkeler, ihtilâlcı mücadelenin merkezini teşkil ettiklerine göre —ki bu, Çinlilerin gözünde hayatî önemi olan bir noktadır—, bu durumu kabul edip bütün çabaları bu bölgede toplamak lâzımdır. Halbuki, Çinlilerin dediklerine göre, Sovyetler Birliği, ihtilâlin bu bölgelerde birinci derecede rol oynadığını reddetmekle kalmamakta ve geri kalmış ülkelerin yapacakları mücadele ile emperyalizme öldürücü bir darbe vuramayacakları, bu imkânın Batının ileri proleterlerine vergi olduğu fikrinde ısrar etmektedir.

Açıkça görüldüğü üzere, 1920 Rusyasının müslüman komünistleri için olduğu gibi, Çinliler için de, Batı «sönmüş bir ihtilâl ocağı»dır ve bu, tüm ihtilâl stratejisinin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir.

Çinlilere göre, eğer Sovyetler gerçeği görmek istemiyorlarsa, ihtilâlcı güçlerin yeniden değerlendirilmesini reddediyorlarsa, bunun sebebi her şeyden önce ihtilâl tekeli kendilerine, Batıya saklamak istemeleridir. Aynı şekilde Sovyetler, Batı komünizminin geleneksel «paternalist» zihniyetine sahip oldukları için, onlara göre az-

gelişmiş ülkeler halkları, kaderlerinden sorumlu olamazlar ve dünya ihtilâli savaşında nihaî darbeyi vuramazlar; çünkü böyle bir darbenin tarihî sorumluluğu ve ödevi, ileri Batıya aittir. Çinliler, daha ileri giderek, Kruşçef tarafından ortaya atılan barışçı rekabette, gelişmiş büyük devletler arasında ortak çıkarların somut belirtisini görmekte ve bu çıkarların birbirinden farklı sosyal sistemler arasındaki uyumsuzlıktan üstün tutulduğunu söylemektedirler. İhtilâlin günümüzdeki meselesinin, klâsik biçimde emperyalizm - sosyalizm arasındaki mücadele olarak değil, emperyalizm ile millî kurtuluş hareketleri arasındaki mücadele olarak ortaya konması gerektiğini söyleyen Çinliler, Rusya müslümanlarının bu meselenin ortaya konmasındaki teorik çabalarını dolaylı bir biçimde kabul etmektedirler. Yani sınıflar arasındaki çelişmelere, emperyalizm ile eskiden emperyalizmin hâkimiyeti altında kalmış ülkeler arasındaki çelişmeleri ve nihayet, gelişmiş ülkeler dünyası ile azgelişmiş ülkeler dünyası arasındaki çelişmeyi de eklemek gerekir. Çinliler, Sovyetler Birliği ile Amerikan emperyalizmi arasındaki gizli anlaşmayı, geri kalmış ülkelerle dayanışma adına, bir sapma olarak suçlamaktadırlar. Fakat buna karşılık Çinliler, aynı zamanda, küçük ve azgelişmiş ülkelerden meydana gelen mütecanis bir blok ileri sürmekle, diğer bir unsurun, yâni gelişmiş bir dünyanın varlığını kabul etmektedirler.

Çatışmayı daha heyecanlı bir hâle sokan diğer bir faktör de, şüphesiz, beyaz ve renkli halkların karşılaşmasıdır. Li-Da-zhao'nun daha 1924'te Leninizmi nasıl bu anlamda yorumladığını görmüştük. Aynı zamanda, Sov-

yetlerin yaptığı gibi, Çinlileri ırkçı olarak nitelendirme-
nin nasıl aşırı bir basitleştirme olduğunu belirtmek isteriz.
Pekin'de savunulan husus, Çinin ve diğer Asya ve
Afrika ülkelerinin yalnız ırk olarak değil, uygarlık ve ihtilâlcî
gelenekler bakımından vakarıdır. Mao tarafından
1927'de (103) kaleme alınan «Hunanda köylü hareketi
üzerine bir araştırma» adlı ünlü raporuna kasten dayan-
dırdığı «Yeni sömürgeciliğin savunucuları» adlı makale-
nin başında bu nokta açıkça görülmektedir. Bu klâsik
metinde, katı şemalara uymayan bir ihtilâl olayı lehinde
veya aleyhinde bütün sözde ihtilâlciler vaziyet alma-
ya zorlanmaktadır. Yazıda, şehir proleteryasından ba-
ğımsız olarak cereyan eden 1927'deki köylü hareketine,
Avrupa proleteryasının hareketini aşan 1963'teki millî
kurtuluş savaşlarına değinilmektedir. Her iki metinde
de kasıtlı olarak bir dil benzerliği vardır: Her iki me-
tinde de, gerçek ihtilâlcilerin «işlerin yolunda gittiği»ni
kabul edeceklerine ve gericilerin «işlerin yolunda gitme-
diği» hakkındaki fikirlerini yansıtmıyacaklarına işaret
edilmektedir. Burada, Çinde bir köylü ihtilâlini zafere
götürmüş olan, şimdi de dünyanın emperyalizm tarafın-
dan sömürülen halklar topluluğunu aynı şekilde zafere
ulaştırmayı kendisine amaç edinen Mao'nun ihtilâlcî
heyecanı ile ihtirasları elle tutulur bir hâle gelmektedir.

Şüphesiz, bu ihtilâlcî heyecan ve Çin denemesi ile
olan sıkı bağları ona bir kuvvet vermekle beraber, aynı
zamanda onun dış dünya görüşünü de bozmaktadır. Ba-
tılı komünist partilerin çoğunluğu Sovyet tutumunun

(103) Bakınız, *Mao Tse-toung*, S. 220, 222.

yanında yer aldığı ölçüde (¹⁰⁴), Çinliler tarafından suçlanan Fransız Komünist Partisinin «milliyetçi - şovenliği» ya da İtalyan revizyonizmi, elbette esaslı bir açıklama biçimi teşkil etmemektedir. Fakat eşit olmıyan biçimde gelişmiş bu iki dünyanın karşılaştırılmasının Çinliler tarafından yapılan tahlili, çok dar ve tarafgirane ise de, bu ikiliğin kapitalist âlemde olduğu gibi, komünist âlemde de var olduğu şüphesizdir. Bununla beraber, Şubat 1964 tarihli Sovyet Komünist Partisi Merkez toplantısına sunduğu raporda Suslov, bunun Pekin'in kötü maksatlı bir icadından başka bir şey olmadığını, Sovyet yöneticilerini her türlü şartlar altında proleter enternasyonalizm ve karşılıklı olarak kardeşçe yardımlaşma ruhu ile hareket ettiklerini ispata çaba göstermektedir. Öteki konularda, Suslov, tartışmayı son derece düşük bir seviyede, yâni «Çin ırkçılığı» ve «yeni Troçkist sapmalar» üzerinde devam ettirmiştir. Bu metin, Çin - Sovyet polemğinde ilginç bir aşama ise de, teorik tartışma konusunda hiç bir yenilik getirmekte değildir.

Otto Kuusinen'in ölümünden sonra yayınlanan konuşması için aynı şey söylenemez. Elbette, ölmüş bir insan tarafından imzalanmış bir metnin (¹⁰⁵) değeri tartışılabilir. Fakat Kuusinen, eski ihtilâlcî kadroya dahil ve

(¹⁰⁴) Bu konuda, Prag'da «Editions Paix et Socialisme» tarafından yayınlanan *Bulletin d'information*'un son nüshalarına bakılabilir. Bülten, çeşitli Batı komünist partilerinin tutumlarını yansıtmaktadır.

(¹⁰⁵) 1964 Şubat toplantısında yapılan bu konuşma, Kuusinen'in ölümünden sonra, ancak Mayıs ayında Pravda tarafından yayınlanmıştır.

Stalin devri ile Stalinciliğin tasfiyesi devrini kazasız olarak atlatmış bir kişi olduğundan, onun imzasını taşıyan bir metnin oldukça değeri vardır. Esasen bu konuşması, yalnız Pravda'da değil, Fransız Komünist Partisinin haftalık yayın organında da yayınlanmıştır ⁽¹⁰⁶⁾. Bu sebeple yetkili bir görüş olarak kabul edilebilir. Kuusinen bu konuşmasında Çinin ihtilâlcî kuruluşunu, nüansa yer vermeden suçlamaktadır. Ona göre, Çin kuruluşunun sınıf özelliği yakından incelenmelidir. Çin denemesinde, Kuusinen, iki temel çatlak görmektedir. Bunlardan biri, Mao'nun son yazılarında artan bir ölçüde gizlemeye çalıştığı ve buna rağmen gizleyemediği burjuvaziye tanıdığı rol Burjuvazi, diktatörlüğe öteki sınıflarla eşit olarak katılmakta ve bu katılma geçici ve zamanın şartlarına bağlı olarak değil, burjuvazinin tarihî ödevi hakkındaki teorik anlayışa uygun olarak cereyan etmekte ve bu tarihî ödev, burjuvaziyi öteki çalışan sınıflardan esaslı bir biçimde farklılaştırmamaktadır ⁽¹⁰⁷⁾.

Çin yöneticilerinin Kuusinen'e göre, diğer yanlışı, işçi sınıfına karşı olumsuz tutumlarıdır. İşçileri, köylülerden daha az ihtilâlcî kabul eden Çinliler, böylece âdetâ askerî bir otoriteye boyun eğme uğruna, işçilerdeki sınıf bilincini öldürmeye çalışmaktadırlar.

Kuusinen'in vardığı sonuca göre, Komintern'in Çin politikası daima doğru olmamışsa da, hiç değilse bu temel noktada, sağlam biçimde kurulmuştur. Pratikte, bu konuşma, şekle ait ufak kayda rağmen, 1927 faciasının

⁽¹⁰⁶⁾ *Bakınız, France Nouvelle, 17-23 Haziran 1964.*

⁽¹⁰⁷⁾ *Burjuvazinin diktatoryaya iştiraki konusundaki Mao'nun fikirleri için kitabın baş kısımlarına bakınız.*

izahında olsun, Çin Komünist Partisinin sınıf yapısı hakkında durmadan ileri sürülen eleştiriler bakımından olsun, Enternasyonalin Çin hakkındaki eski tutumunu canlandırmaktadır.

Bu metin, daha da öteye gitmektedir. Çin Komünist Partisi yöneticilerinin yanlışlarını ortaya çıkarma çabasıyla hareket eden Kuusinen, sonunda Leninizmin de temellerini yıkmaktadır. Nitekim, Kuusinen'e göre, Çinlilerin en büyük sapması, kendi diktatörlüklerini proleterya diktatörlüğü arkasına gizlemek için, proleterya diktatörlüğü ile komünist partisinin yönetici rolü arasında sistemli bir karışıklık yaratmalarıdır. Halbuki yukarıda gördük ki, Marks'a nazaran Lenin'in getirdiği temel yeniliklerden biri 1902 yılında yayınlanan «Que Faire» eserinde formülleştirdiği fikirdir : Bu fikre göre, komünist partisi işçi sınıfının sadece öncüsü olmakla kalmamalı, fakat aksine, komünist partisi bilinçli bir seçkinler grubu olarak işçilerin kendi başlarına keşfedemeyecekleri gerçek iradelerini proleteryaya vermelidir. Lenin bunu yapmakla, Benjamin Schwartz'ın dediği gibi, ihtilâlcî parti ile bu partinin temsil ettiğini iddia ettiği sınıf arasında bir ayrılık kapısı açmış ve bu ayrılık, yarım yüzyıldan beri komünist hareketin belirli niteliğini teşkil etmiştir. Bununla beraber, Kuusinen, Lenin'in bu görüşlerine bağlı oldukları için Çin komünistlerini yermektedir. Ne Yirminci Kongrenin tutumunu belirten metinlerde, ne de Çinlilerle olan uyumsuzluklarında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi yöneticilerinin, Leninizmin revizyonunda bu derece ileri gittikleri görülmüş değildir.

Ekim 1964'te Kruşçev'in elenmesi, yerine Brejnev

ve Kossigin ekibinin geçmesi ve bunların Kruşçef'in yanlışlarını ve hafifliklerini ortaya dökünkte gösterdikleri sebat ve her alanda Sovyet politikasını yeniden çizmek hususundaki iradeleri, acaba Batı dışındaki ihtilâl konusundaki Sovyet görüşünde önemli değişiklikler getirecek midir? Hayır. Aksine, hiç olmazsa bu satırların yazıldığı sırada, bir politika ve görüş sürekliliği mevcut olan bir alan varsa, o da, Batı dışındaki ihtilâl sorunudur.

Sosyalist Bloktaki çatlaklık, otomatik olarak, «ihtilâl fırtınaları bölgesi»nin birleşmesine yol açar mı? Emperyalizm - Millî kurtuluş savaşları ikiliği, Çinlilerin iddia ettikleri kadar kesin midir? Şüphesiz hayır. Hindistanın tutumu, ki bunu pekâlâ Salvador (¹⁰⁸) ya da Seylân'ın (¹⁰⁹) tutumu ile değiştirebiliriz, bu ikiliğin iddia edildiği kadar kesin olmadığını göstermektedir. Hint Komünist Partisinin bu tutumu, elbette kısmen Hindistan ile Çin arasındaki çatışmaya bağlı düşüncelerle açıklanabilir. Fakat daha önemli bir faktör, şüphesiz, yüzyıllık bir İngiliz idaresi ile kendi geleneksel kültürünün biçimlendirdiği Hint toplumunun kendi niteliğidir. Hint seçkinlerinin, bütünü itibariyle, Asya ve Afrika ülkelerindeki seçkinlerin bir çoğundan daha fazla Batılı ve Batı taraftarı olduğu bir vakiadır. Hint Komünist Partisinin eğilimleri de, bu durumu yansıtmaktadır. Bundan böyle ister Çinliler, ister Sovyetler, ister Avrupalılar, ister Avrupa dışındakiler olsun, herkesin ihtilâli değişik gözlüklerden göreceği ve herkese özgü arka plândaki kültür ge-

(¹⁰⁸) *Prag, Bulletin d'information*, No. 8-9, 1964, S. 393-408.

(¹⁰⁹) *Prag, Bulletin d'information*, No. 10, 1964, S. 434-441.

leneklerine dayanan sübjektif bir değerlendirmenin bu görüşte önemli bir payı olacağı, ihtilâlcî görüşlerin çeşitliliğinin de artmaktan geri kalmıyacağı açıktır.

Acaba bu, dar anlamdaki ideolojik faktörlerin, herkesçe — hiç olmazsa sözde — kabul edilmiş olan Leninist prensiplerin, olayların gelişmesinde kayda değer bir rol oynamaktan çıkacağı mı demektir? Şüphesiz hayır. Çinlilerin son makaleleri bunu göstermektedir. Bu metin, yukarıda sözü edilen millî faktörler ile ideolojik faktörlerin iç içe bulunduğunu çok güzel göstermektedir. Şimdiki tepkilerinin büyük bir kısmı, millî gururları ve Avrupalı olmıyan halklarla dayanışma duygusu ile izah edilebilecek olan Çinliler, fikirlerini soyut Marksist bir analiz plânı içinde açıklamaktadırlar. Çinli yazarlar, Kruşçef Rusyasının burjuvalaşmasını yerdikten sonra, (Mao'nun yayınlanmamış yazılarından bol bol örnekler vererek), Çin'de de benzeri sapmalar olmasını önleyecek biçimde ve ülkelerinin özelliğine atıfta bulunmadan bu meseleyi tahlil etmektedirler. (Çinlilerin «Yeni sınıf» a dair tahlillerinin Milovan Cilas'ınkilere ve bazı Batılı sosyologlarınkine ne kadar yaklaştığını görmek, bir hayli eğlendiricidir). Çinlilerin fikrine göre, refah her yerde ve her şart altında, burjuvalaşma tehlikesi yaratmaktadır ve bu tehlikeye karşı kütleleri ve özellikle parti kadrolarını doktrine etmek için yüzyıllar boyunca aralıksız savaşmak gerekmektedir. Şüphesiz daha yakından bakıldığı zaman, Çinde «halk kütleleri»nin nüfusun yüzde 95'ini teşkil ettiği olayına tekrar tekrar atıfta bulunulduğu görülmektedir. Bu çeşit hesaplarladır ki, Mao, kırk yıldan beri Marksist prensiplerle Çinlilerin hemen tümünün ezilenler safında bu-

lunduğu hakkındaki inancını bağdaştırmaktadır ⁽¹¹⁰⁾. Bu inanç sebebiyledir ki, Çinli ideologlar (hafifçe yumuşatılmış biçimiyle), «halkın demokratik diktatörlüğü» ne dair Mao'nun 1949'da ortaya attığı formülü muhafaza etmekle beraber, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Yirmiikinci Kongresinde ortaya atılan «bütün halkın devleti» deyimini, en temelli Marksist prensiplerden birinin ihlâli olarak yerebilmektedirler.

Çin millî duyguları ile bu uzlaşmaların ötesinde, burjuva sapmalarını kökünden silmek için bir ya da iki yüzyıl boyunca Çin halkını yeniden biçimlendirmeyi öngören ve bu metinde ana çizgileri belirtilen proje, saf şekli ile milliyetçiliğe yerini bırakmak için Komünizmin, ideolojik bir sistem olarak Pekin'den uçup gitmediğini en inandırıcı bir biçimde göstermektedir. Fakat Çinliler tamamen ideolojik bir dille konuştukları zaman bile, nihayet söz konusu olan şey, Avrupalılarınkinden başka bir entellektüel âlem değil midir? Şüphesiz evet. Meselâ, dikkat edilirse görülecektir ki, Marks'ın Kapital'inde ⁽¹¹¹⁾ esaslı bir yer tutan sosyal bakımdan zorunlu çalışma dışında insan kabiliyetlerinin geliştirilmesi fikri, komünizmin kurulmasına çalışmaya elverişli olacak şekilde, Çinlilerin tahlilinde yer alnamıştır. Muhakkak ki, Çin ekonomisinin çok az gelişmiş bir seviyede bulunması ve bu nedenle uzun bir süre boyunca toplumun bütün üyelerinden azamî çabanın istenmesi zorunluluğu, bu farklı tutumu kısmen de olsa izah etmektedir. Fakat Çinin geleneksel tipte hiyerarşik bir toplum-

⁽¹¹⁰⁾ Bakınız, *Mao Tse-toung*, S. 158-159.

⁽¹¹¹⁾ Bakınız, *Le Capital*, Cilt III, Bölüm 48.

dan — bir aydın azınlığı dışında — Rönesanstan bu yana Avrupa toplumlarının gelişmesinde kuvvetli etkisi olan bireyci hümanizma ile temas etmeden, modern şekli ile bir kollektivizme geçmiş olmasının da bu farklı görüşün doğmasında rolü vardır. Bununla beraber, bu faktörün önemini de fazla büyütmek yerinde olur. Avrupalı olmıyan belirli bir toplum, Avrupa toplumlarının geçtiği aynı aşamalardan geçmemişse, bu toplumun tamamen farklı kalacağı, hele daha aşağı bir seviyede olacağı anlamına gelmez.

Bununla beraber, bazı Avrupalı komünistler hâlen bunun aksini ispata çalışmaktadırlar. Bazı Doğu Avrupalı ve Batılı komünist partileri içindeki Çin uzmanları «Asya-tipi üretim biçimi» ne dair Marksist görüşü yeniden keşfetmiş bulunmaktadırlar. Marks'ın bu analiz şeklinin unutulmaktan kurtarılması, kendi başına takdire değerse de, Asya toplumu fikrinin Sovyetler Birliğinde 1913'te yasaklanmasından ve Doğu ülkeleri tarihinin bütün dünyaya uygulanabilen tek bir şema içine sokulabilmesi için yeniden yoruma tâbi tutulmasından beri, Asya-tipi üretim biçimi fikrinin yeniden ortaya atılış tarzı, bunun sırf bilimsel kaygulardan ileri gelmediğini açıkça göstermektedir. Bir yandan Marks ve Engels'in Rusyayı bir Asya despotizmi olarak gösterişi, sükûtle geçiştirilmektedir (¹¹²). Bundan daha kötüsü ise, sadece

(¹¹²) Engels'in, *Rusyayı Doğu despotizmleri arasında saydığı bir metni zikrederken, Çin uzmanı Macarlardan Ferenc Tökei, bunun «yanlış anlamlar»a yol açtığını ciddiyle ileri sürmektedir. F. Tökei, «Le Mode de production asiatique dans l'oeuvre de K. Marx et F. Engels», La Pensée, No. 114, S. 20.*

klâsik antikiteden çıkmış uygarlıkların kendilerine özgü bir tarihleri, gerçek bir tarihleri olabileceği fikrinin yayılması için Marks ve Engels'in otoritelerinin arkalarına gizlenilmesidir.

Şüphesiz Marks, Batının müdahalesinden önce, Asya toplumunun durgunluğunu açık bir biçimde belirtmişti. Fakat gördük ki, Marks'ın bu konudaki fikirleri yıllar geçtikçe gelişmiştir. Sonra, ilk olarak Avrupada gelişen insanoğlunun tabiat üzerindeki üstünlüğünün manzarası karşısında kendinden geçen insanların, bundan yüzyıl önce, dünyanın geri kalan kısmına karşı bir üstünlük duymaları, anlaşılır bir davranıştır. Öteki uygarlıkların zenginliğinin ve Avrupa uygarlığının bozuk yanlarının daha iyi bilindiği günümüzde ise, böyle bir üstünlük tutumunu anlamak kolay değildir. «Asya-tipi üretim biçimi» ne karşı yeniden duyulan bu ilginin, Kuusinen'in stratejik alanda Çin aleyhtarı amaçlarının kültür alanındaki uygulaması olduğunu görmemek herhalde güçtür. Kuusinen, Avrupalı olmıyan ülkelerdeki ihtilâllerin ikinci derecede ihtilâller olduğunu, çünkü bu ihtilâllerin gelişmiş bir endüstri proleteryasının eseri olmadığını ispata çalışmıştır. Aynı şekilde Çinin Afyon Savaşına kadar gerçek bir uygarlığa ve gerçek bir tarihe sahip olmadığı iddia edilirse, bundan çıkan anlam, Çinin milletlerarası ihtilâl hareketinin önderliği vasfına lâayık olmadığıdır ⁽¹¹³⁾.

⁽¹¹³⁾ *Asya-tipi üretim biçimi kavramının bu politik istismarını, bütün Avrupalı komünistlerin yaptıklarını söylemek haksızlık olacaktır. Meselâ Jean Chesneaux, bu kategoriye sokulabilecek halkları, insanlık tarihinin «dışında tutma» eği-*

Şimdilik, anlaşıldığı üzere, Çinliler «Asya-tipi üretim biçimi» fikrini reddetmekte, Marks'ın Avrupa tarihinden hareketle çizmiş olduğu ilkel komünizm — köle toplumu — feodal toplum — kapitalizm şemasını kendi ülkelerine uygulamayı tercih etmekte, bu suretle de insanlık tarihine tam olarak katıldıklarını iddia etmektedirler. Burada Avrupanın itibarının doğurduğu bir çeşit yabancılaşma ile karşı karşıya bulunmaktayız: Avrupalıların dünya yönetiminin başında olma iddialarını reddeden Avrupalı olmıyan milletler, yine de Avrupalılara benzemek istemektedirler. Bütün milletlerin eşitliğini kabul etmenin, ancak onların aynı olduklarının kabulü ile mümkün olacağı hakkındaki düşünce, yalnız komünist âleme özgü değildir. Belki zamanla Çinlilerin de kendilerine güvenleri o derece artacak ki, yalnız kültürlerinin değil, fakat aynı zamanda geleneksel Çinin ekonomik ve politik örgütlenme biçiminin de yüksek bir özelliğe sahip olduğunu iddia edebileceklerdir. Böyle bir teşebbüs, tabiatıyla, dünya ihtilâlinin öncüsü olma iddialarını çürütmek gibi bir sakınca taşıyacaktır.

limine karşı çıkmakta ve hattâ «bazı halkların izzetinefsini haklı olarak yaralayan» coğrafi atıflardan kaçınarak, ona başka bir isim verilmesini teklif etmektedir: Le Mode de production asiatique, Quelques perspectives de recherche», La Pensée, No. 114, Nisan 1964, S. 40-51.

5.

SONUÇ

Avrupalı olmıyan toplumların yüzyıl boyunca Marksist açıdan tahlillerine ait aşamaları izledik. Aslında tamamen Avrupa menşeli olan bir düşünce biçiminin Çin milliyetçiliğini harekete geçiren bir araç hâline nasıl geçtiğini gördük. Bu gelişmenin pratik sonuçları, sonsuz olup önceden kestirilemez; fakat amacımız, bunu araştırmak değildir. Biz, daha çok, bu gelişme sonunda bir fikir sistemi olarak Marksizmin kaderinin ne olacağını sormak istiyoruz.

Marks'ın eserinde, ihtilâlcinin iradeciliği ile bilim adamının objektif ve kesin bir analiz endişesi arasında çelişme vardır. Marks'ın kendisi de, itiraz götürmez bir biçimde meselenin farkındaydı: Böylece, meselâ, Paris komününü başlangıçta, objektif şartların haklı göstermediği bir macera sayıyordu; fakat bir kez hareket başladıktan sonra, kendisi gibi kapitalist düzene karşı savaşanlarla dayanışına hâlinde olduğunu göstermek için komünü sonuna kadar desteklemekten geri kalmadı.

Eşyanın karışıklığının bilincine ermiş bir filozof olarak Marks, bu çelişmeyi kabule hazırды. Lenin ile bürokratik ihtilâlin Stalin dönemindeki halefleri için ise, bu, tahammül edilmez bir çelişmeydi. Bunlar, çelişmeyi çözmek için, daha önce gördüğümüz gibi, bir ihtilâlcı partinin gerçekten bu nitelikte oluşunun, işçi sınıfının sâdık ifadesini teşkil etmekte değil, gerçek çıkarını görebilseydi işçi sınıfının iradesinin ne olacağını belirtmekte aranacağım ileri sürmüşlerdir. Böylece, onlar, her an objektif durum hakkındaki kendi tahlillerinin tek geçerli görüş olduğunu ve kendi davranışları ile tarihî kanunlar arasında tam bir ahenk bulunduğunu ilân edebilirlerdi.

Mao ve Çin komünistleri, bu yönde bir ileri adım daha attılar: Çoğu, Lenin gibi burjuvazinin aydın tabakasından değil de, köylülerin arasından çıkan ve köylüler tarafından desteklenen kişiler, kendi kendilerine komünist partisi hâline gelmişler ve işçi sınıfının iradesini temsil ettiklerini iddia etmişlerdir. Bu gelişme, Leninizmin mantikî bir ilerlemesinden ibarettir. Ne var ki, Lenin'in Moskova'daki mirasçıları, bu gelişmeyi görerek hayretle bağırmakta ve komünist partisinin fiilen işçi sınıfından çıkması gerektiği yolundaki «Leninci prensip» in Çinliler tarafından ihlâlini yermektedirler.

Burada tarihin olağanüstü bir tekrarlanması ile karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü 1964 Şubatında Kuusinen tarafından ileri sürülen bu «Leninci prensip», aslında bir Leninci prensip olmayıp evvelce başka biçimlerde Kautsky, Rosa Luxemburg, Troçki ve Menşevikler tarafından savunulmuş olan Ortodoks Marksizmin bir pren-

sibidir. Burada Marks'ın Lenin'den, ekonomik determinizmin de ihtilâlcî iradecilikten intikam aldığını görmekteyiz. Çünkü bugün Sovyetlerin Çinlilere savurdukları eleştirmeler, Batı Avrupa sosyalistlerinin yarım yüzyıl önce Sovyet Rusya gibi geri kalmış bir Asya devletinin sosyalist bir ihtilâl yapmak iddiasında olduğu zaman ona yönelttikleri eleştirmelerle aynıdır. O zamanki Batı Avrupanın ekonomik gelişmesi ile kıyaslanabilecek bir döneme geldikten sonra, Lenin'in halefleri yeni Kautsky'ler hâline girip, Lenin'in yolunu izleyenleri, Lenin adına afaroz etmektedirler. Rus ihtilâlinin sosyalist harekete zorla kabul ettirdiği barbar usuller yüzünden, bu hareketin en iyi taraftarlarından olabilecek kişilerin büyük kısmını sosyalizmden döndürmekle sosyalist hareket için gerçekte bir facia teşkil ettiği nasıl bir süredir Batıda iddia edilmekteyse, Sovyetler de, şehirlerdeki işçileri ihmal ederek köylülere dayanmak suretiyle zafere ulaşan Mao'nun ihtilâlcî mücadelede başarısızlığa uğramasının daha iyi olacağını ileri sürmektedirler.

Daha önce, 1930 yılına doğru, Çin durumunun Stalin ve Troçki tarafından yapılan analizlerinin aslında ne derece birbirinin benzeri olduğunu belirtmiştik. Bugün daha geniş benzerliklere rastlanmaktadır. Çinliler, «sübjektif, objektifi yaratır» derken, ihtilâllerin seyrini objektif şartların belirlediğini iddia eden Moskova'daki yöneticiler, bu beyanları ile yalnız Troçkistler, Neo-troçkistler, Neo-luxemburgistler ve Avrupa ihtilâlcî hareketinin diğer solcu cereyanları ile değil, sosyal-demokratlarla da birleşmektedirler. Öte yandan Kruşçef ve

halefleri, vakarlarını yeniden elde eden milletlerde meydana gelen ve hattâ kapitalist Batıda rastlanandan daha şiddetli olan «millî olay» ın önemini hiç bir surette göremediklerini ispat etmişler, bu nedenle de Çinliler tarafından diğer «emperyalist» beyazlarla aynı kategoriye sokulmuşlardır. Bununla beraber, Çinlilerin Marksizmi dahi, 4 bin yıllık bir geleneğe sahip bir milletin batılılaşması için kuvvetli bir araç teşkil etmektedir. Çin, acaba sonunda Sovyetler Birliğinin yolunu izlemeyecek mi? Gördük ki, Mao ve arkadaşları tehlikenin farkındadırlar ve bu tehlikeyi önlemeye çalışmaktadırlar — bu, elbette başarılı olacakları anlamına gelmez —. Belki de aksine, yirmini ya da otuz yıl içinde Pekin ideologlarının, proleteryanın bulunmadığı Afrika ormanlarında komünist partiler kurmak iddiasını taşıyanların çılgınlığını yerdiklerini göreceğiz. İşte o gün, son sözün gerçekten Marks'a ait olduğu söylenebilecektir.

6 Lira